

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DEVLET İNŞASINDA KALPLERİ VE ZİHİNLERİ KAZANMAK:
NATO-AFGANİSTAN ÖRNEĞİ

HAZIRLAYAN

EMRE PARLAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA - 2023

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**DEVLET İNŞASINDA KALPLERİ VE ZİHİNLERİ KAZANMAK:
NATO-AFGANİSTAN ÖRNEĞİ**

HAZIRLAYAN

EMRE PARLAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

DOÇ.DR. HALUK KARADAĞ

ANKARA - 2023

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı çerçevesinde Emre PARLAK tarafından hazırlanan bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 19/01/2023

Tez Adı: Devlet İnşasında Kalpleri ve Zihinleri Kazanmak: NATO-Afganistan Örneği

Tez Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı - Soyadı, Kurumu)	İmza
Doç. Dr. Haluk Karadağ, Başkent Üniversitesi (Danışman)	
Prof. Dr. Fatma Didem Ekinci, Çankaya Üniversitesi (Üye)	
Doç. Dr. Sezgin Mercan, Başkent Üniversitesi (Üye)	

ONAY

Prof.Dr. Menderes Çınar

Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü
Müdürü

Tarih: ... / ... /

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: ... / ... /

Öğrencinin Adı, Soyadı : Emre PARLAK
Öğrencinin Numarası : 22020333
Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Programı : Uluslararası İlişkiler
Danışmanın Adı, Soyadı : Doç.Dr. Haluk Karadağ
Tez Başlığı : Devlet İnşasında Kalpleri ve Zihinleri Kazanmak: NATO-Afganistan Örneği

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 110 sayfalık kısmına ilişkin, 19/01/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9'dur. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası

ONAY

... / ... /

Doç.Dr. Haluk Karadağ

İmza

TEŞEKKÜR

Tezin hazırlanma sürecinde motive eden, yönlendirici ve yapıcı tavrıyla her daim desteğini hissettiğim değerli tez danışmanım Doç.Dr. Haluk KARADAĞ hocama, sağladıkları geri bildirimler ile çalışmama katkılarını esirgemeyen değerli tez jürisi üyeleri Prof.Dr. Fatma Didem EKİNCİ ve Doç.Dr. Sergin MERCAN hocalarıma ve tüm yüksek lisans eğitim süreci boyunca en büyük destekçim olan kıymetli eşime teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Emre PARLAK

Devlet İnşasında Kalpleri ve Zihinleri Kazanmak: NATO-Afganistan Örneği

Başkent Üniversitesi

Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı

2023

II. Dünya Savaşı'nın ardından Almanya, Ruanda, Bosna ve Afganistan gibi çeşitli nedenlerle uluslararası sisteme tekrar dâhil olabilmek için yönetsel ya da ekonomik fonksiyonlarını yürütemeyen bölgelerde dış müdahalelerle devlet inşası faaliyetleri yürütölmeye başlanmıştır. Devlet inşasında temel amaç inşa edilen devletin dış müdahale sona erdikten sonra da uluslararası sisteme entegrasyonunun sorunsuz şekilde sürdürölebilmesidir.

Devlet inşası müdahaleleri çoğunlukla batılı devletlerce yürütölmektedir. Müdahalede bulunan gruplar, bildikleri batılı demokratik kurumları tanımadıkları toplumlara kabul ettirmeye çalışmaktadır. Ancak her devlet demokratik yönetimi kabul etmemektedir. Tarihten gelen yönetim anlayışlarına körü körüne bağlı toplumlar da bulunmaktadır. Hatta ulus devlet olamamış toplumlarda da devlet inşasına ihtiyaç duyulduğu durumlar yaşanmaktadır. Bazı toplumlar devletin otoritesinden bağımsız bir şekilde bölgesel, kabilesel ya da feodal yapılar şeklinde yönetilmektedir. Bu nedenle, devlet inşası çalışmalarında toplumun ortak beklentilerinin belirlenerek tüm toplumun beklentilerini karşılayacak bir yöntem uygulamak önemlidir. Kısacası topluma ulaşarak kalplerinin ve zihinlerinin kazanılması kilit bir rol oynamaktadır. Burada belirtilen “kalpler”, müdahaleye karşı oluşabilecek isyanlara karşı çıkmanın toplumun faydasına olduğunu; “zihinler” ise müdahil güçlerin toplumu korumayı amaçladığını açıklamaktadır. Toplum tarafından bu iki olgu yeterince kabullenildiğinde, müdahaleye karşı direniş yerine destek verme eğilimi oluşmaktadır. Afganistan'a uluslararası müdahale de bu minvalde liberal bir müdahale

olarak gerçekleşmiştir. Askeri ve sivil tüm unsurlar toplumun kalplerini ve zihinlerini kazanmak üzerine kurulan bir strateji ile liberal bir devlet inşası amacına yönlendirilmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik terör saldırılarının ardından ilk defa NATO Anlaşmasının 5'inci maddesi yürürlüğe konmuş ve saldırıları Taliban yönetiminin ev sahipliğinde Afganistan'da kamplaşan El Kaide'nin üstlenmesi üzerine Afganistan'a uluslararası bir müdahale başlatılmıştır. Taliban'ın yönetimden çekilmesinin ardından Bonn Konferansı'yla geçici yönetim kurulmuş, bu yönetimin desteklenmesi ve ülke inşasının sağlanması için Uluslararası Güvenlik Desteği Gücü (International Security Assistance Force-ISAF) oluşturulmuş ve 2003 yılında BMGK'nın 1510 Sayılı Kararı ile ISAF sorumluluğu NATO'ya devredilmiştir. ISAF sorumluluğunun devredilmesi sonucunda NATO, Taliban ve El Kaideyle mücadelenin yanında yeni kurulan yönetimin desteklenmesi ve tüm ülkede otoritesinin tesis edilmesine, ülkedeki sosyal reformların tesisine, kalkındırma faaliyetlerinin yürütülmesine ve Afgan güvenlik güçlerinin yetiştirilmesine öncülük etmeye başlamış ve müdahale 20 yıl sürmüştür. Ancak tüm bu çabalara rağmen yeni yönetim tüm ülkede egemenlik sağlayamamış, Taliban'a karşı bir üstünlük kurulamamış ve NATO güçlerinin ülkeden ayrılmasının ardından Afganistan devlet yönetiminden eğitime, insan haklarından ekonomiye ulaşılan seviyesini koruyamamış ve tekrar başarısız bir devlet konumuna düşmüştür.

Bu durumun bir nedeni de NATO'nun Afganistan'da sorumluluğunu üstlendiği devlet inşası faaliyetlerinin Afgan toplumu tarafından tam olarak kabul görmemesi ve Taliban'ın bu durumdan faydalanması olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kalpleri ve Zihinleri Kazanmak, Devlet İnşası, Afganistan, NATO, İnşacılık

ABSTRACT

Emre PARLAK

Winning Hearts and Minds in State Building: NATO in Afghanistan

Başkent University

Institute of European Union and International Relations

Master of International Relations with Thesis

2023

After World War II, in regions such as Germany, Rwanda, Bosnia and Afghanistan, where there was a lack of administrative or economic functions to be reintegrated into the international system for numerous reasons, foreign interventions to implement state-building activities began. The main purpose of state-building is to ensure that the integration of the constructed state into the international system can continue after the intervention.

Interventions in state-building are mostly conducted by western states. The intervening groups try to impose the western democratic institutions they know on the societies they do not recognize. However, not every state accepts the western democratic governance. There are also societies that are committed to their historical management concepts. Some societies may be governed as regional, tribal, or feudal structures independent of the authority of the central government. For this reason, it is important first to determine the common expectations of the target society in the state building works, then to apply a suitable method that meets the expectations of the whole society. In short, reaching out to society and winning their hearts and minds plays a key role. The "hearts" mentioned here states that it is in the interest of society to oppose any rebellion against interference; "minds" explains that the aim of the forces involved is to protect the society. When these two phenomena are sufficiently accepted by the society, there is a tendency to support intervention instead of resistance. In this regard, the international intervention in Afghanistan has also taken place as a liberal intervention. All elements, military and civilian, have been directed towards the goal of building a liberal state with a strategy based on winning the hearts and minds of society.

On September 11, 2001, Article 5 of the NATO Treaty was put into effect for the first time after the terrorist attacks against the United States, and an international intervention was launched in Afghanistan upon the responsibility of Al Qaeda, which was camped in Afghanistan under the hosting of the Taliban administration. Following the withdrawal of the Taliban, an interim administration was established with the Bonn Conference, the International Security Assistance Force (ISAF) was established to support this administration and ensure the construction of the country, and in 2003, the UNSC Resolution 1510 transferred the responsibility of ISAF to NATO. As a result of the transfer of responsibility, NATO began to support the newly established administration and establish its authority throughout the country, to establish social reforms in the country, to conduct development activities and to train Afghan security forces, in addition to fighting the Taliban and al-Qaeda. The intervention lasted for 20 years. However, despite all these efforts, the new administration could not establish authority over the whole country and could not establish an advantage over the Taliban. Consequently, after the departure of NATO forces, Afghanistan could not sustain the level of state administration from state administration to education, human rights to economy, and became a failed state again.

One reason for this is that the state-building activities for which NATO assumed responsibility in Afghanistan have not been fully accepted by the Afghan community and the Taliban have taken advantage of this situation.

Keywords: Winning Hearts and Minds, State Building, Afghanistan, NATO, Constructivism

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
1. GİRİŞ.....	1
2. KURAMSAL ALTYAPI.....	5
3. AFGAN KİMLİĞİNİ ANLAMAK	14
3.1. Afgan Siyasi Tarihini Anlamak	14
3.1.1. Tarih öncesi dönem ve Orta Çağ	16
3.1.2. Modern Çağ ve Durranî İmparatorluğu	16
3.1.3. Dost Muhammed dönemi ve Birinci İngiliz-Afgan Savaşı	19
3.1.4. İkinci İngiliz-Afgan Savaşı	22
3.1.5. Abdurrahman Han dönemi ve ilk ulus-devlet girişimi	23
3.1.6. Amanullah Han dönemi ve Üçüncü İngiliz-Afgan Savaşı	25
3.1.7. Musahibân dönemi.....	26
3.1.8. Sovyet işgali.....	27
3.1.9. Mücahit iç savaşı ve Taliban dönemi	30
3.1.10. 11 Eylül sonrası dönem	36
3.2. Afgan Toplum Yapısını ve Kültürünü Anlamak	41
3.2.1. Afgan etnik yapısı.....	41
3.2.2. Afgan toplumunda İslam'ın yeri.....	46
3.2.3. Afgan kültürü	48
3.3. Afgan Toplumunun Kalbini ve Zihnini Anlamak	51
4. NATO'NUN AFGANİSTAN MİSYONU	58
4.1. NATO'nun Alandışlaşması	59
4.2. ISAF Misyonu	66
4.3. RSM Misyonu.....	78
4.4. NATO'nun Afganistan'dan Çekilmesi.....	80

5. AFGAN KİMLİĞİ KARŞISINDA NATO’NUN AFGANİSTAN MİSYONU	83
5.1. Yeni Yönetimin Desteklenmesi	86
5.2. Güvenliğin Tesisi.....	90
5.3. DDR Süreci	95
5.4. ANDSF’nin Yetiştirilmesi	97
5.5. Sosyal Reformların Yaygınlaştırılması	100
5.6. Kalkındırma Faaliyetlerinin Yürütülmesi.....	102
6. SONUÇ	108
KAYNAKLAR.....	111

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 3.1. Afgan etnik gruplarının nüfus dağılımları ve yerleşim bölgeleri.....	43
Tablo 4.1. NATO'nun Alan Dışı Harekâtları.....	63
Tablo 5.1.NATO'nun Afganistan misyonu ile Afgan toplumunun beklentileri.....	85

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1. Günümüzde Afganistan.....	14
Şekil 3.2. 1747 yılında Afgan coğrafyası	18
Şekil 3.3. Birinci İngiliz-Afgan Savaşında Afganistan	20
Şekil 3.4. Dost Muhammed döneminde Afganistan sınırları	22
Şekil 3.5. Durand Hattı	24
Şekil 3.6. Afgan etnik grupları ve yaşadıkları bölgeler	42

KISALTMALAR LİSTESİ

AAF	: Afgan Hava Kuvvetleri
ABP	: Afgan Sınır Polisi
AMI	: Afgan Müze ve Enstitüsü
ANA	: Afgan Milli Ordusu
ANASOC	: Afgan Özel Kuvvetler Komutanlığı
ANCOP	: Afgan Milli Sivil Düzen Polisi
ANDSF	: Afgan Milli Savunma ve Güvenlik Güçleri
ANP	: Afgan Milli Polisi
ARRC	: Müttefik Hızlı Mukabele Kolordusu
AUP	: Afgan Üniformalı Polis Birimi
CJTF	: Birleşik Müşterek Görev Kuvvetleri
COIN	: Kontrgerilla/İsyana Karşı Harekâtlar
CRU	: Kriz Mukabele Birimi
DDR	: Silahsızlanma, Terhis ve Topluma Yeniden Kazandırma Programı
EADRCC	: Avrupa-Atlantik Afet Yardımı Koordinasyon Merkezi
IFOR	: Uygulama Gücü
ISAF	: Uluslararası Güvenlik Desteği Gücü
ISI	: Pakistan İstihbarat Örgütü
MAP	: Üyelik Eylem Planı
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NDS	: Afganistan İstihbarat Servisi
NGO	: Hükümet Dışı Örgütler
NRF	: NATO Mukabele Güçleri
NTM-A	: NATO Afganistan Eğitim Görevi
OEF	: Sonsuz Özgürlük Harekâtı
OMLT	: Operasyonel Danışman İrtibat Timleri
PDPA	: Afganistan Demokratik Halk Partisi
PRC	: Şehir Mukabele Birliği
PRT	: İl İmar Timleri
R2P	: Koruma Hakkı

RSM	: Kararlı Destek Misyonu
SFOR	: İstikrar Gücü
SOFA	: Ortaklık Kuvvetlerinin Statüsü Anlaşması
SPACH	: Afganistan'ın Kültürel Mirasını Koruma Derneği
SSR	: Güvenlik Sektörü Reformu
TAAC	: Eğitim, Yardım ve Danışma Komutanlıkları
UNAMA	: BM Afganistan Yardım Misyonu

1. GİRİŞ

II'nci Dünya Savaşının ardından yıkım yaşamış ve uluslararası sisteme tekrar dâhil olabilmek için yönetsel ya da ekonomik fonksiyonlarını yürütemeyen bölgelerde dış müdahalelerle devlet inşası faaliyetleri yürütölmeye başlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak barışın sağlanıp korunması, devlet fonksiyonlarının tekrar hayata geçirilip otoritenin sağlanması ve devletin kalkındırılmasına yönelik birçok faaliyet icra edilmektedir. Devlet inşasında temel amaç inşa edilen devletin dış müdahale sona erdikten sonra da uluslararası sisteme entegrasyonunun sorunsuz şekilde sürdürölebilmesidir. Almanya, Ruanda, Bosna ve Afganistan gibi çeşitli nedenlerle yıkıma uğramış bölgelere yönelik devlet inşası çalışmaları kimi zaman başarılı olmuş, kimi zaman arzu edilen başarı sağlanamamıştır.

Devlet inşası uzun süreli ve hatta çoğu durumda sonsuz bir süreçtir. Eğitim, kalkınma, güvenliği sağlama ya da danışmanlık gibi işlemlerin maliyetli ve hassas işlemler olması nedeniyle büyük kaynaklara ve nitelikli personele ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer yandan kaynakların doğru yönetimi gerekmektedir. Devlet inşası müdahaleleri çoğunlukla batılı devletlerce yürütölmektedir. Müdahalede bulunan gruplar, bildikleri batılı demokratik kurumları tanımadıkları toplumlara kabul ettirmeye çalışmaktadır. Ancak her devlet demokratik yönetimi kabul etmemektedir. Tarihten gelen yönetim anlayışlarına körü körüne bağlı toplumlar da bulunmaktadır. Hatta ulus devlet olamamış toplumlarda da devlet inşasına ihtiyaç duyulduğu durumlar yaşanmaktadır. Bazı toplumlar devletin otoritesinden bağımsız bir şekilde bölgesel, kabilesel ya da feodal yapılar şeklinde yönetilmektedir. Devlet inşasında önemli olan kurulan düzenin müdahaleden sonra da sürdürölebilmesidir. Bu nedenle toplumun ortak beklentilerinin karşılanması ve tüm toplumun çıkarlarının ortak bir doğrultuda şekillendirilmesi gerekmektedir.¹ Günümüzde çatışmaların doğasının değişmesi ve yoğunluklarının artması nedeniyle sorunlara çok yönlü ve çok taraflı çözümler geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu çok taraflılık nedeniyle aktör sayısı artmakta ve aktörler arasında sağlıklı bir etkileşim sağlanmasına giderek daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Her bir aktörün farklı kültürden gelmesi de çatışma çözümünde kültürel etkileşimlere daha fazla önem verilmesine yol açmaktadır. Kültürel etkileşimler, çatışma

¹ Michael Miklaucic, "State-Building 101: Hard Lessons From Afghanistan", *Armed Forces & Society*, 23 Mayıs 2022, 3-6.

çözümüne yönelik yürütülen faaliyetleri şekillendirdiğinden faaliyetlerin başarısının analizi için gerekli temel öğelerden biri haline gelmektedir.² Kültür bir toplumun üyelerinin bilgi birikiminin, inançlarının, değerlerinin ve geleneklerinin bir bütünü olarak tanımlanan ve toplumu diğerlerinden ayrılmasını sağlayan zihinsel bir yazılımdır. En büyük savaş stratejileri dahi, kültürel değerleri hedef alarak toplumsal direnişi engellemek üzerine kurulmuştur.³ Çatışma çözümünün kalıcılığını sağlamak ve inşa edilen devlete karşı sağlanan sosyal uyum ile kalkınmanın hızı arasındaki korelasyondan faydalanmak amacıyla topluma ulaşılarak kalplerinin ve zihinlerinin kazanılması kilit bir öneme sahip olmuştur. “Kalplerin ve zihinlerin kazanılması” konsepti, askeri bir müdahaleye karşı yerel isyanlara karşı koymak, müdahaleye karşı güven ve meşruiyet kazandırmak için askerlerin insani yardım ve kalkınmaya yönelik faaliyetlere katılması fikri temelinde 1952 yılında İngiliz General Gerald Templer tarafından toplum temelli bir konsept olarak geliştirilmiştir. Konseptte belirtilen “kalpler”, oluşabilecek isyanlara karşı çıkmanın toplumun faydasına olduğunu; “zihinler” ise müdahil güçlerin toplumu korumayı amaçladığını açıklamaktadır. Toplum tarafından bu iki olgu yeterince kabullenildiğinde, müdahaleye karşı direniş yerine destek verme eğilimi oluşmaktadır. Afganistan’a uluslararası müdahale de bu minvalde liberal bir müdahale olarak gerçekleşmiştir. Askeri ve sivil tüm unsurlar toplumun kalplerini ve zihinlerini kazanmak üzerine kurulan bir strateji ile liberal bir devlet inşası amacına yönlendirilmiştir.⁴

Devlet inşası çalışmaları yürütürken toplumun kalplerini ve gönüllerini kazanmanın önemi nedir? Tez çalışmamda bu sorunun cevabını NATO’nun Afganistan’a müdahalesinde Afgan toplumunun kalplerine ve zihinlerine ne ölçüde erişebildiği, Taliban’ın yönetime geri gelirken herhangi toplumsal bir direniş oluşmamasında bu hususun etkisinin ne olduğu incelenerek açıklanması ve bundan sonra yürütülecek devlet inşası çalışmalarına ışık tutulması hedeflenmiştir. Bu bağlamda konu NATO’nun resmî yayınlarından, anket çalışmalarından, gazete haberlerinden ve literatür araştırmasından faydalanılarak incelenmiştir.

² Robert A. Rubinstein, “Culture, International Affairs, and Multilateral Peacekeeping: Confusing Process and Pattern”, *Cultural Dynamics* 2, sy 1 (Mart 1989): 50-53.

³ Haldun Yalçınkaya ve Yusuf Özer, “Another Lesson Learned in Afghanistan: The Concept of Cultural Intelligence”, *International Peacekeeping* 24, sy 3 (27 Mayıs 2017): 439-40.

⁴ Emrah Özdemir, “Deteriorating Proximity Between Liberal Peacebuilding and Counterinsurgency: Warlordism and Corruption in Afghanistan”, *Interventions* 21, sy 2 (17 Şubat 2019): 189-90.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik terör saldırılarının ardından terörizme karşı uluslararası bir hareket başlatılmış, ilk defa NATO Anlaşmasının 5'inci maddesi yürürlüğe konmuş ve saldırıları Taliban yönetiminin ev sahipliğinde Afganistan'da kamplaşan El Kaide'nin üstlenmesi üzerine Afganistan'a uluslararası bir müdahale başlatılmıştır. Müdahale ilk olarak ABD öncülüğünde toplanan koalisyon güçlerinin gerçekleştirdiği Sonsuz Özgürlük Harekâtıyla (Operation Enduring Freedom-OEF) başlamış, Taliban'ın yönetimden çekilmesinin ardından Bonn Konferansı'yla geçici yönetim kurulmuş, bu yönetimin desteklenmesi ve ülke inşasının sağlanması için Uluslararası Güvenlik Desteği Gücü (International Security Assistance Force-ISAF) oluşturulmuş ve 2003 yılında BMGK'nın 1510 Sayılı Kararı ile ISAF sorumluluğu NATO'ya devredilmiştir. ISAF sorumluluğunun devredilmesi sonucunda NATO, Taliban ve El Kaideyle mücadelenin yanında yeni kurulan yönetimin desteklenmesi ve tüm ülkede otoritesinin tesis edilmesine, ülkedeki sosyal reformların tesisine, kalkındırma faaliyetlerinin yürütülmesine ve Afgan güvenlik güçlerinin yetiştirilmesine öncülük etmeye başlamıştır. Daha önce BM ve Afrika Birliği ile iş birlikleri kurulmuş olsa da devlet inşası sorumluluğundan dolayı birçok uluslararası ve yerel örgütlerle birlikte çalışılmıştır. NATO güçleri bambaşka bir coğrafyada, alışılmadık bir kültürde yetişmiş, çok farklı değerleri ve alışkanlıkları bulunan Afgan toplumuyla etkileşim kurulmuştur. Ancak tüm bu çabalara ve 20 yıl süren müdahaleye rağmen yeni yönetim tüm ülkede egemenlik sağlayamamış, Taliban'a karşı bir üstünlük kurulamamış ve müdahil güçlerin ülkeyi terk etmesinin ardından Taliban ciddi bir direnişle karşılaşmadan tekrar yönetime geçmiştir.

Sağlıklı bir analiz yapılabilmesi için kuramsal bir çerçeve gerekmektedir. Devlet inşası sürecini, kültür kavramını ve kültürün devlet inşası sürecine etkilerini açıklamak için tezimin ikinci bölümünde kuramsal bir çerçeve çizilmiştir. Devlet inşası süreci açıklanarak, devlet inşası çalışmalarının sürdürülebilirliğini ve müdahil grupların ülkeden çekilmesinin ardından devletin tekrar başarısız devlet konumuna düşmemesini sağlamak için yürütülen çalışmaların toplum tarafından benimsenmesi gerektiği ortaya çıkarılmıştır. Devlet inşasında kültürün önemi inşacılık kuramı ile ele alınmıştır. İnşacı teori; devlet davranışlarının aktörlerin etkisiyle şekillendiğini, devletlerin değişim ve dönüşümlerinin aktörlerin kültürüyle şekillendiğini, kültürün normlar üzerinde de etkili olduğunu ve aktörlerin

kültürünün anlaşılması için yapısal ve tarihsel bir analizle incelenmesi gerektiğini savunmaktadır.⁵

Bu nedenle tezimin devam eden üçüncü bölümünde Afgan toplumunun beklentilerini şekillendiren öğeler olan Afganistan tarihi ve kültürü incelenerek Afgan toplumunun kalpleri ve zihinlerine dair çıkarımlarda bulunulmuştur. İncelemem neticesinde Afgan toplumunun Kabil’de sınırlı kalan yönetimleri desteklemediği, etnik gruplarının tümünü kapsayan otoritesini tüm ülkeye yayabilen bir yönetim altında istikrar bulabildiği, tarih boyunca yaşanan taht kavgaları ya da iç savaşlar nedeniyle güvenliğin her şeyden daha önemli hale geldiği, dağınık etnik grupların yabancı işgali karşısında bir araya geldiği ve İslami değerlerin korunması uğruna savaştıkları görülmüştür.

Dördüncü bölümde ilk olarak NATO’nun Soğuk Savaş sonrasındaki stratejik değişimi, kuzey Atlantik alanı dışına çıkışı, uluslararası barışın ve insani değerlerin korunmasına yönelik attığı adımlar ele alınmıştır. Ardından NATO’nun Afganistan görevi sorumluluğunda yürütülen faaliyetler açıklanmıştır. NATO’nun yeni yönetime, kurumlarına ve otoritesinin genişlemesine destek verdiği, terörizmle mücadele ve güvenlik güçlerinin yetiştirilmesi sorumluluğunu üstlendiği, Taliban güçlerinin silah bırakarak topluma kazandırılmasına aracılık ettiği ve diğer örgütlerle iş birliği kurularak İl İnşa Timleri (Provincial Reconstruction Teams-PRT) aracılığıyla kalkındırma faaliyetleriyle sosyal reformların koordinasyonunu yürüttüğü tespit edilmiştir.

Son bölümde bu faaliyetler yürütülürken Afgan toplumunun kalp ve zihni yapısına ne ölçüde ulaşıldığı ve toplum tarafından gösterilen tepki analiz edilmiştir.

⁵ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics* (London: Cambridge University Press, 1999), 185-87.

2. KURAMSAL ALTYAPI

Devlet inşası II'nci Dünya Savaşının ardından savaşın etkisiyle büyük yıkım yaşamış devletlerin yeniden uluslararası sisteme kazandırılması amacıyla geliştirilmiş bir kavramdır. Çeşitli uluslararası aktörlerin geniş katılımıyla devlet teşkilatı oluşturulması, kimlik yaratılması ve ülkenin kalkındırılması gibi çok yönlü bir kavram olarak ele alınmalıdır.⁶ Devlet inşası çalışmaları, yönetimin zayıf olduğu ya da ortadan kaldırıldığı, temel kamu hizmetlerinin sağlanamadığı, insan hakları ihlallerinin yoğun olarak yaşandığı Afganistan gibi zayıf ya da başarısız ülkelerde yürütülmektedir. Çalışmalar, temel olarak dört faaliyet alanında toplanmaktadır: barışın tesisi, barışın korunması, yeniden yapılanma ve kalkınma. Devlet inşası çalışmalarının başlatılabilmesi için öncelikle profesyonel ve iyi yetişmiş askerler tarafından ülkede çatışma halinin sona erdirilmesi ve emniyetin sağlanması şarttır. Yeniden yapılanma toplumun eski sosyoekonomik düzeyine getirilmesi, kalkınma ise uluslararası aktörlerin çekilmesinin ardından kendini idame ettirecek bir düzenin tesisi anlamına gelmektedir.⁷

Afganistan'da devlet başkanlığı görevinde bulunan Eşref Gani, başarısız bir devletin en az 10 fonksiyonu yürütebilmesi ile bu durumunu düzeltebileceğini öne sürmektedir. Bu fonksiyonlardan ilki ve en önemlisi ülkede hukukun üstünlüğünün sağlanmasıdır. Hukukun üstünlüğünün devlet yapılanması ile ekonomik ve sosyal yapıyı bir arada tutan ya da keyfi uygulamaları engelleyen bir norm olduğunu ileri sürmektedir. Yönetimin meşruluğu da hukukun üstünlüğünün sağlanmasıyla elde edilmektedir. İkinci fonksiyon alanı güç unsurlarının meşru kontrolüdür. Bu kontrol sayesinde gücün tek elden yönetimi sağlanmakta, karar vermek için gereken güç meşrulaştırılmakta ve yönetime karşı direnişlere karşı güç kullanımına yönelik kurallar geliştirilebilmektedir. Hukukun üstünlüğünün desteklenmesi amacıyla da gücün merkezileştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Merkezileşmede aşırılaşma, Taliban örneğinde görüldüğü üzere yönetimin tiranlaşmasına yol açmaktadır. Üçüncü bir fonksiyon olarak yönetimin kontrolünü devletin resmî kurum ve kuruluşları sağlamalıdır. Ancak bu şekilde tüm ülke çapında kural ve uygulamaların standartlaşması sağlanabilir. Devletin yürütmesi gereken bir diğer fonksiyon ise kamu

⁶ Larry P. Goodson, "Afganistan'dan Alınan Ulus İnşası Dersleri", içinde *Ulus İnşası*, kitap editörü Francis Fukuyama, çev. Hasan Kaya (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2008), 237-39.

⁷ Francis Fukuyama, "Müstakbel Ulus İnşacılarına İpuçları", içinde *Ulus İnşası*, kitap editörü Francis Fukuyama, çev. Hasan Kaya (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2008), 352-55.

harcamalarının başarılı yönetimidir. Kamu harcamalarının disiplinli, dengeli ve adil bir şekilde yönetilmesi ile yönetimin mesajları başarılı bir şekilde topluma iletilmektedir. Toplum gözünde devletin güvenilirliği ve etkinliği kamu hizmetlerinin ne kadar ulaşılabilir ve sağlıklı olduğuyla belirlenmektedir. Devletler bireylerin eğitime ve yetiştirilmesine de katkı sağlamalıdır. Özellikle orta sınıfın iyi bir şekilde yetiştirilmesine devletin geleceğinin garanti altına alınması gözüyle bakılmaktadır. İyi bir eğitimden kasıt üniversite eğitiminden ziyade ilköğretimi kapsamaktadır. Nitekim Afganistan'da savaş yaralarının temel eğitimin sağlamaştırılması sayesinde sarılabileceğinden yola çıkılarak BM tarafından 2002 yılında eğitim yatırımlarının ilköğretime yoğunlaştırılması tavsiye edilmiştir. Altıncı fonksiyon sosyal politikalar üzerinden vatandaşlık haklarının sağlanmasıdır. Vatandaşlar arasında cinsiyet, ırk, sınıf ya da etnik köken ayrımının üstünden ancak uygun sosyal politikalar sayesinde gelinebilmektedir. Vatandaşlık ve milliyetçilik kavramları güçlendirilerek etnik ya da diğer çekişmelerin de önüne geçilebilmektedir. Devletler altyapı hizmetlerini de kesintisiz sağlayabilmelidir. Özellikle 19'uncu yüzyıl sonlarından itibaren devletler su, iletişim, enerji ve ulaşım gibi hizmetlerin emniyetle ülkenin tüm kesimlerine ulaştırma sorumluluğunu üstlenmiştir. Altyapı ihtiyaçlarının aksamadan sağlanması ile hem ekonomik hem de sosyal kalkınma desteklenmektedir. Devletin gerçekleştirmesi gereken bir diğer fonksiyon pazar yaratılmasıdır. Pazar yaratılarak ticari faaliyetlerin bir düzene sokulması, desteklenmesi ve gelişimi sağlanmaktadır. Kamu varlıklarının doğru bir şekilde yönetilmesi ise devletlere vatandaşlarının sahiplik haklarını garanti altına alma imkanını vermektedir. Diğer yandan altyapı ve gelişime yönelik diğer fonksiyonlar da kamu varlıklarının kullanımı ile desteklenmekte; vatandaşların güveni yine bu alandaki doğru faaliyetlerle kazanılmaktadır. Son fonksiyon alanı ise borçlanma sistemidir. Bankacılık sisteminin temelini oluşturan bu hususla halkın birikimlerinin değerlendirilmesi ve devlet için bir kaynak yaratılması sağlanmaktadır. Bu kaynak üzerinden kredilendirme imkanları yaratılarak hem dış hem de iç borçlanma sağlanabilmektedir.⁸ Tüm bu fonksiyonlar başarılı bir şekilde hayata koyulsa bile devlet fonksiyonlarının işleyişi üzerine toplumsal bir fikir birliği yaratılması ile devletin meşruluk kazanması mümkün olmaktadır.⁹

Devlet inşası çalışmaları dış güçlerin müdahalesiyle yürütülen kültürlerarası faaliyetlerdir. Bu tür müdahalelerde egemen bir ülkenin topraklarında yabancı askerler

⁸ Ashraf Ghani ve Clare Lockhart, *Fixing Failed States: A Framework for Rebuilding a Fractured World* (Oxford ; New York: Oxford University Press, 2008), 125-60.

⁹ A.g.e., 124.

bulunmakta, bu askerler çok uluslu bir yapı içerisinde yer almakta, tüm faaliyetleri gözlemlenmekte, sivil toplumla yüksek seviyede etkileşim kurmakta ve sert güç kullanımından ziyade krizlerin ikna ve pazarlık yoluyla çözümü için çabalamaktadır.¹⁰ Egemen bir devletin topraklarında başka devlet askerlerinin bulunması bir ikilem yaratsa da; devlet inşası faaliyetlerinin BM öncülüğünde ve küresel güvenliğin sağlanması amacıyla yürütülmesi, bu faaliyetlerin emperyalist hedeflerden ziyade ulusal egemenliğin desteklenmesini hedeflediği görülmektedir.¹¹ Bunun yanında müdahil güçler çoğu zaman bilmedikleri bir dilin konuşulduğu, kendi inançlarından, siyasi görüşlerinden ve kültürlerinden farklı bir sosyal ortamda devlet inşası çalışmalarını yürütmek durumunda kalmaktadır.¹² İnşa edilen devletin devamlılığının sağlanabilmesi için kamuoyunun bilinçlenmesine ve desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Kamuoyunun desteği ve güveninin sağlanamadığı durumlarda devletin müdahaleci dış güçlere bağımlı kalma riski ortaya çıkmaktadır.¹³ Bosna, Ruanda ve Somali’de yürütülen devlet inşası çalışmalarının ardından yaratılan barış ortamının ne şekilde sürdürülebileceğine yönelik tartışmaların sonucunda; müdahale edilen toplumların kültürlerine uygun faaliyetlerin yürütülmesi ile kalkınmanın ve barışın sürdürülebileceği sonucuna ulaşılmıştır.¹⁴ Devlet inşasına yönelik müdahaleler toplumla etkileşim gerektirdiği ve kalıcı davranış değişikliği içerdiğinden dolayı sosyal bir biçimde inşa edilmiş ve kültür tabanlı bir meşruiyet ile otoriteye ihtiyaç duymaktadır. Müdahil güçler yürüttüğü faaliyetlerin meşruluğundan, doğru kişilerce yürütüldüğünden ve yetkilerinin sınırlarından emin olmak zorundadır. Müdahalenin anlamlı hale gelmesi bıraktığı sosyal ve kültürel etkiler ile ölçülmektedir.¹⁵ Devlet inşası çalışmalarının anlamına ya da kültürel yapıya dikkat edilmediği durumlarda tesis edilen devlet kurumlarının geleceğinden ya da toplum kimliğindeki kalıcı değişimden söz etmek mümkün olmayacaktır. Meşruiyetin ve otoritenin sorgulanır hale gelmesi ise müdahalenin devlet inşasından çok bir işgal olarak algılanmasına yol açacaktır.¹⁶ Bu nedenle devlet inşasında

¹⁰ Robert A. Rubinstein, “Intervention and Culture: An Anthropological Approach to Peace Operations”, *Security Dialogue* 36, sy 4 (01 Aralık 2005): 537.

¹¹ Barnett R. Rubin, *Afghanistan from the Cold War through the War on Terror* (Oxford University Press, 2013), 180.

¹² Tamara Duffey, “Cultural Issues in Contemporary Peacekeeping”, *International Peacekeeping* 7, sy 1 (Mart 2000): 145.

¹³ Fukuyama, “Müstakbel Ulus İnşacılarına İpuçları”, 355.

¹⁴ Duffey, “Cultural Issues”, 142.

¹⁵ Rubinstein, “Intervention and Culture”, 528-30.

¹⁶ A.g.e., 542.

devlet fonksiyonlarının yeniden yapılandırılması ve kalkındırılması çalışmalarının devletin kimliğiyle uyumlu olması büyük önem kazanmıştır.¹⁷

Devlet inşası müdahalelerinde iki yöntem takip edilmektedir. İlk yöntem gelişmiş batılı ülkeler tarafından kendi demokratik normlarının dayatılmasını kapsayan kuralcı yaklaşım; diğer yöntem ise kültürel temellerden ve toplumsal bilgiye dayanan tespit edici yaklaşımdır. Tespit edici yaklaşımda barış anlaşmalarının diplomatlar, elitler ya da devletin başarısızlığının tarafı olan liderler tarafından yorumlandığı “yukarıdan aşağı” yöntem ya da devletin başarısız konuma düşmesinin nedenlerinin yerel aktörlerde ve kültürel değerlerde arandığı daha bütüncül “aşağıdan yukarı” yöntem izlenmektedir.¹⁸ Yukarıdan aşağı yöntemin daha hızlı ve kısa süreli bir müdahale ile uluslararası kabul gören bir siyasi yapı üzerinden çözüm sağladığı, ancak kısa süreli etki yarattığı; aşağıdan yukarıya yöntemin ise içinde bulunulan durumun kültürel ve toplumsal dinamikler üzerinden analizini gerektirdiğinden dolayı müdahalenin süresinin uzamasına neden olduğu ve uluslararası toplum tarafından sıklıkla göz ardı edildiği gözlemlenmiştir. Devlet inşası müdahalelerinin iletişime kapalı, yerel toplumun kalkınmaya yönelik taleplerini dışlayan ve kendi ajandalarının ülke gerçekleriyle uyuşmaması sonucunda başarısız olmasının yanlış yöntem seçiminden kaynaklandığı görülmektedir.¹⁹

Devlet inşası gibi bir süreç içerisinde yapısal bir değişim gerçekleştiğinde, normatif davranışlar da değişmektedir. İnşacı teoriler yapısal değişimlerin aktörlerin kimlikleri ve çıkarlarında bir değişim gerektirdiğini savunmaktadır. Bu değişimin sınırı, kültürün tehdit edilmesi sonucunda aktörlerin kültürünü korumaya başladığı nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰ Yapısal değişime karşı bir direniş bulunmaktadır. Direnişin kaynağı, iç ve dış istikrar kaynaklarının istikrarın devamının istenmesidir. İç istikrar kaynakları, aktörlerin değişim istemesini engelleyen toplumun alışkın olduğu ve kendini güvende hissettiği faktörlerdir. Dış istikrar kaynakları ise aktörler istese bile değişimi engelleyen sistemsel faktörlerdir. Yapısal değişim aynı zamanda yola, yönetime bağlıdır. Yapısal değişimin baskın kültüre karşı bir faaliyet olduğu göz önüne alındığında, kimliğin evrilmesi ve istenen hale dönüştürülmesi için kültürel geçmişe hâkim olmak gerekmektedir.²¹ Realist ve neorealist

¹⁷ Goodson, “Afganistan’dan Alınan Ulus İnşası Dersleri”, 245.

¹⁸ Duffey, “Cultural Issues”, 145.

¹⁹ A.g.e., 151-53.

²⁰ Alexander Wendt, “The Agent-Structure Problem in International Relations Theory”, *International Organization* 41, sy 3 (1987): 336-37.

²¹ Wendt, *Social Theory*, 339-41.

düşünürler ontolojik ya da epistemolojik kökenlere inmeden, dış etkilere karşı verilen basit tepkiler olarak yapısal değişimleri açıklama yoluna gitmişlerdir. Postmodernist ve kritik teorisyenler ise bilginin sosyolojisinin etkileri ile ilgilenecek uluslararası ilişkilerin doğasını inceleye başlamışlardır. Neoliberal teorisyenler bireylerin fikir ve inançlarının politika üzerindeki etkisini araştırarak iki uç görüş arasında orta bir nokta yaratmışlardır.²²

Realistler devletleri inşa edilmiş yapılar olarak görmemektedir. Daha ince bir görüşle, devletleri sadece davranışları etkileyen yapılar olarak kabul etmektedir. Bu görüşe karşılık olarak Alexander Wendt tüm yapısal kuramların, yapıların sosyal süreçler üzerine kurulduğunu ve sosyalleşmenin normlar ve kimlikler üzerinden sağlandığını belirten kalın inşacı bir antitez yaratmıştır.²³ Wendt'in inşacı yaklaşımı, devlet çıkarlarının sabit olmadığını, toplumun görüşü ve uluslararası etkileşimin etkisiyle değişebileceğini; neorealist görüşle göz ardı edilen aktörlerin birbiriyle kurdukları etkileşimi ya da birbirine göre konumunu ön plana çıkarmaktadır.²⁴ Realistlere göre devletler, tercihlerini azami çıkar ve fayda sağlamak amacıyla oyun teorisi içerisinde şekillendirmektedir. Oyunda avantaj sağlamak için her bir aktörün kazanma ihtimalini, kurulabilecek ortaklıkları, oyunun sınırlarını ve daha birçok alternatifi hesaplamak gerekmektedir. Oyun teorisi, aktörlerin kültürel özelliklerini göz ardı ederek daha objektif stratejilere odaklanmıştır. İyi stratejiler kültürel kimlik tabanlı olmayan olasılıkları kimliğe dayanan tercihlerden ayırmakta ve aktörlerin hatalarının analiz edilmesini mümkün kılmaktadır.²⁵ Oyun teorisinin zorluğu değerlerin; doğal olduğunu, değişebilir niteliklerini ve sonuçlardan etkilenme hassasiyetlerini dikkate almamasından kaynaklanmaktadır. Hâlbuki toplumlar, yöneticilerinin toplumsal değerlerini koruyacak doğrultuda karar vermelerini beklemektedir. Devletler ani gelişen durumlar karşısında hızlı tercihlerde bulunmalı, çabuk karar vermelidir. Karar verme anında tüm alternatiflerin değerlendirilmesi ve sonuçları asgari zarara neden olacak bir karar alma stratejisi geliştirilmelidir.²⁶

İnşacı yaklaşım, uluslararası sistemdeki materyal nesnelerin hangi fikrî çıkarımlarla oluştuğu sorusunu sorarak bu materyalist anlayışı iki temel kabul üzerinden eleştirmektedir.

²² Emanuel Adler, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations* 3, sy 3 (Eylül 1997): 321-22.

²³ Wendt, *Social Theory*, 318.

²⁴ Yücel Bozdağhoğlu, "Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach", *Uluslararası Hukuk ve Politika* 3, sy 11 (2007): 123-24.

²⁵ Karl W. Deutsch, "Game Theory and Politics: Some Problems of Application", *Canadian Journal of Economics and Political Science* 20, sy 1 (Şubat 1954): 76-79.

²⁶ A.g.e., 80.

Bunlardan ilki idealist bir şekilde insanların sert güçten ziyade fikir birliği ile sosyal bir yapı, bir toplum oluşturduğu kabulüdür. İkincisi ise toplum kimliği oluşumunun toplumun ortak fikirlerinden esinlenerek oluştuğu yönündeki daha kapsayıcı kabuldür. Bu iki kabulden yola çıkılarak inşacılık kuramının yapısal bir idealizm barındırdığı çıkarımı yapılmaktadır. İnşacılığın yapısalcı yönü sayesinde toplum kimliğinin oluşturulduğu ve devletlerin özerk bir yapı kazandığı savunulmaktadır. İnsanın doğası ve sosyal yapılarla olan ilişkisi ya da toplumdaki rolü gibi ontolojik konuların sosyal teoriler ile açıklanabileceğinden hareketle, devlet politikasını etkileyen toplum kimliğinin ne şekilde yaratıldığının önemine dikkat çekilmektedir.²⁷ Tercihlerin gelişmesinde davranışlar ve nitelikler büyük yer tutmaktadır. İnşacı düşüncede materyalist yapıların süreçlerin etkisiyle şekillendiği düşüncesi hâkimdir. Devletin nitelikleri ve davranışları toplumla etkileşim içindedir ve bu etkileşim devletlerin tercihlerini şekillendirmektedir.²⁸

İnşacılık Kant felsefesini temel almaktadır. Kant felsefesinde inşa kavramı, bir nesnenin bir konsept çerçevesinde algılanması olarak açıklanmaktadır. Kant'ın "iki dünya görüşü" bilişsel ve hazır sunulmuş olan nesnelerin ayrı olarak değerlendirilmesini, nesnenin fikrî bir yapı olduğunu ve algı ile nesnelerin anlam kazandığını savunmaktadır.²⁹ Devlet açısından bu durum ele alındığında toplumun ve dolayısıyla devletin kimliğinin etkisi görülmektedir.³⁰ İnşacı yaklaşım devletlerin materyalist bir dünyanın varlığını inkâr etmemekte, bu dünyayı yüklenen anlam ölçüsünde ele almaktadır.³¹ Kant'ın fikirlerinden hareketle idealist teorilerin temelinde toplumların hedeflerine, o hedeflerin toplum üzerinde yarattığı anlam ölçüsünde yöneldiği olgusu yer almıştır. Fikirlerin harekete geçmesi için toplumda yer eden bilginin anlamlandırılması gerekmektedir. Bilginin sosyal bir yapı içinde paylaşılmasıyla kültür oluşmakta; kültür üzerinden normlar, kurallar, ideolojiler ve hatta tehdit algısı bile yaratılabilmektedir.³² Bu temeller üzerine Emanuel Adler inşacılığı şu şekilde tanımlamaktadır: "*materyal dünyanın, insanların yaptıkları dinamik normatif ve epistemik yorumlarına dayanan eylem ve etkileşimleri ile şekillenmesi*". Temel kabul olarak kurumların tüm aktörler tarafından kabul gören ortak bir anlayış etrafında oluşmasını ve bireylerin materyal dünyaya yüklediği anlamlar ile politikanın şekillenmesini ele alarak

²⁷Wendt, *Social Theory*, 1-6.

²⁸ A.g.e., 101-2.

²⁹ Roberto Horácio de Sá Pereira, "Constructivism in Kant's Theoretical Philosophy", *Humanities and Social Sciences Communications* 9, sy 1 (08 Ağustos 2022): 2.

³⁰ A.g.e., 5.

³¹ Bozdağlıoğlu, "Constructivism and Identity Formation", 133-34.

³² Alexander Wendt, "Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization* 46, sy 2 (1992): 398-99.

inşacıların; uluslararası ilişkilerin sosyal gerçeklerden oluştuğunu savunarak materyalist ve idealist görüşler arasında bir köprü oluşturdıklarını iddia etmektedir.³³ İnşacı yaklaşım mantığında aktörleri bir eylemi gerçekleştirmeye iten sebepleri ve dinamikleri bilmek, gelecekteki davranışlarına dair bir projeksiyon sağlamaktadır.³⁴

İnşacı yaklaşım, neorealist ve dünya sistemi teorilerinin devlet ve sistem düzeyindeki yapılanmaları açıklamakta eksik kaldığı tespiti ile uluslararası ilişkiler teorileri üzerine çıkarımlarda bulunmaktadır. Yapı ve aktör analizleri, toplumsal hareketlerin açıklanması için gerekli ve önemli öğeler olarak ele alınmaktadır. Bu noktadan hareketle ilk çıkarım, yapıların tarihsel süreç ile birlikte analiz edilmesi yönündedir. Yapısal analizler mümkün olanı açıklamak için kullanılırken, tarihsel analizler gerçekte ne olduğu ya da ne olacağına odaklanmaktadır. Bir aktörün ne sebeple belirli bir davranışı sergilediğini analiz etmek için aktörün ve tercihlerinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. İnşacı yaklaşım aktörün davranışının analizi noktasında sosyal gerekçeleri ele almayı amaçlamaktadır. Bu nedenle yapısal analizle böyle bir davranışın nasıl mümkün olabileceği, yapıyı oluşturan aktörlerin tercihler üzerinde ne tür bir değişime neden olabileceği ve aktörlerin ilgi alanları analiz edilmektedir. Tarihsel analizle de aktörlerin bu davranışı gerçekleştiren güç ve ilgi alanları üzerinde ne kadar etkisinin bulunduğu ve aktörü belirli davranışlara yönlendiren belli başlı tercih ve etkileşimler tespit edilmektedir. Neticede davranışın nedenlerinin tam olarak anlaşılabilmesi için bu iki analizden süzülen sonuçların bir araya getirilmesi ve diyalektik bir analiz yapılması gerekmektedir.³⁵ İnşacı yaklaşımın ikinci çıkarımı, tercih ve davranışların anlaşılması için aktörler ile yapıları kavramsal ve metodolojik açıdan incelenmesi gerektiği yönündedir. Bu inceleme, aktörlerin yapısal ilkelerinin açıklanması için gereklidir. Devletlerin yapısal analizi ile zorunluluklar ve fırsatlar karşısında tercihlerini etkileyen iç dinamikleri ortaya çıkarılabilecektir. Wendt, bu yapısal analizler sonucunda devletleri oluşturan dört sosyal yapı bulunduğunu iddia etmektedir: iç-ekonomik, iç-politik, uluslararası-ekonomik ve uluslararası-politik sosyal yapılanma. Devletleri oluşturan bu yapılar üzerinden geliştirilecek bir teorinin, yapıların ilkeleri ile mantığını modellemesi ve yapının, aktörün tercihinin sonuçları ile başlayan tarihsel gelişimini açıklaması gerekecektir.³⁶

³³ Adler, "Seizing the Middle Ground", 322.

³⁴ A.g.e., 329-30.

³⁵ Wendt, "The Agent-Structure Problem", 361-63.

³⁶ A.g.e., 365-68.

Devletlerin kimliklerinin değişebilir nitelikte olması nedeniyle devletlerin tercihlerini paylaşılan normatif bir fikir doğrultusunda şekillendiği yönünde de görüşler bulunmaktadır. Paylaşılan bu fikir iyi nitelikte ise barışçıl, kötü nitelikte ise savaşçı bir kimliğe bürünmeleri mümkündür. Bu durumda, ortaya paylaşılan fikirler doğrultusunda gelişen birden fazla anarşik ortam bulunduğu ve anarşi yerine paylaşılan fikirlerin devletleri yönlendirdiği çıkarımlarında bulunmak mümkün olacaktır. Diğer yandan, ortak fikirleri paylaşan devletlerin aynı yönde hareket edeceği varsayımının devletlerin her tercihi için geçerli olması mümkün değildir.³⁷

Özet olarak inşacılık davranışları inşası devam eden bir proje olarak ele almakta; kaynak ve gücü sadece maddi temellerle dayandırmayarak kurallar ve normların da davranışları şekillendirdiği ve bu şekilde kimliklerin oluştuğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu noktadan yola çıkarak NATO'nun inşacı yönünü ele alan Flockhart, özellikle NATO'nun özünü anlamak için inşacı yanının da ele alınması gerektiğini savunmaktadır. NATO'nun inşacı yaklaşımın açıkladığı kimlik türlerini de kapsadığını ve iş birliğine dayalı ilişkiler üretme yeteneği olduğunu ifade etmektedir.³⁸ Soğuk Savaş sonrasında kriz yönetimi rolünü de üstlenen NATO, statü sağlayan ve batı normlarının savunuculuğunu üstlenen sosyal bir grup halini almıştır. NATO'nun bu yeni inşacı yönü Balkanlar, Afganistan ve Libya harekâtlarında kendini daha net bir şekilde göstermiştir.³⁹ Nitekim NATO Afganistan görevine yönelik yürüttüğü alınan dersler çalışmalarında, gelecekte yürütülecek görevlerde ev sahibi ülkenin siyasi ve kültürel normlarının dikkate alınarak ülkenin yeni yetenekleri kabullenme kapasitesi doğrultusunda planlama yapılması gerektiğini ortaya çıkarmıştır.⁴⁰

Inşacı yaklaşıma göre aktörler tarihsel bir sosyal ürün olarak ele alınmaktadır ve kimlikleri bu sosyal sürecin incelenmesiyle anlaşılabilir. Kimlikler çıkarlar için temel oluşturmakta ve devletlerin çıkarları toplum kimliğine bağlı olarak şekillenmektedir. Bu nedenle devletlerin tutum ve kararlarının analizinde toplumun tarihsel ve kültürel açıdan analiz edilmesi gerekmektedir.⁴¹ Kültürün sadece aktörlerin talep ve inançları üzerine kurulması durumunda sadece davranışlar normlar üzerinde etkili hale gelmektedir. Davranış

³⁷ Fiammenghi, "Anarchy Is What States Make of It", 18-20.

³⁸ Trine Flockhart, "Understanding NATO Through Constructivist Theorising", içinde *Theorising NATO: New Perspectives on the Atlantic Alliance*, ed. Mark Webber ve Adrian G. V. Hyde-Price (London and New York: Routledge/Taylor & Francis Group, 2016), 141-143.

³⁹ A.g.e., 151.

⁴⁰ NATO, "Afghanistan Lessons Learned Process", NATO, erişim 30 Eylül 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_8189.htm.

⁴¹ Bozdağlıoğlu, "Constructivism and Identity Formation", 131-32.

temelli normlarla bir toplumsal yapı oluşturulması toplumun fikirlerinin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Oysa ki kültür, bir toplum yaratılması için bireylerin tüm temel ihtiyaçlarını karşılayan bir unsur olması ve ortak bilgi ile anlaşmazlıkların çözümü için bir referans oluşturması gerekmektedir. Kültür bu özellikleri ile yapısal değişimlerde sürekli başvuru değerli bir öge olmuştur.⁴² Bu tezde 11 Eylül 2001 tarihi sonrasında Taliban yönetimindeki Afganistan'ın ABD tarafından işgali ve ardından yeniden şekillendirilme sürecinde inşacı yaklaşımın sosyal ve kültürel normları üzerinden incelenmiştir.

⁴² Wendt, *Social Theory*, 185-87.

3. AFGAN KİMLİĞİNİ ANLAMAK

Devlet inşasında yürütülen faaliyetlerin toplum kimliğiyle uyumlu olması gerekmektedir. İnşacı yaklaşım ise bir devletin tercihlerinin toplumunun etkisinde kaldığını ve toplum kimliğinin ülkenin tarihi ve toplumun kültürü ile şekillendiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle Afganistan’da yürütülen devlet inşası çalışmalarının Afgan toplumu tarafından ne kadar kabul gördüğünün analizi için öncelikle Afgan kimliğini oluşturan Afganistan tarihi ve kültürü incelenecektir.

3.1. Afgan Siyasi Tarihini Anlamak

Afganistan adı Fars ve Çin seyahatnamelerinde “Abgan” ya da “Avgan” olarak geçmektedir. Ancak bu isimlendirmenin bir bölge için mi, yoksa bir halk için mi kullanıldığı net değildir. Orta Çağ eserlerinde ise Pakistan’ın kuzeyinde yer alan bölgeden “Afgan” adıyla söz edilmektedir.⁴³

Şekil 3.1. Günümüzde Afganistan⁴⁴

⁴³ Resul Şahsi, “Ülke Tanıtımı: Afganistan”, *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 6, sy 1 (30 Haziran 2022): 132.

⁴⁴ CIA, “Afghanistan”, The World Factbook, erişim 10 Eylül 2022, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/afghanistan/>.

Şekil 3.1’de de görüldüğü üzere günümüz Afganistan’ı; kuzeyinde eski SSCB ülkeleri olan Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan, kuzey doğusunda Çin, doğu ve güneyinde Pakistan ve batısında İran ile komşu olan bir ülkedir.

Spykman’ın tanımıyla bir ülkenin güvenlik sorunlarını, potansiyel düşman ve dostlarını, uluslararası rolünü belirleyen ülkenin konumu; Afganistan için de belirleyici bir rol oynamıştır. Hatta İbn Haldun’un “Coğrafya Kaderdir” yorumu, Afganistan için çok uygun bir tanımlama olmuştur. Afganistan’ın kuzey güney ekseninde Hint Okyanusu’na ve Orta Asya’ya giden ticaret yolları üzerinde yer alan ve buna ek olarak doğu batı ekseninde İran ile Türkistan, Çin ve Hindistan arasında bir geçiş sağlayan konumu, bölgenin hem klasik hem de Soğuk Savaş jeopolitik teorilerinin merkez bölgelerinde yer almasına neden olmaktadır. Afganistan, Mackinder’in Kalpgâh olarak belirlediği Sibirya’dan İran’a kadar uzanan bölgede yer aldığı gibi; Spykman’ın Avrupa’yı merkez alan teorisinde bir Kenar Kuşak ülkesi olarak yer almaktadır. Afganistan, Soğuk Savaş döneminde Pakistan’la birlikte Kennan tarafından SSCB’ye yönelik olarak geliştirilen Çevreleme Politikasının uygulanabileceği bir ülke olarak ön plana çıkmıştır.⁴⁵ Nitekim Brzezinski de Avrasya’yı bir küresel üstünlük merkezi olarak ele almaktadır ve Afganistan’ın da içinde yer aldığı Hazar Denizi’nin batı kıyılarından SSCB sınırına kadar olan bölgede yer alan etnik farklılıklar nedeniyle oluşan kargaşadan faydalanılmasını ve ABD’nin bölgede etkin güç olması gerektiğini ifade eder.⁴⁶ Huntington ise Soğuk Savaş sonrasındaki bloklaşmanın kültür temelli olacağını öngörerek Afganistan’ın Müslüman bir ülke olarak Çin, Hindistan, İran ve Türki Cumhuriyetler arasındaki bir medeniyetler kavşağında yer aldığını söylemektedir.⁴⁷

Afganistan’ın bu önemli konumu, coğrafyasına Büyük İskender’den İskitler’e, Ak Hunlar’dan Çinliler’e, Araplar’dan Moğollar’a, Babürlüler ve Safeviler gibi bölgede hüküm sürmüş büyük imparatorlukların ve Sovyetler Birliği, Hindistan ve İngiltere gibi küresel güç olmak isteyen büyük güçlerin ilgi alanında yer almasına neden olmuştur.⁴⁸

⁴⁵ Kubilayhan Erman, “Jeopolitik Teoriler ve Afganistan”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4, sy 11 (12 Eylül 2017): 396.

⁴⁶ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, çev. Yelda Türedi (İstanbul: İnkılap, 2005), 85.

⁴⁷ Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan, Cem Soydemir, ve Yusuf Eradam (İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2008), 367-68.

⁴⁸ Erman, “Jeopolitik Teoriler ve Afganistan”, 396-97; Thomas Barfield, *Afghanistan: A Cultural and Political History*, Princeton Studies in Muslim Politics (New Jersey: Princeton University Press, 2010), 66-67; Serpil Güdül ve Farida Labib Raof, “Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun’un Anahtarı: Afganistan”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 4, sy 2 (30 Aralık 2020): 23.

3.1.1. Tarih öncesi dönem ve Orta Çağ

Afganistan'da medeniyetin ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmese de Gazni, Dere-i Kûr, Haybek, Kara Kemer ve Akça gibi bölgelerde yapılan arkeolojik çalışmalarda Yontma Taş Devrinden eserler ve yerleşim yerleri bulunmuştur. Ancak Afganistan'daki ana yerleşimin M.Ö. 2500 ile 2000 yılları arasında yaşanan Arî kabilelerinin göçü ile oluştuğu tahmin edilmektedir. Kandahar ve Kuzey Afganistan'da bulunan bu döneme ait eserler, bölgede tarıma dayalı bir yerleşim olduğunu işaret etmektedir.⁴⁹ Afganistan coğrafyasının M.Ö. 522 ile 486 yılları arasında Ahameniş İmparatorluğu'nun bir parçası olduğu, M.Ö. 330 ile 327 yılları arasında Büyük İskender'in hükümdarlığı altına girdiği, ardından M.S. 50 ile 250 yıllarında Kuşan İmparatorluğuna ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Orta Çağda ise 600'lere kadar Sasanilerin hüküm sürdüğü ve ilk Müslüman Arapların 652-664 yılları arasında bölgeye yerleştiği ancak tam bir hâkimiyet kuramadığı; 8'inci ve 10'uncu yüzyıllarda Hindu Şahların Kabil ve doğusunu yönettiği, ardından Türk soylu kavimler olan Gaznelilerin, Cengiz Han'ın, Timur'un, Babürlerin Afganistan'ın çeşitli bölgelerinde hüküm sürdüğü görülmektedir.⁵⁰ Bu farklı uygarlıklar, farklı zamanlarda bölgede hüküm sürmüş olsa da Afgan halkı tarafından büyük bir dirençle karşılanmış ve mutlak bir hâkimiyet kuramamıştır. Büyük İskender'in orduları Afgan okçu saldırıları nedeniyle İndus Nehri'ne büyük kayıplar vererek ulaşabilmiştir. Benzer şekilde Cengiz Han da bölgeye yerleşmek için Afgan direnişiyle karşı karşıya kalmış ve çetin çatışmalar yaşamıştır.⁵¹

3.1.2. Modern Çağ ve Durranî İmparatorluğu

Modern Çağ'da ise Babür Devleti'nin zayıflaması üzerine Afgan kabilelerinin bağımsız hareket etmesi Afganistan'ın kuruluşuna giden dönemi başlatmıştır. Babürlerin Kabil'i Arap, Fars, Hint, Afgan ve Türklerden oluşan çok etnik yapılı bir şehir olarak kabul etmesi ve Babür savaş beylerine gösterdikleri başarıların karşılığında arazi ve bölge tesis etmesi, bu bağımsız hareketin bir nedeni olarak gösterilebilir.⁵² Babürler ile Safeviler arasında Kandahar üzerinde yaşanan çekişme ise Afgan Gılzay ve Abdâlî kabilelerinin

⁴⁹ Şahsi, "Ülke Tanıtımı", 134-35.

⁵⁰ Thomas H. Johnson ve Ludwig W. Adamec, *Historical Dictionary of Afghanistan*, Fifth edition, Historical Dictionaries of Asia, Oceania, and the Middle East (Lanham: Rowman & Littlefield, 2021), xix.

⁵¹ M. Bearden, "Afghanistan, Graveyard of Empires", *Foreign Affairs* 80, sy 6 (01 Ocak 2001): 17.

⁵² Scott Gates ve Kaushik Roy, *War and State-Building in Afghanistan : Historical and Modern Perspectives*, Bloomsbury Studies in Military History (London: Bloomsbury Academic, 2015), 47-48.

güçlenmesine ve aralarında bir çekişme başlamasına neden olmuştur. Safeviler, Afgan kabile liderlerine vergi toplama yetkisi vermiş ve hatta Abdâlî liderlerinden Sado Han'ı göstermiş olduğu savaş başarısından dolayı "Afganların Lideri" olarak adlandırmıştır. Bu gelişmeler, Afgan kabilelerinin yöneticilik özellikleri kazanmasına da neden olmuştur. Uzun süre Türk ve İran egemenliğinde yaşayan bu kabileler, her iki toplumun da yönetim özelliklerini harmanlayarak güçlü bir ordu sayesinde bürokratik ve ekonomik düzenin kurulabileceği çıkarımını yapmışlardır. Bir süre sonra Gılzay kabilesi doğuda, Afgan coğrafyası üzerinde Safevilere sadık bir hâkimiyet kurmuşlardır. Ancak, Beluc istilasını bastırmak için gönderilen Gürcü ordusu nedeniyle bölgede bir isyan başlamış ve Gılzay liderlerinden Mîr Veys, İsfahan'a sürülmüştür. Daha sonra Safevi Devletindeki zayıflık ve çarpıklıklardan faydalanan Mîr Veys, Kandahar'a geri dönerek daha büyük ve daha başarılı bir isyan başlatmış ve İsfahan'ı ele geçirmiştir. Ancak, Nadir Şah'ın İran ve Afganistan'ı hükümdarlığı altına almasıyla Afganların kısa süren hükümdarlığı son bulmuştur.⁵³

Nadir Şah, Kandahar'da Afgan Abdâlî kabilesinden Ahmet Han'ı Abdâlî süvarilerinin lideri ve yakın koruması olarak emrine almıştır. Nadir Şah, Kandahar'ı Gılzay kabilesinden ve Kabil'i Moğollardan temizlemiştir ve Nadir Şah'ın istilasını Moğollar ve Özbeklerin bölgede büyük bir güç kaybı yaşamasına sebep olmuştur. Nadir Şah'ın öldürülmesinin ardından bölgedeki Moğol uç beyleri olan Afgan kabileleriyle birlikte Ahmet Han, 1747 yılında Afganistan'ın modern tarihini başlatan Durranî İmparatorluğunu kurmuştur. 1747 yılındaki Afganistan Şekil 3.2'de gösterilmiştir. Ahmet Han, yanında aralarında ünlü Kuh-i Nur elmasının da yer aldığı eski yönetimin hazinelerini de yanında getirmiştir. Abdâlî (yeni adıyla Durranî kabilesi) ordu liderleri bir tür meclis olan Cîrgayı toplayarak, Ahmet Han'ı (daha sonra Şah unvanını kullanmıştır) "Durr-i Duran" (İncilerin İncisi) olarak hükümdar ilan etmişlerdir. Ahmed Şah, başkent Kandahar'dan batıya yönelerek Herat ve Nişabur'u almış ve kuzeyde Özbek sınırını Amu Derya (Ceyhun) Nehrine kadar ilerletmiştir. 1772 yılında Ahmed Şah ölüp, yerine oğlu Timur Şah geçtiğinde imparatorluk sınırları günümüz Afganistan'ına, Belucistan'a, Horasan'a, Pencap ve Keşmir'e uzanmıştır.⁵⁴ Ahmed Şah, Afganları ilk kez bir araya getirmesi ve modern Afganistan'ın oluşumunu sağlaması nedeniyle "Ahmed Şah Baba" olarak da anılmaktadır.⁵⁵

⁵³ Barfield, *Afghanistan*, 95-97; Şahsi, "Ülke Tanıtımı", 135-36.

⁵⁴ Barfield, *Afghanistan*, 98-100.

⁵⁵ Abdulkadir Şen, "Afganistan: ABD Müdahalesi ve Taliban'ın Dönüşü", *SDE Akademi Dergisi* 2, sy 4 (31 Ocak 2022): 80.

Şekil 3.2. 1747 yılında Afgan coğrafyası⁵⁶

Timur Şah, hükümdarlığı süresince hem kendi kabilesi içindeki hem de ülkenin diğer bölgelerindeki isyanları bastırmak için uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu isyanlar nedeniyle Kızılbaş süvarilerini kendine koruma olarak görevlendirmiş ve ülkenin başkentini Kabil'e taşımak zorunda kalmıştır. Ahmed Şah döneminde etkili olan elitlerin görevlerini daha az etkili görevlerle değiştirmiş ve yeni görevlendirmelerle kendi elit zümresini daha güçlü görevlere atamıştır. Kendine karşı isyan etmelerinden çekindiğinden dolayı oğullarını önemli devlet görevlerine atamamıştır. Timur Şah babasının aksine ülkedeki iç huzurun tesisi için çaba harcamış ve bunun neticesinde komşu ülkeler üzerindeki etkisini yitirmeye başlamıştır. Timur Şah'ın Durranî İmparatorluğu'nun sonlanmasına neden olan bir diğer uygulaması da yerine kimin Şah olacağını belirlememesi olmuştur. Timur Şah'ın ölümünden sonra oğulları arasında yaşanan taht çekişmeleri ve başlayan iç savaşlar ülkenin sonunu hazırlamıştır.⁵⁷

Timur Şah'ın 1793 yılında ölümünün ardından yerine ilk olarak oğlu Zamân Şah geçmiştir. Ancak yaşanan iç isyanlar sonucunda Timur Şah'ın bir diğer oğlu olan Mahmud Şah, 1800 yılında Zamân Şah'ı tahttan indirerek yerine geçmiştir. Ancak yönetimde 3 yıl

⁵⁶ Emanuel A. Bowen, *A New & Accurate Map of Persia, with the Adjacent Countries: Drawn from the most approved modern maps & the whole being regulated by astronl. observations*, Map (S.I.: s.n, 1747), <https://www.loc.gov/item/2004629160/>.

⁵⁷ Barfield, *Afghanistan*, 105-8.

kadar kaldıktan sonra bir diğer kardeşi olan Şücâ Şah, 1803 yılında Mahmud Şah'ın yerine geçmiştir. Mahmud Şah 1809'da Şücâ Şah'ı Hindistan'a sürgün ederek tekrar tahta geçmiştir. 1818 yılında ise Timur Şah'ın bir diğer oğlu olan Ali Şah tahta geçmiş ancak onun da hükümdarlığı ancak 1 yıl kadar sürmüştür.⁵⁸ 1818 ile 1835 yılları arasında ülkede yaşanan iç savaşlar neticesinde Durranî İmparatorluğu birçok yerel yönetime bölünmüş ve bu esnada Kaşmir ve Herat bölgeleri kaybedilmiştir.⁵⁹

3.1.3. Dost Muhammed dönemi ve Birinci İngiliz-Afgan Savaşı

Tüm bu yaşanan taht kavgaları ve iç çekişmeler, Durrânî kabilesinin bir diğer soyu olan Barakzay soyunun güç kazanmasına neden olmuştur. Yaşanan taht çekişmeleri süresince Barakzay soyu hep tahtın arkasındaki güç olarak yerini almıştır. Ancak bu soydan vezirlik yapmış olan Payende Han ve Feteş Han devrin hükümdarları tarafından öldürülmüştür. İç savaşlar döneminde Payende Han'ın oğlu ve Feteş Han'ın kardeşi olan Dost Muhammed Barakzay, 1826 yılında Kabil'i ele geçirmiş ve Afganistan Emirliğini ilan etmiştir. Daha sonra Şücâ Şah'ı Kandahar'da yenen Dost Muhammed, egemenliğini tüm Afganistan'a genişleterek 1835 yılında ülkede birliği tekrar sağlamıştır.⁶⁰

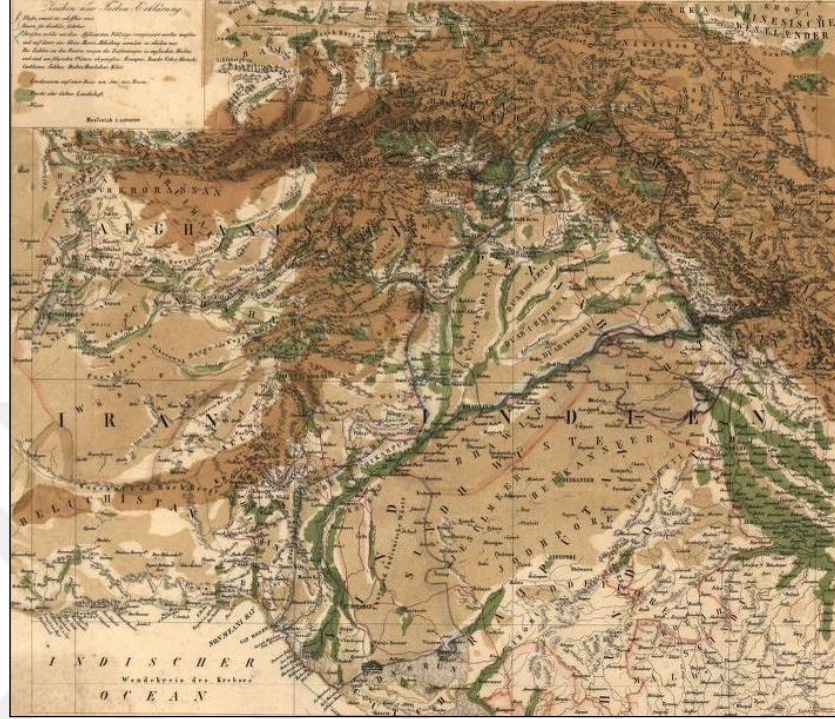
Taht kavgalarının yarattığı güç boşluğu, doğal olarak bölgeye karşı uluslararası tehditlerin oluşmasına da neden olmuştur. Bunlardan ilki 1834'te Peşaver'i ele geçiren Sihler olmuştur. Dost Muhammed 1836'da cihat ilan edip Sihler'i yenmiş, Peşaver'i geri almış ve "müminlerin koruyucusu" (Emîrül-Mü'minîn) sıfatını almıştır. İkinci uluslararası tehdit olarak Ruslar, ülkenin batısına kadar gelmiş ve Herat'ı geri almak isteyen Persler'e destek vermeye başlamıştır. Rus ve Pers tehlikesine karşı Dost Muhammed, bölge için bir diğer uluslararası tehdit olan İngilizlerin desteğini almış ve Herat'a karşı yapılan saldırıları püskürtmüştür. İngilizler, Ruslar ve Perslere karşı Hindistan'ın güvenliğini sağlamak için Afgan coğrafyasında kendilerine sadık tampon bir devlet bulunmasını istemişlerdir. Ancak Rus elçisi İvan Vitkeviç ile Dost Muhammed, Hindistan Valisi Lord Auckland'ın ısrarlı itirazlarına ve baskılarına rağmen Kabil'de görüşmüşlerdir. Bu görüşme sonrasında İngilizler'in Dost Muhammed'e karşı olan güveni sarsılmış ve yönetime daha güvenilir olan Şücâ Şah'ı getirmek istemişlerdir. Bu amaçla İngilizler, 1839 yılında Sihlerle birlikte

⁵⁸ Şahsi, "Ülke Tanıtımı", 137.

⁵⁹ Johnson ve Adamec, *Historical Dictionary*, xx.

⁶⁰ A.g.e., 135-36.

Kandahar ve ardından Kabil'i istila ederek Birinci İngiliz-Afgan Savaşı'nı başlatmış ve yönetime Şücâ Şah'ı getirmiştir.⁶¹ Birinci İngiliz-Afgan Savaşı esnasında Afganistan'daki durum Şekil 3.3'te sunulmuştur.

Şekil 3.3. Birinci İngiliz-Afgan Savaşında Afganistan⁶²

İngilizler, yönetimin tekrar Barakzay soyundan alınarak tekrar Ahmed Şah'ın soyuna devredilmesinin bir direniş yaratmayacağını öngörerek işgali başlatmışlardır. Ancak; Afgan coğrafyasının yabancılar tarafından işgal edilmesi, gücünü yitirmiş birinin yabancıların desteğiyle yönetime geçmesi, İngilizleri destekleyen grupların halka uyguladığı zulüm ve yerel kabilelere sağlanan İngiliz desteğinin azalması ile isyanlar başlamıştır. Bu isyanları bastıramayan İngilizler, 1841 yılında cihat ilanı ile direnişin tüm Afgan coğrafyasına yayılması neticesinde 1842 Ocak'ında ülkeden çekilmiştir.⁶³ Çekilmenin bir diğer nedeni ise Şücâ Şah'ın yönetim yeteneklerinin kısıtlı olmasından dolayı halkın yeterince desteğini

⁶¹ Barfield, *Afghanistan*, 114-16; Şahsi, “Ülke Tanıtımı”, 137-38; Johnson ve Adamec, *Historical Dictionary*, 136.

⁶² Carl Zimmermann ve E.H. Schroeder, *Übersichts-Blatt Afghanistan und den Ländern an der Nord-West Grenze Von Indien.*, Map (S.I., 1842), <https://www.loc.gov/item/2003627035/>.

⁶³ Bearden, “Afghanistan, Graveyard of Empires”, 18; Gates ve Roy, *War and State Building*, 86-87.

alamaması olmuştur. Kabil’de gerçekleşen saldırıları bastıramayan Şücâ Şah, İngiliz desteğini de yitirmeye başlamıştır.⁶⁴

İngiliz istilasına karşı direnemeyen Dost Muhammed, Kabil’in istila edilmesinin ardından Buhara Hanlığına sığınmıştır. Ardından Özbek ve Tacik isyancılara katılan Dost Muhammed, Kabil’e giderek İngilizlere teslim olmuş ve Hindistan’a sürgün edilmiştir.⁶⁵ İngilizlerin geri çekilmesinin ardından Şücâ Şah öldürülmüş ve 1843 yılında ülkeye geri dönen Dost Muhammed tekrar tahta geçmiştir.⁶⁶ Yönetimi tekrar devralmasının ardından Dost Muhammed, İngiltere ile 1855 ve 1857 yıllarında iki anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmalarda Afgan tarafının tek şartı Kabil’de yabancı bulunmaması olmuştur.⁶⁷

Birinci İngiliz-Afgan Savaşı’nın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından İngilizler, Hindistan’ın güvenliğini sağlamak için ülkenin kuzeybatı bölgesinde tedbir alma ve sınır ötesi herhangi bir etkileşimde bulunmama yoluna gitmiştir. Rusya ile Hindistan arasında güçlü bir devletin daha faydalı olacağını düşünerek, Dost Muhammed yönetimine destek sağlamaya başlamışlardır. Bu destekle Dost Muhammed ordu düzenini geliştirmiş ve topraklarını Şekil 3.4’te gösterildiği gibi genişletmeye başlamıştır ve 1863 yılına gelindiğinde günümüz Afganistan’ının neredeyse tamamına egemen hale gelmiştir.⁶⁸

Ancak, Dost Muhammed askeri alandaki bu başarısını yönetim alanında gösterememiştir. Ele geçirdiği Kandahar, Herat ve Türkistan’ı sadece kendine bağlı hale getirebilmiş; bu bölgelerdeki yönetimi değiştirememiştir. Diğer bir deyişle, dağınık haldeki Afgan kabilelerini birleştirmek yerine idare olarak bölünmüş parçalar halinde kabullenmiş ve oğullarını bu parçalara vali olarak atamıştır.⁶⁹ Bu durum, Dost Muhammed’in ölümünün ardından tekrar taht kavgalarının başlamasına neden olmuştur. Şöyle ki; ölümünün ardından tahta geçen Şîr Ali’ye karşı kardeşleri Muhammed Azâm Han ve Muhammed Afzal Han farklı şehirlerde ayaklanma başlatmış ancak bu ayaklanmalar kısa sürede bastırılmıştır. Bir süre sonra Kandahar Valisi olan bir diğer kardeşi Muhammed Han isyan başlatmış ve bu isyan bastırılırken Muhammed Han ve Şîr Ali’nin oğlu Muhammed Ali Han öldürülmüştür. Yaşanan bu kayıplar üzerine Şîr Ali inzivaya çekilmiş ve bu durumu fırsat olarak

⁶⁴ Shaista Wahab ve Barry Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, 2nd ed (New York: Facts on File, 2010), 86.

⁶⁵ Barfield, *Afghanistan*, 115-16.

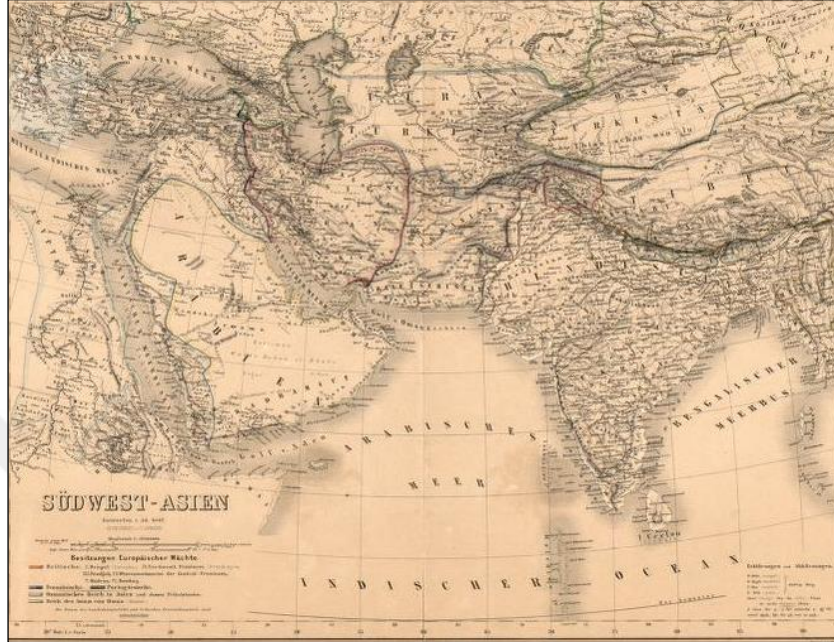
⁶⁶ Şahsi, “Ülke Tanıtımı”, 138.

⁶⁷ Wahab ve Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, 88.

⁶⁸ Şahsi, “Ülke Tanıtımı”, 138-39; Gates ve Roy, *War and State Building*, 88.

⁶⁹ Barfield, *Afghanistan*, 134-35.

değerlendiren Azâm Han ve Abdurrahman Han Kabil'e girerek Afzal Han'ı Emir ilan etmişlerdir. Şîr Ali, bir ordu toplayarak Kabil'i geri almak için karşı ataklara başlamışsa da başarılı olamamıştır. Şîr Ali, Afzal Han'ın ölümünden sonra Kabil'i ele geçirerek tekrar tahta oturmuştur.⁷⁰

Şekil 3.4. Dost Muhammed döneminde Afganistan sınırları⁷¹

3.1.4. İkinci İngiliz-Afgan Savaşı

1870'lerde İngilizlerin Afgan coğrafyası hakkındaki fikirleri değişime uğramıştır. Bu değişimde Orta Asya'da Rus ve İngilizlerin çıkar çatışması yaşamaya başlaması kadar; İngiltere'de yaşanan hükümet değişimi, Rusya'nın genişleyen sınırlarının Osmanlı İmparatorluğu ve İran için de bir tehdit haline gelmesi de etkili olmuştur. İngilizlere göre artık Hindistan'ın güvenliği için bir ileri savunma hattı ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu amaçla Afganistan'da İngiliz diplomat bulundurmak için Afgan yöneticiler üzerinde baskı kurmaya başlamıştır. Şîr Ali, İngilizlerin bu talebini bir nevi İngiliz boyunduruğu altına girmek olarak gördüğünden dolayı kabul etmemiştir. Tam da İngiliz diplomatlarının kabul görmediği bu

⁷⁰ A.g.e., 136-37; Şahsi, "Ülke Tanıtımı", 139.

⁷¹ Geographisches Institut, *Sudwest-Asien: possessions of European Powers*. (C. Ohmann: Weimar, 1866), <https://www.loc.gov/item/2013593017/>.

esnada bir Rus diplomat heyetinin Kabil'e gelmesi, İngilizlerin baskılarının artmasına neden olmuş ve İngiltere 1878 Kasım'ında İkinci İngiliz-Afgan Savaşı'nı başlatmıştır. Ruslardan beklediği desteği alamayan Şîr Ali, 1879 yılında vefat etmiş ve yerine oğlu Yakub Han tahta geçmiştir. İngiliz istilasını durduramayacağını gören Yakub Han, İngilizlerle 26 Mayıs 1879 tarihinde Gandamak Anlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Anlaşma hükümleri gereğince İngiltere, Louis Cavagnari'yi Kabil'e elçi ve danışman olarak atamıştır. Afgan halkı bu anlaşmayı Yakub Han'ın ihaneti olarak görmüş ve Cavagnari'nin de gelişiyile bir ayaklanma başlatmıştır. İngilizler, paralı Afgan askerlerine verdikleri desteği azaltınca bu askerler de yerel isyancıların yanına geçerek Cavagnari'yi ve korumalarını katletmişlerdir. Büyükelçilik baskını üzerine İngilizler Kabil'i işgal ederek Yakub Han'ı Hindistan'a sürmüşlerdir.⁷²

Artan Afgan direnişi nedeniyle işgalin uzaması ve İngiltere'de yaşanan hükümet değişimi sonucunda İngilizler, strateji değiştirerek bölgede parçalanmış halde bulunan Afgan toplumunu bir arada tutabilecek ve İngiliz çıkarlarına uygun hareket edecek bir yöneticiyi tahta geçirmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla, Semerkant'tan dönen Afzal Han'ın oğlu Abdurrahman Han ile görüşmeye başlamışlardır. Abdurrahman Han kendisine önerilen Kuzey Afganistan Emirliğini kabul etmemiş ve müzakereler sonucunda 1880 yılında İngilizlerle anlaşarak Kabil'e gelmiş ve tahta geçmiştir.⁷³ İngilizler, Kandahar'ın kendilerine bağlı ayrı bir devlet olmasını planlamışlardır. Ancak, Herat'ta hüküm sürmekte olan Şîr Ali'nin oğlu Eyüp Han İngiliz ordusuna büyük kayıplar verdirerek Kandahar'ı kuşatmıştır. İngilizler, Kabil'den çıkarak Kandahar'a geçerek Eyüp Han'ın Herat'a kaçmasını sağlamış ve şehri Abdurrahman Han'a teslim etmiş ve 1881 yılında İkinci İngiliz-Afgan Savaşı İngilizler için başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁷⁴

3.1.5. Abdurrahman Han dönemi ve ilk ulus-devlet girişimi

Abdurrahman Han dönemi, Afgan kimliğinin yaratılarak bir ulus-devlet oluşumunun başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Abdurrahman Han, idaresinde ikna ve ikili görüşmeler ile sorunların çözümüne odaklansa da sergilediği merkezi ve otokratik yönetim biçimi yerel isyanlara neden olmuştur. Ancak Abdurrahman Han isyanları fazla genişlemeden ve destek

⁷² Gates ve Roy, *War and State Building*, 89-90; Barfield, *Afghanistan*, 139-42.

⁷³ Gates ve Roy, *War and State Building*, 90; Barfield, *Afghanistan*, 142-43.

⁷⁴ Şahsi, "Ülke Tanıtımı", 141; Wahab ve Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, 94-95.

bulmadan önce bastırmayı başarmıştır. Rus işgaline karşı İngiltere’den korunma garantisi, teçhizat ve maddi destek almış ve ülkenin Rusya-İngiltere arasında tarafsız bir tampon devlet olmasını sağlamıştır. Abdurrahman Han, İngiliz desteği ile donattığı ordusuyla ayaklanmaya çalışan her bir grubun üstesinden gelmiştir. Sert yönetim biçimi nedeniyle Demir Emir (Iron Amir) lakabı ile de anılan Abdurrahman Han ülke bütünlüğünü sağlamak için; Kabil yönetiminde olmayan bölgeleri topraklarına katarak otonom yönetimlere ket vurmuş, kendisine bağlı şehirlere akrabaları yerine görevden daha kolay alabileceği valiler atamış, Peştun kabilelerinin yönetimde yer almasını sağlamış, dış yardımlardan uzak durarak İslam ve cihat temelli bir Afgan kimliği inşa etmiştir.⁷⁵

Ruslar’ın 1880’li yıllarda güneye doğru ilerlemesi Afganistan’ın kuzey sınırında bir İngiliz-Rus gerilimi yaşanmasına neden olmuştur. Gerginliği yatıştıran hamle, ortak sınır komisyonunun Zülfikar Geçidi ile Ceyhun Nehri arasının Afgan-Rus sınırı olarak belirlenmesi olmuştur. 1893 yılında Şekil 3.5’te gösterilen Durand Hattı Afgan-İngiliz sınırı olarak belirlenmiş; hattın tespitinde herhangi bir siyasi, coğrafi ya da etnik ayrımın dikkate alınmaması günümüze kadar süren bir sorun yaratmıştır.⁷⁶

Şekil 3.5. Durand Hattı⁷⁷

⁷⁵ Barfield, *Afghanistan*, 147-48.

⁷⁶ Şahsi, “Ülke Tanıtımı”, 141.

⁷⁷ Hunt ve Eaton, *Afghanistan, Beloochistan, etc., Map* (New York, 1893), <https://www.loc.gov/item/2003627033/>.

Abdurrahman Han'ın ölümünden sonraki Afganistan'ı, 3 temel dönem halinde ele almak uygun olacaktır: Abdurrahman Han soyunun yönetime devam ettiği 1901-1929 dönemi, Musahibân ailesinden Nadir Şah'ın tahta geçmesiyle başlayan 1929-1978 en uzun istikrar dönemi ve komünist darbe ile başlayan 1978-2001 savaş ve anarşi dönemi.⁷⁸

3.1.6. Amanullah Han dönemi ve Üçüncü İngiliz-Afgan Savaşı

Abdurrahman Han'ın ardından yönetime geçen oğlu Habibullah, İngilizler ile kurulan iyi ilişkileri sürdürmüştür. 1907 yılında imzalanan İngiliz-Rus Anlaşmasında Afganistan'ın İngiliz nüfuz bölgesi olarak tanımlanması üzerine ilişkilerde gerginlik başlamışsa da Habibullah, I.Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun cihat ilanına ve Almanların baskılarına rağmen tarafsızlığını ilan etmiştir.

Habibullah'ın 1919 yılında öldürülmesi üzerine oğlu Amanullah Han yönetimi devralmıştır. Rusların Hindistan'a karşı Müslümanları kışkırttığını düşünen İngiltere, Afganların dış politikası üzerindeki baskısını artırmaya başlamıştır. Bunun üzerine Amanullah Han, İngilizlerin Afgan dışişleri üzerindeki söz hakkını sağlayan anlaşma maddelerinin gözden geçirilmesini talep etmiştir. Ancak, İngilizlerin bu talebe olumlu yaklaşmaması üzerine, Durand Hattı'nı geçerek 1919 yılında Üçüncü İngiliz-Afgan Savaşını başlatmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan savaş yorgunu olarak ayrılan İngiltere, Afgan saldırılarına karşılık Kabil'i bombalamış ve Afgan yönetimini müzakere masasına oturtmuştur. İmzalanan Ravalpindi Anlaşması ile Afganistan bağımsızlığını ilan etmiş ve dış ilişkilerinde özgürlüğüne kavuşmuştur. Bu savaş ile İngilizler için Afganistan üzerine planları da sona ermiştir.⁷⁹

Amanullah Han, devlet yönetiminde Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek almıştır. Her iki lider de aynı dönemde bağımsızlık, reform ve devlet kurma gayreti içindedir. İki ülke arasındaki ilk iş birliği anlaşması 1 Mart 1921 tarihinde imzalanmış ve karşılıklı büyükelçiler atanmıştır. Türkiye'den gönderilen askeri heyet, Afgan ordusunun eğitimine destek vermiştir. Ayrıca, Afgan vergi düzeni de Türkiye vergi uygulamalarından uyarlanmıştır. Bu esnada 9 Nisan 1923'te Müslüman olmayan Afgan halkına da eşitlik ve özgürlük tanıyan, kadın haklarını güvence altına alan ve köleliği yasaklayan ilk Afgan Anayasası kabul edilmiş

⁷⁸ Barfield, *Afghanistan*, 169-70.

⁷⁹ Bearden, "Afghanistan, Graveyard of Empires", 18; Gates ve Roy, *War and State Building*, 92-94.

ve Anayasa Afganistan’da konuşulan dillere de tercüme edilerek tüm topluma ulaşması sağlanmıştır. Bunun yanında eğitim, sağlık, vergi düzeni ve devlet teşkilatında laiklik ve modernleşme adına birçok yenilikler de yapılmıştır. Amanullah Han, 1926 yılında Afgan Krallığını ilan etmiş, Avrupa ve Asya kıtasında diplomatik ve ekonomik iş birlikleri kurmuş ve yabancı dil eğitimi veren okullar açmıştır. 1927 yılında dünya turuna çıkan Amanullah Han, 1928 Mayıs’ında Türkiye Cumhuriyeti’ne resmi ziyaret gerçekleştiren ilk ülke lideri olmuştur. Bu ziyaret sonrasında Türkiye ve Afganistan Arasında Dostluk ve Teşriki Mesai Muahedenamesi imzalanmıştır.⁸⁰

Atılan bu laik modernleşme adımları, muhafazakâr çevrelerin tepkisini çekmiş ve ayaklanmalar başlamıştır. Amanullah Han’ın Katolik etkisinde kalarak reform hareketini başlattığı dedikoduları üzerine Afganistan’ın çeşitli bölgelerinde yeni vergi ya da eğitim düzeni bahane gösterilerek kanlı ayaklanmalar başlamıştır.⁸¹ İsyanlar sonucunda tahttan ayrılan Amanullah Han’ı kurtarmak için askeri müdahale seçeneğini değerlendiren Ruslar, kendilerine ve İngilizlere karşı cihat ilan edilmesi ihtimalinden dolayı Afganistan’a müdahale etmeme kararı almıştır.⁸²

3.1.7. Musahibân dönemi

Amanullah Han’ın ardından kısa süren bir taht kavgası sonucunda yönetime Musahibân ailesinden Nadir Şah geçmiştir. Nadir Şah, asker kökenli bir liderdir ve Üçüncü İngiliz-Afgan Savaşında Thal’i kuşatarak İngilizlerin yenilgisinde büyük rol oynamıştır. Savaşta göstermiş olduğu başarılarından dolayı Savaş Bakanı olarak atanmıştır.⁸³

Musahibân ailesi döneminde ülkede istikrar hâkim olmuştur. Dış politikada tarafsız kalınmış ve Durand Hattı fiilen tanınmıştır. Yeni bir anayasa ilan edilerek iki meclisli parlamento, şura-i milli (ulusal konsey), senato ve cemaat-i ulema (danışma konseyi)

⁸⁰ Aliye Yılmaz, “Amanullah Han’ın Islahatları ve Atatürk”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 21 (Mayıs 2010): 161-63; Şen, “Afganistan: ABD Müdahalesi”, 80; Wahab ve Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, 109-11.

⁸¹ Wahab ve Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, 112.

⁸² Gates ve Roy, *War and State Building*, 92-94.

⁸³ Johnson ve Adamec, *Historical Dictionary*, 338-39.

oluşturulmuştur. Ancak, Amanullah Han ve öncesinde yapılan kadın haklarına yönelik birçok reform bu dönemde kaldırılmıştır.⁸⁴

1933 yılında Nadir Şah'ın ölümünün ardından oğlu Zahir Şah tahta geçmiş ve yönetiminin ilk yıllarında amcaları Muhammed Haşim ve Şah Mahmud Gazi, Başbakanlığını yapmıştır. Bu ilk dönemde II. Dünya Savaşı yaşanmış ve Afganistan, Aryanizm ekseninde Almanlarla yakınlaşmış olsa da tarafsızlığını korumayı başarmıştır. Afganistan savaş sonrasında tekrar kendini etnik çekişmelerin içinde bulmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında İngilizler Hindistan'dan çekilmiştir. Hindistan'ın bölünmesiyle Afganistan'ın batı ve güney komşusu Pakistan olmuştur.⁸⁵ 1953 yılında Zahir Şah'ın kuzeni Muhammed Davud Han Başbakan olmuş ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini artırmaya başlamıştır. Ülkede giderek artan Rus etkisi üzerine 1963 yılında Zahir Şah, Başbakan Davud Hanı istifa ettirmiştir. 1964'te kraliyet ailesini hükümet dışında tutan, siyasi partilerin kurulmasını ve basının özgürleşmesini sağlayan yeni bir anayasa ilan edilmiştir. Bu anayasa ile iki meclisli bir parlamento da kurulmuştur. Bu yeni düzen, siyasi bir istikrar sağlamış olsa da siyasi partiler yasasının onaylanmaması nedeniyle milletvekilleri bağımsız olarak seçilmiş ve meclis çalışmalarında tıkanmalar yaşanmıştır.⁸⁶ 1973 yılında Zahir Şah bir yurtdışı gezisindeyken Davud Han darbe ile yönetimi ele geçirmiştir. Komünist kesimin desteği ile İslamcıların üzerine giden Davud Han, daha sonra Ruslardan uzaklaşarak komünizme karşı mücadeleye başlamıştır. 1977 yılında yeni bir anayasa çıkararak siyasi partileri yasaklamıştır.⁸⁷ Yaratılan baskıcı rejim, 1978 yılında gerçekleşen komünist darbeye yol açmış ve Afganistan Demokratik Halk Partisi (PDPA) öncülüğündeki Saur Devrimi ile Gılzaylar, yaklaşık 230 yıllık Durranî yönetimine son vermiştir.⁸⁸

3.1.8. Sovyet işgali

Saur Devrimi ile yönetime geçen PDPA, ülkenin adını Afganistan Demokratik Cumhuriyeti olarak değiştirmiştir. PDPA'nın Halk grubunun lideri Nur Muhammed Terekî, beraberinde üç temel sorun getirmiştir: yeni kurulacak hükümetin meşruluğu, komünist partiler arasındaki problemler ve komünist düzenin Afganistan'da uygulanabilirliği. Bu tür

⁸⁴ Şahsi, "Ülke Tanıtımı", 142.

⁸⁵ Johnson ve Adamec, *Historical Dictionary*, 530; Bearden, "Afghanistan, Graveyard of Empires", 18.

⁸⁶ Johnson ve Adamec, *Historical Dictionary*, 531.

⁸⁷ Şahsi, "Ülke Tanıtımı", 143.

⁸⁸ Barfield, *Afghanistan*, 170.

problem sahaları mevcutken yeni yönetim çok hızlı bir şekilde toprak reformu, kadın hakları, evlilik kanunu gibi sosyal ve ekonomik reformlara girişmiştir. Bu radikal dönüşüm muhafazakâr kesimlerin tepkisini çekmiş ve isyanlar baş göstermiştir. Bu isyanlar askeri güçle bertaraf edilmek istenmiştir.⁸⁹ Musahibân döneminde tesis edilen istikrar yerini tekrar ayaklanmalara bırakmıştır. Yerel ayaklanmaları fırsat gören rakip komünist lider (PDPA'nın Perçem grubunun lideri) Hafızullah Emin, 1979 yılında darbe ile yönetime geçmiştir. Rusların Emin'i güvenilmez ve yetersiz olarak görmesi, ayaklanmaların genişleyerek ülkede anarşinin kontrol edilemez seviyelere ulaşması ve Emin'in istikrarı sağlamadaki başarısızlığı üzerine Rus askerleri Afganistan'a girmiştir.⁹⁰ Ruslar, İngilizlere iki kez savaş kaybettiren hatayı tekrar ederek 27 Aralık 1979 tarihinde Hafızullah Emin'in yerine sürgünde bulunan ve Afgan halkı üzerinde herhangi bir popüler etkisi bulunmayan Babrak Karmal'ı yönetime getirmiştir.⁹¹

Ruslar bir anda kendilerini hiç istemedikleri bir savaşın içinde bulmuşlardır. Hatta bu işgal bir süre sonra "Sovyetlerin Vietnam'ı" olarak da adlandırılmıştır. Sovyet generallerin en büyük çekincesi işgalin başlarında düzensiz olan direniş hareketinin giderek güçlenmesi olmuştur.⁹² Soğuk Savaş döneminde Rusların ilk kez Varşova Paktı dışında bir ülkeye müdahalesi, tüm batı dünyası için şok etkisi yaratmış ve Afganistan'a dolaylı da olsa destek vermelerine neden olmuştur.⁹³ İşgalin son bulması için İngilizler, Afganistan'ın tarafsız bir tampon devlet halini almasını planlamıştır. Bu uğurda ilk olarak Ruslarla görüşmüş ve işgale karşı kamuoyu yaratma girişimlerine başlamıştır. Gerçekleşen görüşmelerde Ruslar, işgale son vermek için Afganistan'a verilen dış desteklerin kesilmesini talep etmiş, Afganistan'ın tarafsızlaştırılmasına dair herhangi bir yorumdan kaçınmıştır.⁹⁴ İngiltere, daha sonra Avrupa ülkeleri ve ABD ile tarafsız bir Afganistan için yapılması gerekenleri görüşmeye başlamıştır. Ruslara karşı dünya kamuoyu yaratmak amacıyla İslam Konferansı Örgütü ülkeleri ile de görüşerek, ilk aşamada komşu ülkeler tarafından Afganistan'ın tarafsızlığının tanınmasını, ikinci olarak mücahitler ile Afgan hükümeti arasında bir ateşkes yapılmasını ve son aşamada

⁸⁹ A.g.e., 227-29.

⁹⁰ Şahsi, "Ülke Tanıtımı", 143.

⁹¹ Bearden, "Afghanistan, Graveyard of Empires", 19.

⁹² Gates ve Roy, *War and State Building*, 115-16; Nivi Manchanda, "The Graveyard of Empires: Haunting, Amnesia and Afghanistan's Construction as a Burial Site", *Middle East Critique* 28, sy 3 (03 Temmuz 2019): 7.

⁹³ Şen, "Afganistan: ABD Müdahalesi", 81.

⁹⁴ Richard Smith, "The UK Response to the Soviet Invasion of Afghanistan: Proposals for a Neutral and Non-aligned Afghanistan, 1980–1981", *Cambridge Review of International Affairs* 26, sy 2 (Haziran 2013): 362-63.

geçiş hükümeti ile istikrarın sağlanmasını öngören bir plan sunmuştur. İslam Konferansı Örgütü, bu plan üzerine İran ve Pakistan ile bir komite kurmuştur. 1981 yılında İngiltere, Sovyet işgaline karşı çözümünü BM'ye taşımıştır. BMGK daimî üyeleri ile Pakistan, İran ve Hindistan arasında iki aşamalı bir uluslararası konferans yapılmasını teklif etmiştir. İlk aşamada dış müdahalelerin durdurulması ve gelecekte benzer işgallerin yaşanmasını engellemek için yapılması gerekenlerin; ikinci aşamada ise Afgan temsilcilerinin de katılımıyla ilk aşamada alınan kararların nasıl uygulanacağını ve Afganistan'ın bağımsız ve tarafsız bir devlet olarak geleceğine yönelik planlamaların ele alınması planlanmıştır. Bu konferans, Sovyetlerin Afgan hükümeti üzerinde bir çıkarı olmadıkça işgali sona erdirmeye konusunda müzakereye kapalı olduğunu göstermiştir.⁹⁵

ABD, SSCB ile görüşülmekte olan birçok anlaşmayı iptal etmiş ve Afganistan'da Ruslara karşı bir direniş oluşturmak için CIA üzerinden destek sağlamaya başlamıştır. 1980'ler boyunca CIA ile Pakistan İstihbarat Örgütü (ISI) Afgan mücahitlere yüklü miktarda silah ve mühimmat desteği sağlamıştır. Bir süre sonra bu desteğe İngiltere, Pakistan, Suudi Arabistan, Mısır ve Çin de katılmıştır. İşgalin seyrini değiştiren gelişme ise ABD tarafından Afgan direnişçilerine (mücahitlere) sağlanan Stinger sistemleri olmuştur. Sovyet hava saldırılarına karşı savunma yeteneği geliştiren mücahitler, 1986 yılında 3 Sovyet helikopterini düşürmüştür. Aynı dönemde mücahitlerin Kabil'de bir mühimmat deposunu patlatması ve artan uçak kayıpları, Rusların Afganistan'dan geri çekilme planları yapmasına sebep olmuştur.⁹⁶ Bu kararda, işgalin yıllık maliyetinin milyar dolarlar seviyesinde olmasının, uluslararası ortamda Rusların itibar kaybı yaşamasının ve Rus kamuoyu desteğini yitirmesinin de büyük etkisi olmuştur. Gorbaçov, BM ile barış ve geri çekilme görüşmelerine başlama kararı almıştır. Bu arada Afganistan yönetimine getirilen Necibullah, PDPA'yı Hizb-i Vatan Partisine dönüştürerek sosyalist kökenlerinden temizlemeye ve milliyetçi bir kimliğe bürümeye başlamıştır. Ülkenin adını Afganistan Cumhuriyeti olarak değiştirmiş ve Sovyetlerin çekilmesinin ardından yaşanması muhtemel krizlere hazırlanmak amacıyla mücahitlerle koalisyon kurma girişimlerinde bulunmuştur.⁹⁷

İngiltere'nin diplomatik girişimleri sonucunda başlayan konferanslar ile BM öncülüğünde Cenevre Görüşmeleri'nin temelleri atılmıştır. 1982 yılında Pakistan ve Afganistan BM Genel Sekreterinin Kişisel Temsilcisi aracılığıyla görüşmelere başlamıştır.

⁹⁵ A.g.e., 366-69.

⁹⁶ Bearden, "Afghanistan, Graveyard of Empires", 19-22.

⁹⁷ Barfield, *Afghanistan*, 238-40.

Kişisel Temsilci, görüşmelerin sağlıklı yürütülmesini sağlamak amacıyla görüşmeleri sadece Cenevre’de temsilciler düzeyinde tutmayarak bölgeyi birçok kez ziyaret etmiş ve İran’a sürekli bilgilendirmede bulunmuştur. Yoğun diplomasi trafiği neticesinde, 14 Nisan 1988 tarihinde, Afganistan ve Pakistan arasında, Sovyetler Birliği ve ABD garantörlüğünde, Cenevre Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Pakistan ve Afganistan uluslararası güvenliğin sağlanması, iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi ve BM Şartı’nın gereklerinin uygulanması amacıyla;

1. Birbirinin egemenliğine, birlik ve bütünlüğüne, uluslararası iş birliklerine saygı gösterecek,
2. Birbirlerine karşı güç kullanımından uzak duracak ve ayrılıkçı gruplara eğitim, teçhizat ya da maddi destek sağlamayacak,
3. Mültecilerin geri dönüşü ve normal hayata uyum sağlaması için gerekli komisyonlar tesis ederek kolaylık sağlayacak,
4. Her iki ülkede BM ofisleri aracılığıyla bu anlaşmanın yürütülmesi, kontrolü ve koordinasyonu sağlanacak,
5. Afganistan’daki yabancı askerler ülkeyi terk edecektir.

Sovyetler ile ABD, bu maddelerde mutabık kalmış ancak Sovyetler Afganistan’a maddi destek sağlayacağını, ABD ise Sovyetler Birliği ile eş zamanlı olarak askeri desteği keseceğini belirtmiştir. Ayrıca ABD, mevcut Kabil yönetimini tanımayacaklarını da ifade etmiştir.⁹⁸ Anlaşma hükümlerine uygun olarak 14 Şubat 1989 tarihinde son Sovyet askeri Afganistan’dan ayrılmış ve Afganistan’da hükümet ile mücahitler baş başa kalmıştır.

3.1.9. Mücahit iç savaşı ve Taliban dönemi

Sovyet işgaline karşı direniş, yerel gruplar vasıtasıyla gerçekleşmiş ve işgal sonrasında bu yerel gruplar otonom yönetimler haline almıştır. Bu mücahit grupların direnişi, ABD ve Suudi Arabistan’ın sağladığı silah ve mühimmat yardımları ile gerçekleşmiştir. Hatta Sovyet

⁹⁸ “Agreements on the Settlement of the Situation Relating to Afghanistan,” conclusion date: April 14, 1988, *United Nations Peacemaker*, <https://peacemaker.un.org/node/641>.

işgaline karşı direnişe destek sağlayan birçok Arap ülkesi sabıkalı kişileri mücahit olarak Afganistan'a göndermiştir. İşgalin uzun sürmesinin ekonomide yarattığı zarar nedeniyle Afgan halkı ekonomik olarak da dış yardımlara muhtaç hale gelmiştir. İşgal sonrasında köylerden büyük şehirlere göç başlamış ve bu durum beraberinde eğitim, sağlık ve altyapı sorunları meydana getirmiştir. Netice olarak; 1990'ların başında, Soğuk Savaşın sona erişii ile tüm dünyada refah ve huzur ortamı yaşanırken Afganistan'da radikal gruplar nedeniyle anarşi hâkim olmuş ve başarısız devlet (failed state) durumuna düşmüştür.⁹⁹ Anarşi ortamına götüren nedenlerin başında, işgal süresince 7 bölgeye ayrılmış olan ülkedeki bölgesel lider haline gelmiş olan mücahit grupların hükümet tarafından yapılan koalisyon çağrılarına cevap vermemesi ve Necibullah'ın PDPA'yı dönüştürme hareketinin devrime bir ihanet olarak görülmesi gelmektedir. Diğer yandan Pakistan'a sığınmış olan parti liderlerinin Pakistan ile olan kirli ilişkilerini bozmak istememesi de Necibullah hükümetinin işlerini zorlaştırmıştır. Sovyet işgalinin ardından mücahitlere sağlanan uluslararası destek azalmaya başlamıştır. Sadece Pakistan'ın, 7 mücahit grubun sözcüsü olan Hikmetyar liderliğinde İslamist bir yönetim kurmak hedefine yönelik olarak mücahitlere sağladığı destek kalmıştır. Necibullah hükümetine Sovyetler tarafından sağlanan destek ise SSCB'nin dağılmasının ardından kesilmiştir.¹⁰⁰

Bu ortamda Necibullah, BM öncülüğünde bir konferans ile yeni bir hükümet kurma girişimlerine başlamıştır. Mücahit gruplar ise bu duruma tepkisini Kabil'i ele geçirmek için örgütlenerek göstermiştir. Şöyle ki; ülkenin kuzeyinde önce Sovyetlerle, ardından Necibullah hükümetiyle iş birliği yapmış olan Raşit Dostum'un Özbekler'i ayaklanarak kuzeydoğu bölgeleri işgal etmiş olan Mesut'un Tacikleri ile müttefik olmuştur. Bu ittifaka Şiiler de katılmıştır. Hikmetyar ise güneyden Kabil'e doğru ilerlemeye başlamıştır. Necibullah'ın BM güçlerine sığınmasının ardından mücahitler, Peşaver Anlaşması ile geçici bir hükümet kurmuşlar ve Afganistan İslam Devletini kurmuşlardır. 12 maddelik anlaşmaya göre; iki ay süresince Sibgatullah Müceddidi öncülüğünde 51 kişilik bir liderlik konseyi Kabil'de yönetimi devralacak ve ardından Burhaneddin Rabbani, dört ay süre ile geçiş hükümetinin başkanı olacak, Başbakan ve bakanlar mücahit grup liderleri tarafından atanacak, Hikmetyar Başbakan olacak ve diğer bakanlıklar ile yüksek mahkeme diğer mücahit gruplara dağıtılacak, hükümet 6 ay içinde kurulacak ve geçici hükümet 2 yıl görev yapacaktır. Hikmetyar'ın koalisyonun oluşumuna karşı çıkması ve diğer çıkar çatışmaları

⁹⁹ Barfield, *Afghanistan*, 242-44; Bearden, "Afghanistan, Graveyard of Empires", 24.

¹⁰⁰ Barfield, *Afghanistan*, 239-48.

nedeniyle Afganistan'da yeniden bir iç savaş başlamıştır.¹⁰¹ Dahası, mücahit gruplar arasında gerçekleşen her barış görüşmesi sonrasında daha büyük çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışma ortamının yaratılmasında bölgede bir İslam devleti istemeyen batılı güçlerin, çatışmaların uzamasında ise Pakistan ve Arap zenginlerinin etkisi olmuştur. Bu Araplar arasında Suud bir milyoner aileden gelen Usame bin Ladin de yer almaktadır.¹⁰²

Başbakan olan Hikmetyar Kabil'e girmemiş ve şehri güney tepelerinden bombalamıştır. Atılan roketler neticesinde başkent büyük bir yıkıma uğramış ve nüfus kırsala göç etmeye başlamıştır. Ancak, yine bir çözüm sağlanamayınca Hikmetyar ile Dostum bir ittifak kurmuştur. Bu iki mücahit liderden biri radikal bir geçmişten gelmekteyken, diğeri zamanında komünist olan bir generaldi. Ancak ortak çıkarları bu iki farklı kökenden gelen mücahit lideri bir araya getirmiştir. Bu ittifak, hükümeti devirmek için harekete geçmiş ancak başarılı olamamıştır. Diğer yandan Tacik ve Hazara mücahit grupları ile çatışmalar yaşamış ve Kabil'e tam bir anarşi ortamı hâkim olmuştur.¹⁰³ Kabil'de yaşanan bu durum, merkezi yönetim gücünün tamamen yitirilmesine ve diğer şehirlerin daha otonom hale gelmesine neden olmuştur. Yerel yönetimlerle Kabil arasındaki tek bağ olarak yapılan maddi yardımlar kalmıştır.¹⁰⁴

1994 yılında bu iç savaşın hem Afganistan hem de uluslararası güvenlik açısından daha ağır sonuçları ortaya çıkmaya başlamıştır. İç savaşın uzaması, devlet yönetimi için ortak bir karar alınamaması, uluslararası camianın ilgi ve desteğinin azalması ve halkın mücahitlere olan inancını yitirmesi, Taliban hareketinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁰⁵

Sovyet istilasına karşı direnişte Pakistan sınır bölgelerinde kurulan Hanefî-Deobendi Medreselerinde yetişen talebeler de mücahit gruplar gibi büyük rol oynamıştır. Bu medreseler, Afgan mülteci çocuklarına yatak, yemek ve dini eğitim sağlamıştır. Mezunlar ise, yayımlanan fetvalar gereğince İslam'ı korumak için mücahitlerle birlikte Sovyetlere karşı savaşmıştır. Bu talebeler, bir süre sonra Farsçada dini eğitim almış medrese öğrencisi

¹⁰¹ A.g.e., 248; "Peshawar Accord," conclusion date: April 24, 1992, United Nations Peacemaker, <https://peacemaker.un.org/node/635>.

¹⁰² Şen, "Afganistan: ABD Müdahalesi", 83-84; Bearden, "Afghanistan, Graveyard of Empires", 24.

¹⁰³ Thomas Barfield, "An Islamic State Is a State Run by Good Muslims: Religion as a Way of Life and Not an Ideology in Afghanistan", içinde *Remaking Muslim Politics*, ed. Robert W. Hefner (Princeton University Press, 2009), 225-26.

¹⁰⁴ Barfield, *Afghanistan*, 253-54.

¹⁰⁵ İskender Karakaya ve Mohammad İshak Nazari, "Afganistan'da Taliban İktidarı Dönemleri (1996-2001 ve 2021 Sonrası) ve Afganistan Dış Politikası", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 12, sy 23 (22 Haziran 2022): 151-52.

anlamındaki “Taliban” ismi ile Kandahar’da, Molla Ömer liderliğinde örgütlenmeye başlamıştır. Mücahit iç savaşının Müslüman kardeş kavgası şeklini alması ve devlet düzeninin yitirilmesi üzerine Taliban, şariat kurallarının hâkim olduğu bir İslam devleti kurmayı kendine hedef olarak belirlemiştir.¹⁰⁶

Taliban yapılanmasının hem Peştun gelenekleri ile hem de Afgan tarihi ile örtüşen ve ayrışan yönleri bulunmaktadır. Taliban ilk yıllarında Peştun kimliği yerine İslam kimliğini ön planda tutarak dağınık halde bulunan mücahit grupları bir çatı altında toplama yoluna gitmiştir. Kendi “Lahya”larında (Taliban tüzüğü) dil, ırk ve etnik kökenlerinden dolayı ayrımcılık yapılmasını yasaklanmış ve birleştirici tek gücün İslam olduğu vurgulanmıştır. Fakat yine de kendi içinde Peştun kökenliler daha imtiyazlı konuma gelmiştir. Peştun geleneklerinin aksine, lidere danışmanlık yapmak üzere tek bir Cirga yerine birçok şuradan oluşan bir yapılanmayı benimsemiştir. Şuralar üzerinde liderin söz hakkı sınırsızdır. Yerel yöneticiler olarak Han ve Malikler yerine mollalar getirilmiş ve Peştun geleneklerine aykırı bir biçimde yeni bir elit molla sınıfı yaratılmıştır. Afgan tarihi ile ayrışmasının nedeni ise Taliban kurucularının çocuk yaştaki mültecilerden oluşmasıdır. İşgalin ardından evlerine dönmeye çalışan mülteciler hiçbir şeyi hayal ettikleri gibi bulamamış ve bu nesilde tarih bilinci anlamında bir hafıza kaybı oluşmuştur. Taliban nesli, ülkede istikrarın hâkim olduğu dönemi hiç yaşamamış ve anarşik bir ortam içinde yetişmiştir. İslam’ı kendilerine öğretildiği şekilde yorumlayan Taliban, Afgan tarihinde yaşanmamış bir şekilde ülkenin şariatla toparlanabileceği fikrine kapılmıştır. Diğer yandan Afgan tarihinde hep var olan gelenekçi-yenilikçi çatışmasında Taliban, modernliğe ve çağdaş normlara karşı çıkan muhafazakâr kesimde yer almıştır.¹⁰⁷

Taliban’ın ortaya çıkışında İngiltere, Suudi Arabistan, ABD ve Pakistan’ın büyük payı bulunmaktadır. İlk eylemi, Pakistan’dan Türkmenistan’a gitmekte olan bir konvoyu yapılan yağma saldırısını bertaraf etmeleri olmuştur. Daha sonra bölgedeki yağma, gasp ve tecavüz olaylarının üzerine gitmiştir. Bu olay sonrasında diğer medrese öğrencileri ve Kandahar mücahit grupları Taliban saflarına katılmıştır. Savaş, yağma ve düzensizlik yerine huzur ve güven içinde yaşamak isteyen Afgan halkı, Taliban’ın ideolojisini ikinci plana atmış ve destek sağlamıştır.¹⁰⁸ Bir süre sonra kendi liderlerinden ümidini kesen diğer mücahitlerin de

¹⁰⁶ Şen, “Afganistan: ABD Müdahalesi”, 84; Barfield, “An Islamic State”, 226; Anchita Borthakur ve Angana Kotokey, “Ethnicity or Religion? The Genesis of the Taliban Movement in Afghanistan”, *Asian Affairs* 51, sy 4 (07 Ağustos 2020): 818.

¹⁰⁷ Borthakur ve Kotokey, “Ethnicity or Religion?”, 825-26; Barfield, “An Islamic State”, 228-31.

¹⁰⁸ Karakaya ve Nazari, “Afganistan’da Taliban İktidarı”, 152-53.

katılımıyla büyüyen Taliban, 1995 yılında Hikmetyar'ın grubunu da dağıtarak en güçlü Peştun grubu halini almıştır. 1996 yılında Kabil'e girerek dönemin Cumhurbaşkanı Muhammed Necibullah'ı şehrin meydanında idam ederek yönetimi ele geçirmiş ve ülkenin adını Afganistan İslam Emirliği olarak değiştirmiştir. Kabil'de halka zulmetmeye başlayan Taliban'a karşı Rabbani ile Raşit Dostum bir ittifak kurmuş ancak başarılı olamamıştır. 1993 yılından beri ülkede iç savaşın taraflarını bir araya getirerek istikrar sağlamak amacıyla görev yapmakta olan BM misyonu da 1996 yılında bu amaçların gerçekleşemeyeceğine kanaat getirmiştir. Sonuç olarak Taliban, 1998 yılında ülkenin %90'ına hâkim olmuştur.¹⁰⁹

Taliban yönetime geçince katı şeriat kanunlarını yürürlüğe sokmaya başlamıştır. Kadınların dışarı çıkmasını yanında bir erkek olma şartına bağlamış, burka giymelerini zorunlu kılmış, 10 yaş üzerindeki kadınların okula gitmesini ve kadınların çalışmasını; erkeklerin ise sakallarını kesmesini yasaklamıştır. Ülkede müzik dinlenmesi, film izlenmesi, resim ve fotoğrafçılık, heykel yapımı, uçurtma kullanımı, kumar, alkol satışı ve kullanımı yasaklamıştır.¹¹⁰ İnsan haklarını hiçe sayan bu kurallar, uluslararası toplumda büyük tepki toplamış ve Taliban yönetiminin uluslararası camiada çok fazla destek bulamamasına neden olmuştur. Taliban, Sovyet işgalinin ardından ülkede yaşanan güç boşluğunu fırsat bilerek hem İslam hem de Peştunvali değerlerine dayandığı yönetim biçimiyle batılı demokratik normlara uymasa da ülkede bir düzen kurmuştur. Ülkenin dış güvenliğini yeniden tesis etmiş ve rakiplerinin de desteğini alarak Afgan yönetim geleneklerine göre meşruiyetini sağlamıştır.¹¹¹

Pakistan, Suudi Arabistan ve BAE ilk tanıyan ülkeler olmuştur. Ancak, kuruluşunda büyük pay sahibi olan İngiltere ve ABD Taliban'ı, Soğuk Savaş sonrasında yükselen radikal İslam hareketi olarak görmüş “yeşil terörist” kategorisine alarak Taliban yönetimine ambargo uygulamaya başlamıştır. Molla Ömer, İslam Konferansı Örgütüne katılmak istemiş ancak bu girişim de başarısız kalmıştır. Sonrasında Çin, Malezya, Endonezya ve Japonya gibi doğu ülkeleriyle görüşen Taliban beklediği desteği sağlayamamıştır. Türkmenistan ise Taliban'a karşı tarafsız kalmış ve kendi çıkarları doğrultusunda ekonomik ilişkiler

¹⁰⁹ Şen, “Afganistan: ABD Müdahalesi”, 84-85; Borthakur ve Kotokey, “Ethnicity or Religion?”, 821; Barfield, “An Islamic State”, 227; William Maley, “The Dynamics of Regime Transition in Afghanistan”, *Central Asian Survey* 16, sy 2 (Haziran 1997): 75.

¹¹⁰ Karakaya ve Nazari, “Afganistan’da Taliban İktidarı”, 155.

¹¹¹ Barfield, *Afghanistan*, 341.

geliştirmiştir.¹¹² Taliban'ın büyük bir izolasyon altında kalması ve BM'nin de ambargo uygulamaya başlaması batı düşmanlığının tetiklenmesine neden olmuştur.

Afganistan'ın yaşadığı bu yalnızlık sonucunda ülkedeki altyapı, inşaat ve tarım yatırımları için en büyük finansör Suudi Arabistan olmuştur. Özellikle Usame bin Ladin, inşaat ve tarım alanındaki büyük finansörler arasında yer almıştır. Usame bin Ladin, 1988 yılında Müslüman ülkeleri, laik liderlerden ve yabancı güçlerden korumak amacıyla kurulan El-Kaide'nin lideridir. Usame bin Ladin, Afganistan'a ilk olarak 1980 yılında gelmiş ve 1982 yılında Suudi istihbaratının da desteğiyle mücahitler arasındaki Arapları finanse etmiştir. Bu hareket bir süre sonra ISI ve CIA'den de destek bularak, Sovyetlere karşı milis güçler yetiştirilmesine evirilmiştir.¹¹³ Körfez Savaşı sırasında ABD yanında Irak'a karşı çatışan El-Kaide, savaş sonrasında bölgeyi terk etmeyen ABD'ye karşı kin besleyen radikal bir terör örgütü haline gelmiştir. El-Kaide, 1992 yılında merkezini Sudan'a taşımıştır. 1996 yılında bin Ladin, Sudan'dan sınır dışı edilmesinin ardından Afganistan'a yerleşmiş ve burada eğitim kampları kurmuştur. 1993'te Somali'deki, 1998'deki Kenya ve Tanzanya'daki ABD Büyükelçiliklerinin bombalanmasının ardında El-Kaide'nin olduğunun ortaya çıkması sonucunda ABD, Afganistan'daki eğitim kampları ile Sudan'da El-Kaide tesisi olduğu değerlendirilen bir ilaç fabrikasını bombalamış ve Usame bin Ladin'e karşı Ahmet Şah Mesut ile iş birliği yoluna gitmiştir. 9 Eylül 2001 tarihinde Ahmet Şah Mesut, bir röportaj esnasında öldürülmüştür.¹¹⁴

Taliban'ın El-Kaide'ye ev sahipliği yapması sonunun başlangıcı olmuştur. Pakistan'ın arabuluculuğuyla ABD, Taliban'dan Usame bin Ladin'in yargılanmasını ve sınır dışı edilmesini talep etmiştir ancak olumlu bir cevap alamamıştır. Bunun üzerine Afganistan'daki diplomatik misyonlarını kapatmıştır. 1999 yılında bir Hindistan Havayolları uçağı Taliban hava korsanlarınca kaçırılmış ve Kandahar'a indirilmiştir. Yolculara karşılık olarak Hindistan'da tutuklu bulunan radikaller talep edilmiş ve takas gerçekleşmiştir. Rusya ise Taliban'ın Çeçenlere verdiği destekten rahatsız olmuştur. 2001 yılına gelindiğinde Bamyan Buda Heykellerinin patlatılması hem uluslararası camianın hem de ülkeye insani yardım sağlayan Japonya'nın tepkisine ve desteğini kesmesine neden olmuştur.¹¹⁵ Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Taliban uluslararası sistemden tamamen dışlanmış, Müslüman

¹¹² Karakaya ve Nazari, "Afganistan'da Taliban İktidarı", 153-54; Şen, "Afganistan: ABD Müdahalesi", 85.

¹¹³ Wahab ve Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, 196.

¹¹⁴ Johnson ve Adamec, *Historical Dictionary*, 405-6; Bearden, "Afghanistan, Graveyard of Empires", 27-28.

¹¹⁵ Barfield, *Afghanistan*, 265-67.

Ülkelerin dahi desteğini kaybetmiş, teröristlerin yuvası olmuş, kurulan zulüm ve anarşı düzeni nedeniyle Afgan halkının desteğini de kaybetmiştir.

Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlenen 11 Eylül terör saldırılarının arkasında El-Kaide yer almıştır. Bu saldırılar tüm dünyayı derinden etkilemiş, ancak en büyük zararı El-Kaidenin ve terörizmin yuvası haline gelen Afganistan görmüştür. BMGK, 12 Eylül 2001'de 1368 sayılı karar ile 11 Eylül saldırılarını uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak görerek kınamıştır. Dönemin ABD başkanı George W. Bush, Taliban'dan ülkedeki tüm El-Kaide yelerinin ve teröristlerin teslim edilmesini ve terör kamplarının kapatılmasını istemiştir. Taliban, El-Kaide ile arasındaki ekonomik ve ideolojik yakınlıktan dolayı bu talebi reddetmiştir.¹¹⁶ Yaşananlar zerine Taliban'ın en büyük destekçilerinden olan Pakistan derhal ilişkisini sona erdirmiştir. Molla Ömer, ABD işgaline karşı Afgan halkını örgütlemeye başlamış ve ABD yönetimine herhangi bir işgal halinde İngilizler ve Ruslarla aynı kaderi yaşayacakları tehditlerini savurmuştur.¹¹⁷ ABD ve İngiltere, BM şartının 51'inci maddesi (Meşru müdafaa hakkı) kapsamında Afganistan'da El-Kaide ve Taliban'a karşı Sonsuz zgrlk Harektına (Operation Enduring Freedom-OEF) başlamıştır. Harekât karşısında yerel yöneticilerin ABD ile iş birliği yapması zerine Taliban g kaybederek kuzey ve batı bölgelerden çekilmiş, Kabil düşmüş ve Kandahar'a çekilen Taliban, bölgedeki yerel liderler Taliban'ı Kandahar'dan çıkarmıştır. Bu şekilde Taliban yönetimi son bulmuş ve BM öncülüğünde imzalanan Bonn Anlaşması ile Afganistan'da yeni bir devlet inşası çalışmaları başlamıştır.¹¹⁸

3.1.10. 11 Eylül sonrası dönem

Bonn Anlaşmasıyla Hamid Karzai öncülüğünde bir geçici hükümet kurulmuş ve yeni bir anayasa çalışması başlatılmıştır. Kurulan geçici hükümet içerisinde 29 bakanlık yer almış ve bu bakanlıklar etnik gruplar arasında bölüşülmüş ancak iç işleri, milli savunma ya da adalet bakanlığı gibi güçlü bakanlıklar Peştun olmayan gruplara verilmiştir.¹¹⁹ Yeni rejimin Afgan kltrine uygun olarak tesis edilmesi amacıyla bu anayasa ile İşlam'ın Afganistan'ın siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarındaki yeri meşrulaştırılmıştır. Afganistan, İşlam

¹¹⁶ Karakaya ve Nazari, "Afganistan'da Taliban İktidarı", 156.

¹¹⁷ Barfield, "An Islamic State", 235.

¹¹⁸ A.g.e., 235-36; Karakaya ve Nazari, "Afganistan'da Taliban İktidarı", 156-57.

¹¹⁹ Gl Seda Acet ve Fazlı Doğan, "11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İş Birliğine", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 17, sy 33 (27 Nisan 2017): 67.

Cumhuriyeti olarak tanımlanmış ve İslam'ın yaygınlaştırılması, dini eğitimin, cami ve diğer dini merkezlerin iyileştirilmesi için devlete teşvik edici bir rol verilmiştir. Yeni anayasada, özellikle insan haklarına yönelik hükümlerde, batı etkisi görülmüştür. Kadın hakları, eşitlik, eğitim hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi konularla ilgili maddeler ile batılı demokratik normların oluşturulması hedeflenmiştir¹²⁰ Taliban sonrasındaki dönemde çoğu dış desteğe bağımlı olsa da Afganistan'da sivil toplum kuruluşları, radyo ve televizyon yayınları, izlenebilir seçimler, kadın ve çocuk haklarına yönelik birçok iyileştirme yapılmıştır. Ülkede okuma yazma oranı artmaya başlamıştır. Kadınlar meclise girmeye başlamıştır.¹²¹ Yeni anayasa ile ulusal meclis (Volesi Cirga) ile senatodan (Meşrano Cirga) oluşan iki meclisli bir yapı kurulmuştur. Senatonun içinde il meclisleri, ulusal meclis ve devlet başkanı tarafından atanan temsilciler yer almıştır. Ulusal meclis üyelerinin 5 yılda bir düzenlenecek seçimlerle doğrudan seçileceği netleştirilmişken senato üyelerinin görev süresi düzensiz bir şekilde 3, 4 ya da 5 yıl olarak belirlenmiştir.¹²² Yeni anayasa ile başkandan farklı etnik grupları temsil edecek iki başkan yardımcısı bulunan güçlü bir başkanlık sistemi tasarlanmıştır. Olası bir darbe ya da suikast girişiminin engellenmesi ve seçimlerin daha dengeli geçmesi amacıyla anayasada başkanın ölümü durumunda başkan yardımcılarının başkanlık görevini devralması ile ilgili herhangi bir hüküm yer almamıştır. Ancak anayasa ile Senatonun başkan adaylarını, Milli Meclisin ülkenin temel politikalarını onaylayacağı kurallar ile Yüksek Mahkemenin hiçbir yasanın İslam inancına aykırı olamayacağı hükmüne dayanarak üstleneceği rolü belirlenmemiştir. Başkan yardımcısı seçimlerinin etnik bir denge yaratması beklenmiş ancak oransal temsil gözetilmediğinden dolayı fazla seçmeni olan büyük grupların küçük etnik gruplar karşısında avantaj sağlamasına ve etnik grupların birbirinden uzaklaşmasına yol açılmıştır.¹²³ Ülkedeki etnik gruplar yeni anayasada listelenmiştir. Dari ve Peştuca devletin resmi dilleri olarak belirlenmiş ancak çoğunluk tarafından konuşulan yerel dillerin de konuşuldukları bölgede resmi dil olmasının yolu açılmıştır.¹²⁴

Karzai, yeni anayasa ile yetkilerini genişletmiş ve bu yetkilerini kendi destekçileri için kullanmaya başlamıştır. Savaş ağalarına sağlanan destek, devletin kapasitesini aşan

¹²⁰ K R Singh, "Post-War Afghanistan: Reconstructing a Failed State", *Strategic Analysis* 28, sy 4 (Ekim 2004): 550-51.

¹²¹ Nazif M. Shahrani, "The Impact of the 2014 U.S.-NATO Withdrawal on the Internal Politics of Afghanistan", *Asian Survey* 55, sy 2 (01 Nisan 2015): 293-94.

¹²² Acet ve Doğan, "11 Eylül Olayları Sonrası", 66.

¹²³ Sven Gunnar Simonsen, "Ethnicising Afghanistan? Inclusion and Exclusion in Post-Bonn Institution Building", *Third World Quarterly* 25, sy 4 (Mayıs 2004): 713-14.

¹²⁴ Singh, "Post-War Afghanistan", 557-58.

yardımlar ve siyasi iradenin zayıflığı nedeniyle ülkede artan yolsuzluklar artık Afgan devleti için bir tehdit olmuştur.¹²⁵ Bonn Anlaşması ile önce istikrar sağlanması, ardından meşrulukla ilgilenilmesi hedeflendiğinden dolayı Karzai yönetimi altında savaş ağaları daha geniş bir hareket alanı elde etmiş ve istikrarsızlığın temel nedenlerinden biri olmuşlardır.¹²⁶ Savaş ağalarıyla ilişkiler öyle bir hal almıştır ki; eski bir Tacik savaş ağası olan geçici hükümetin Savunma Bakanı Fahim kendi silahlı güçleri ile göreve başlamıştır. Fahim 2002 yılında 37'si Tacik ve 1'i Özbek 38 subayı generalliğe atamıştır ve bu durum, Savunma Bakanlığı gibi kritik bir görevin etnik amaçlarla kullanıldığı olarak algılanmıştır. Bu durum, diğer etnik grupların tepkisine neden olmuş ve 2004 yılında gerçekleşecek seçimlerin savaş ağalarının silahlı milisler üzerinden sağladığı gücü meşrulaştırılması riski ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler üzerine 2003 yılında bakanlığın önemli mevkilerine Tacik olmayan kişilerin atanmasına dair bir plan yapılarak etnik grupların temsilinde denge sağlamaya çalışılmıştır.¹²⁷ Karzai, 2004 yılında yapılan seçimlerle Cumhurbaşkanı olarak 1974 yılında Zahir Şah'ın devrilmesinin ardından ilk anayasal ve meşru yönetim yetkisine kavuşan lider olmuştur. Karzai'nin başkan yardımcıları Hazara Ahmed Halili ile Tacik Ahmed Ziya Mesud olmuştur.¹²⁸

19 Aralık 2005 tarihinde Afgan Ulusal Meclisi'nin açılmasıyla Afganistan'ın inşasında Bonn süreci tamamlanmış ve devlet inşası sürecinin devamının ne şekilde yürütüleceği 31 Ocak-1 Şubat 2006 tarihleri arasında düzenlenen Londra Konferansı'nda görüşülmüştür. Konferans, giderek kötüleşen güvenlik ortamının gölgesinde yürütülmüştür. Bu iki konferans arasındaki dönemde toplumun tüm kesimlerini kapsayan bir anayasa hazırlanmış, yüzde 70'in üzerinde bir katılımı başkanlık seçimleri ve meclis seçimleri gerçekleştirilmiş, milis güçlerin büyük bir kısmına silah bırakılmış, İran ve Pakistan'dan 4 milyonun üzerinde mültecinin geri dönmesi sağlanmış, okuma yazma oranı artırılmış ve uyuşturucu dışı milli gelirde artış kaydedilmiştir. Ancak bu dönemde yaşanan zorluklar, bu başarıların bir kısmını gölgelemiştir. Pakistan'da kamplaşan El-Kaide ve Taliban eylemlerini artırmış, yönetimde yolsuzluk baş göstermiş, uyuşturucu ticaretinden kaynaklanan ekonomide kayıt dışılık artmış, İslami meşruiyet sorgulanmaya başlamış, kaynakların eşit paylaşılmaması nedeniyle etnik gruplar arasında gerilim artmış, güvenlik güçlerinin ödemelerinde sorunlar yaşanmış ve işsizlik oranları kontrol altına alınamamıştır.

¹²⁵ Shahrani, "The Impact of the 2014 U.S.-NATO Withdrawal", 283-84.

¹²⁶ Simonsen, "Ethnicising Afghanistan?", 725.

¹²⁷ A.g.e., 723-24.

¹²⁸ Singh, "Post-War Afghanistan", 557-58.

Londra Konferansı ile Afganistan'ın kalkındırılması için uluslararası kamuoyu taahhütlerini 5 yıl daha uzatmış ve Afganistan Sözleşmesi (Afghanistan Compact) imzalanmıştır.¹²⁹ Yargı reformu 2006 yılına gelindiğinde hala gerçekleştirilememiş ve kontrol ulemâlarda kalmıştır. Yargı reformunun uygulanamama sebeplerinden biri Taliban'la müzakere sürecinde dini kimliğin kullanılması olmuştur. Reform kapsamında sadece Yüksek Mahkeme yeniden yapılandırılmış ve İslami, medeni ve anayasa hukuku eğitimi almış hukukçular da mahkeme heyetine dâhil edilmiştir. Ancak 11 Eylül öncesinde işlenen suçların soruşturulmasına yönelik girişimler sonuçsuz kalmış ve toplumun Sovyet işgalinden beri çektiği ıstırapın hesabı sorulamamıştır. Ulusal Meclisin seçilmesi ve toplanması kalıcı hükümetin ve devlet kurumlarının tesisi açısından önemli bir gelişme olmuştur ancak toplumda kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliğine olan inanç çok düşük seviyede kalmıştır. Sınır kontrolünün tam sağlanamaması, kayıt dışı ekonomideki artış ve vergi sistemindeki yolsuzluklar nedeniyle hükümetin gelir kaynaklarını artırma girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Afganistan'da yerel yöneticilerin feodal dönemde olduğu şekilde Cumhurbaşkanı tarafından atanması yöntemine devam edilmiş ve yerel yönetimlerin savaş ağalarına emanet edilmesine neden olunmuştur. Afganistan Sözleşmesi ile bu atamaların bağımsız bir kurul tarafından incelenmesi şartı getirilmiş ancak yolsuzlukla mücadele kapsamında atama ya da ihalelerde gereken şeffaflık sağlanamamıştır. Karzai yönetimi ile mollaların etkin konumları değiştirilmemiş ve hatta ulemalar yargı içinde ve Ulema Konseyi ile İrşad, Hac ve Evkaf Bakanlığı altında örgütlenmişlerdir. Ulemâlar tarafından hazırlanan hutbeler Bakanlık ve Ulema Meclisi aracılığıyla hemen hemen tüm camilere kadar ulaştırılmıştır.¹³⁰

2009 yılı seçimlerini kazanan Karzai tekrar devlet başkanı seçilmiştir. Ancak hem iç hem de uluslararası kamuoyu tarafından bu seçimler hileli olarak kabul görmüştür. Seçimlerde yaklaşık 1 milyon oyda hile yapıldığı ortaya çıkarılmıştır. Seçimin bu şekilde şaibeli geçmesinin arkasında devlet başkanının geniş yetkisi bulunması ve başta ABD olmak üzere dış güçler tarafından bu yetkilerin kontrol altında tutulması amacı yer almıştır.¹³¹ BM, Afganistan Yüksek Mahkemesi ve Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu görevlileriyle oluşturulan Bağımsız Seçim Şikâyet Komisyonuna 2000'den fazla şikâyet gelmiş ve sonuç olarak oyların %12'sinin yeniden sayılmasına karar verilmiştir. Yeniden

¹²⁹ Barnett R. Rubin ve Humayun Hamidzada, "From Bonn to London: Governance Challenges and the Future of Statebuilding in Afghanistan", *International Peacekeeping* 14, sy 1 (Ocak 2007): 8-10.

¹³⁰ A.g.e., 16-20.

¹³¹ Sertif Demir, "Afganistan'daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi: ABD/NATO ve Barış Çabaları", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 5, sy 1 (31 Mayıs 2021): 68.

sayım sonucunda Karzai'nin seçimi kaybetme riski ortaya çıkınca süreç durdurulmuş ve uluslararası baskı sonucunda Karzai devlet başkanı olmuştur.¹³²

Karzai yönetimi boyunca ülkedeki güvenlik sorunu çözülemedi ve hükümet kontrolü kırsal kesimlere kadar ulaştırılamamıştır. Anayasa hazırlanması, seçimlerin yapılması, meclisin açılması gibi uygulamalar batılı demokratik normlara göre yönetimi meşru kılmıştır. Ancak yabancı desteği olmadan Karzai hükümetinin ayakta kalabileceğine dair duyulan derin endişe, güvenlik ve devlet kontrolünde yaşanan sorunlarla birleşince Afgan toplumuna özgü kriterler doğrultusunda hükümetin meşruiyetini kaybetmesine neden olmuştur. Diğer yandan hükümetin toplumdan izole hale gelmesi ve yolsuzluğun artması uluslararası kamuoyu gözünde de meşruiyetini yitirmesine giden yolu açmıştır.¹³³ Diğer yandan hükümet içinde liyakat sahibi olmayan eğitimsiz eski savaş ağalarının yer alması ya da bu savaş ağalarının etkisinde olan kişilerin devletin önemli kadrolarına yerleşmesi de toplumda hükümete karşı tepki oluşmasına neden olmuştur.¹³⁴

Bu nedenlerden dolayı 2014 yılı seçimleri Afganistan için bir dönüm noktası olmuştur. Başkanlığın iki güçlü adayı Erşef Gani ve Abdullah Abdullah ayrı ayrı seçimlerden galip geldiğini ilan etmiştir. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Kerry gelişmeler üzerine Afganistan'a gelerek Eşref Gani'nin devlet başkanı ve Abdullah Abdullah'ın icra heyeti başkanı (CEO) olacağı bir Ulusal Birlik Hükümeti kurulmasını sağlamıştır.¹³⁵ Eşref Gani görevi devraldığında ilk olarak ABD ile İkili Güvenlik Anlaşmasını ve NATO ile de Ortaklık Kuvvetlerinin Statüsü Anlaşması'nı (Status of Forces Agreement-SOFA) imzalamıştır. Bu anlaşmalar ile 2015 yılından itibaren yabancı asker sayısının azaltılması ve yetkilerin Afgan güçlerine devredilmesi planlanmıştır.¹³⁶ Eşref Gani, ülkede istikrarın sağlanması için Taliban'ın da yönetime dâhil edilmesi fikrini ortaya sürmüştür. Diğer yandan 2015 yılından itibaren dış güçlerin ülkeden çekilerek sadece danışmanlık ve eğitim amacıyla az sayıda asker bırakması Afganistan'ı kendi kaderiyle baş başa bırakmıştır.¹³⁷ 2019 yılı seçimleri en gergin geçen seçim olmuştur. Ülkedeki çatışma ortamı nedeniyle iki kez ertelenen seçimler

¹³² Merve Seren, "Afganistan'da Ulus-Devlet İnşa Projesinin Başarısızlığı ve Taliban'ın Kazanma Stratejisi: The Failure of Nation-State Building Project in Afghanistan and the Taliban's Winning Strategy.", *Amme Idaresi Dergisi* 54, sy 3 (Eylül 2021): 28.

¹³³ Barfield, *Afghanistan*, 341-42.

¹³⁴ Karakaya ve Nazari, "Afganistan'da Taliban İktidarı", 158.

¹³⁵ Niels Terpstra, "Opportunity Structures, Rebel Governance, and Disputed Leadership: The Taliban's Upsurge in Kunduz Province, Afghanistan, 2011–2015", *Studies in Conflict & Terrorism* 45, sy 4 (Nisan 2022): 266.

¹³⁶ Demir, "Afganistan'daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi", 70.

¹³⁷ A.g.e., 134.

tekrar Gani ve Abdullah arasında geçmiş ve Gani'nin zaferiyle sonuçlanmıştır. Ancak sonuçları kabul etmeyen Abdullah, Gani'nin yemin töreni esnasında farklı bir bölgede yemin ederek cumhurbaşkanlığını ilan etmiştir. Kriz tekrar ABD'nin müdahalesiyle çözülmüş ve Gani devlet başkanı, Abdullah ise Milli Uzlaşi Yüksek Konseyi Başkanı olmuştur.¹³⁸ Ne Karzai ne de Gani yönetimi Taliban karşısında askeri ya da siyasi bir üstünlük kuramamıştır. Nitekim Taliban'la başlatılan barış görüşmeleri neticesinde dış güçler ülkeyi tamamen terk etmiş ve 15 Ağustos 2021 tarihinde Taliban ikinci kez yönetimi ele geçirmiştir.

3.2. Afgan Toplum Yapısını ve Kültürünü Anlamak

Afganistan, SSCB'nin dağılması sonucunda bağımsızlığına kavuşan Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan ile komşudur. Bu ülkelerin sınırları herhangi bir etnik yapı gözetilmeden birbirinden ayrılmış olduğundan tüm Orta Asya'da etnik bir ayrışma gözlemlenmektedir.¹³⁹ Afganistan'ın ve komşusu eski SSCB ülkelerinin toplumlarındaki bölünmüş yapı nedeniyle Brzezinski, bölge için “Avrasya Balkanları” benzetmesini kullanmaktadır. Çok daha kalabalık bir nüfusun çok daha kimlikli bir şekilde yaşamasının, bu coğrafyada istikrarsızlığa ve güç boşluğuna neden olduğunu iddia etmektedir.¹⁴⁰

3.2.1. Afgan etnik yapısı

Afgan halkının etnik yapısı, İsviçre Peynirine benzetilmektedir. İsviçre Peynirinin her bir diliminde farklı boyutlarda delikler bulunmasının bir üretim hatası olmadığı gibi Afgan halkının da ülkenin her bir bölümünde farklılık göstermesi olağan bir durumdur. Bu tür bir yapılanmanın sebebi Afganistan'ın dağlık bir coğrafyaya yayılması ve iklim, bitki örtüsü ve dolayısıyla yaşam biçiminin bölgesel farklılıklar içermesidir. Bu nedenle Afgan toplumu, dağınık şekilde yaşayan ve birbirinden farklı etnik topluluklardan (kabilelerden) oluşmuştur.¹⁴¹ Bu etnik gruplar kabile temelli olanlar ve olmayanlar olarak iki gruba ayrılmaktadır. Kabile temelli etnik gruplarda babadan çocuklara geçen genetik bağ esastır. Kabile temelli olmayan etnik gruplarda ise din, ırk ya da yerleşim nedeniyle oluşan kimlik

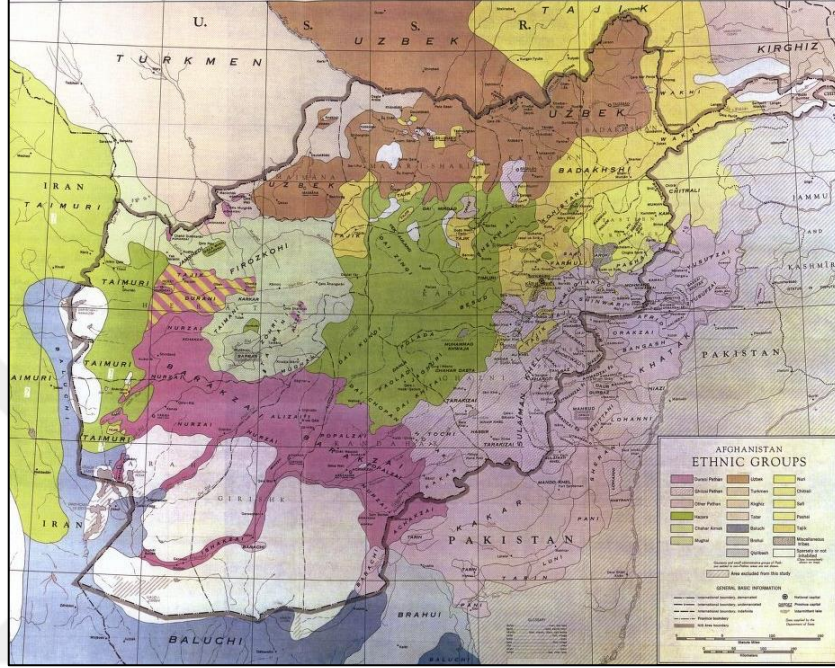
¹³⁸ Seren, “Afganistan’da Ulus-Devlet İnşa Projesinin Başarısızlığı”, 28-29.

¹³⁹ Mohammad Reza Djaili ve Thierry Kellner, *Yeni Orta Asya Jeopolitiği: SSCB’nin Bitiminden 11 Eylül Sonrasına*, çev. Reşat Uzmen (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2009), 249-50.

¹⁴⁰ Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, 175.

¹⁴¹ Erman, “Jeopolitik Teoriler ve Afganistan”, 398.

esastır.¹⁴² 2004 yılında yürürlüğe giren Afganistan Anayasasında etnik gruplar olarak Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler, Türkmenler, Beluciler, Paşailer, Nuristaniler, Aymaklar, Araplar, Kırgızlar, Kızılbaşlar, Gujurlar ve Brahuiler yer almıştır. Ancak bunların yanında daha birçok etnik grup olduğu bilinmektedir.¹⁴³ Afgan etnik gruplarının ülkede yaygın olarak yerleştikleri bölgeler Şekil 3.6’da gösterilmiştir.

Şekil 3.6. Afgan etnik grupları ve yaşadıkları bölgeler¹⁴⁴

Afganistan’da 1970’lerde BM yardımlarında hesaplanması için nüfus 20 milyon olarak deklare edilmiştir. Ancak 1979 yılında yapılan nüfus sayımında gerçek sayının 15,5 milyon civarında olduğunun tespit edilmiştir. Sovyet işgalinin ardından iç savaşın patlak vermesi üzerine ülkede bir daha sağlıklı bir nüfus sayımı gerçekleştirilememiştir.¹⁴⁵ Günümüzde, BM Ekonomik ve Sosyal Komitesi tarafından Afganistan nüfusunun 41000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.¹⁴⁶ Bu veriler ışığında Afganistan’da etnik grupların nüfus içindeki dağılımları ve yerleşim bölgeleri Tablo 3.1’de sunulmuştur.

¹⁴² Barfield, *Afghanistan*, 22-23.

¹⁴³ CIA, “Afghanistan”.

¹⁴⁴ United States Central Intelligence Agency, *Afghanistan Ethnic Groups*, Map (Washington DC: Central Intelligence Agency, 2005), <https://www.loc.gov/item/2005631117/>.

¹⁴⁵ Barfield, *Afghanistan*, 23-24; Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan* (İstanbul: Doğan Kitap, 2001), 37.

¹⁴⁶ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2022). World Population Prospects 2022, Online Edition.; <https://worldpopulationreview.com/countries/afghanistan-population>

Tablo 3.1. Afgan etnik gruplarının nüfus dağılımları ve yerleşim bölgeleri¹⁴⁷

Etnik Grup	Nüfusa Oranı	Yerleşim Bölgeleri
Peştunlar	%42	Güney ve güneydoğu bölgeler
Tacikler	%27	Kuzey, kuzeydoğu ve batı bölgeler ile Kabil
Hazaralar	%9	Merkez bölge ve Kabil
Özbekler	%9	Kuzey bölgeler
Aymaklar	%4	Batı bölgeler
Türkmenler	%3	Kuzey bölgeler
Beluciler	%2	Kuzeybatı bölgeler
Diğer Gruplar	%4	

Peştunlar: Peştunlar, Afganistan’ın güney ve güneydoğu kesimlerine yerleşmiş olan ve hem nüfus hem de politik olarak en baskın gruptur. Pakistan sınırları içerisinde de 7 milyon kadar Peştun nüfus bulunduğu bilinmektedir. Çok az bir kesimi haricinde Sünnî Müslümanlardır. Kabile temelli örgütlenmiş bir toplum yapısına sahiplerdir. Aynı bölgede yaşayan en güçlü kabile, bulunulan bölgenin şefliğini üstlenmektedir.¹⁴⁸ Her kabilenin, anlaşmazlıkların giderilmesi ve huzurun tesisi amacıyla oluşturdukları kendi Loya Cırgaları mevcuttur. Loya Cırga olağanüstü durumlarda, sadece toplantı konusunu görüşmek için toplanmaktadır ve katılımcıları sabit değildir.¹⁴⁹ Peştunların birçok alt kolu bulunmaktadır. Ancak, bu alt kolların tamamına yakını Abdâlî (1747 yılında Durrânî İmparatorluğu’nun kurulmasıyla Durrânî adını almışlardır.) ve Gılzay kollarına bağlıdır. Kurulduğu günden bu yana Afganistan yönetiminde çoğunlukla Peştunlar yer almıştır.¹⁵⁰

Peştunlar, yaşam biçimlerini Peştunvali kurallarına göre düzenlemektedirler. Peştunvali, üç temel üzerine Peştun töresini şekillendirmektedir: “nanawati”, “badal” ve “melmastiya”. “Nanawati” sığınan kişilere koruma sağlama ve husumetin sona ermesi için arabuluculuk etmeyi gerektirmektedir. “Badal” ise mala, kişiye zarar verenin ya da kan davasının cezalandırılması anlamına gelmektedir. Misafirperver olmayı gerektiren melmastiya ise kutsal bir görevdir ve misafirin korunmasını gerektirmektedir. Peştunvali’ye uymayanların cezasını tüm kabile çekmektedir. Zamanla İslam’ın Peştun hayatında daha

¹⁴⁷ Djaili ve Kellner, *Yeni Orta Asya Jeopolitiği: SSCB’nin Bitiminden 11 Eylül Sonrasına*, 254.

¹⁴⁸ Johnson ve Adamec, *Historical Dictionary*, 388-89.

¹⁴⁹ Özgür Çınarlı, “Afganistan’ın Etnik Yapısı”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4, sy 1 (Ocak 2012): 74-75.

¹⁵⁰ Erman, “Jeopolitik Teoriler ve Afganistan”, 397; Çınarlı, “Afganistan’ın Etnik Yapısı”, 74-75.

baskın hale gelmesi nedeniyle Peştunvali kuralları zayıflamış, yerini İslâm kurallarına bırakmıştır.¹⁵¹

Tacikler: Tacikler, Farsça konuşan Türk gruplardan oluşmaktadır. Afganistan'daki en büyük ikinci etnik gruptur ve büyük bir kesimi Sünni Müslümandır. 1887'de belirlenen Rus-Afgan sınırı ile Tacir grupların bir kısmı Afganistan'ın kuzey bölgelerinde kalmıştır. Tacikler, Afgan tarihinde önemli yer tutan Kuzey İttifakının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Birbirlerine bağlılıkları genel olarak zayıftır ancak, Peştunlara karşı birliktelik göstermişlerdir. Taciklerin geçimlerini genel olarak tarımla sağlamaktadır. Şehirde yaşayan Tacikler ise ticaretle uğraşmaktadır. Daha eğitilmiş bir kesim olan Tacikler, devlet yönetiminde aktif konumdadır.¹⁵² Kullandıkları dil olan Dari, Afganistan'da yaygın dil olarak kabul görmüş ve farklı etnik grupların birbiriyle anlaşmak için kullandıkları dil olmuştur. Dari, Afganistan'da Tacik kültürünün yayılmasını sağlayan bir araç haline gelmiştir. Tacik toplumunun örgütlenmesi kabile yerine mahalle, köy, bölge ve meslek temellidir. Afganistan tarihi boyunca iki kez devlet yöneticisi konumuna gelmişlerdir ancak her seferinde Peştunların tepkisiyle karşılaşmış ve yönetimden indirilmişlerdir.¹⁵³

Hazaralar: Hazaraların kökeni Cengiz Han döneminde Afganistan'ı istila eden Moğollar'a dayanmaktadır. 16'ncı yüzyılda İran etkisinde kalana kadar Sünni olan Hazaraların günümüzde büyük bir kısmı Şii, az bir kesimi ise İsmailî ya da Sünni'dir. Köken, dış görünüş ve inanç farklılıkları nedeniyle Hazaralar, Peştun yönetimler tarafından devamlı olarak alt sınıf ve köle muamelesi görmüştür. Bu nedenle hükümete ve Peştunlara karşı bir tutumları bulunmaktadır. Aşiret örgütlenmesi bulunmamakta; dil ve din temelli olarak yerleşim bölgelerine göre gruplaşmaktadır. Arazi sahibi olan elitleri Mir grubunu, Peygamber soyundan geldiklerine inanılan dinî açıdan etkili elitleri ise Seyyid grubunu oluşturmaktadır. İran'da din eğitimi alan Hazaralar, Afganistan'a Şeyh olarak geri dönmüş ve yeni bir İslam hareketi oluşturmuşlardır.¹⁵⁴

1747'de Durrânî İmparatorluğunun kurulmasından itibaren Hazaralar otonom bir toplum olarak Kabil yönetimi altında yaşamışlardır. Hazaracat'ın 1890-1893 arasında istila

¹⁵¹ Johnson ve Adamec, *Historical Dictionary*, 390; Mountstuart Elphinstone, *An Account of the Kingdom of Caubul*. (London: Bentley, 1842), 220-21.

¹⁵² Johnson ve Adamec, *Historical Dictionary*, 467-68; Barfield, *Afghanistan*, 24.

¹⁵³ Çınarlı, "Afganistan'ın Etnik Yapısı", 75-76; Jehanzeb Khalil vd., "Afghanistan's Political and Economic Condition: An Appraisal of Likely Situation at NATO-Drawdown", *FWU Journal of Social Sciences* 1 (02 Haziran 2015): 89-90.

¹⁵⁴ Çınarlı, "Afganistan'ın Etnik Yapısı", 78; Barfield, *Afghanistan*, 26-27.

edilmesi ile Hazaraların bir kısmı Hindistan'a göç etmiştir. Habibullah döneminde af çıkarılsa da çoğu Hindistan'da kalmış ve günümüzde Pakistan sınırları içinde büyük bir Hazara grubu kalmıştır. Sovyet işgali bitene kadar otonom bir yaşam süren Hazaralar, kendi vergi sistemini ve bürokrasisini kurmuştur. Mücahit iç savaşı ve sonrasındaki dönemde Kabil yönetimi tarafından bu özerkliğine son verilmiştir. Taliban tarafından zulüm, baskı ve katliama maruz kalan Hazaralar, 2001 yılından itibaren tekrar özerkliğine kavuşmuştur. Günümüzde hükümetin tüm birimlerinde temsil edilen bir grup halini almıştır.¹⁵⁵

Özbekler: Afganistan'ın kuzey kesiminde yaşayan Özbeklerin Timur akınları sonrasında yerleştiği düşünülmektedir. Afganistan'da bulunan en büyük Türk grubudur. Sünni Müslüman olan Özbekler, kendi dillerini konuşmaktadır. Daha çok hayvancılık (koyun ve at) ve tarımla geçimlerini sağlamaktadır ve yerleşik bir hayat sürmektedirler. Tacikler gibi Özbekler de Afgan-Rus sınırının belirlenmesi sonucunda Afgan sınırları içinde kalan nüfus ile büyük bir grup haline gelmiştir. SSCB yönetiminden gördükleri baskı üzerine Afganistan'a sığınan Müslüman Özbekler, hem SSCB ile Afganistan arasında hem de Afganistan'daki Özbekler ile sığınmacılar arasında (muhacir grubu) bir güvenlik sorunu oluşturmuştur. Sovyet istilasası döneminde Özbek lider Raşit Dostum, kuzey ve orta bölgelerde Sovyet yönetimine destek vermiş, ardından karşı harekete katılmış ve mücahit iç savaşında Kabil'i ele geçirmeye çalışan grupta yer almıştır.¹⁵⁶

Aymaklar: Aymaklar, kökenleri İran ve Moğollara dayanan, ülkenin batı bölgelerine yerleşmiş yarı göçebe bir gruptur. Dört ana kabile şeklinde örgütlenmişlerdir. Sünni Müslüman olmalarına rağmen Farsça konuşmaları ve dış görünüşleri nedeniyle Kabil yönetimi tarafından Hazaralar ile aynı muameleye maruz kalmışlardır.¹⁵⁷

Türkmenler: 7'nci yüzyıldan beri Afganistan'da yerleşik olan Türkmenlerin bir kesimi, 1887 yılında Afgan-Rus sınırının çizilmesi sonucunda Türkmenistan'a göç etmiştir. Ancak, Bolşevik Devrimi sonrasında Afganistan'a tersine bir göç yaşanmıştır. Afganistan'a ikinci Türkmen göçü ise SSCB yönetiminin tarım politikasında zorunlu kolektivizasyona geçmesi neticesinde yaşanmıştır. Türkmenler, siyasette çok etkin rol oynamamakta ancak tarım, hayvancılık, dericilik ve halıcılıkta sergilemiş oldukları ustalıkları nedeniyle

¹⁵⁵ Johnson ve Adamec, *Historical Dictionary*, 214-16.

¹⁵⁶ A.g.e., 511; Çınarlı, "Afganistan'ın Etnik Yapısı", 76-77; Barfield, *Afghanistan*, 27; Khalil vd., "Afghanistan's Political and Economic Condition", 89-90.

¹⁵⁷ Johnson ve Adamec, *Historical Dictionary*, 49-50; Barfield, *Afghanistan*, 28-29.

ekonomide büyük etki sağlamaktadır. Nüfusa oranla az sayıda Kazak, Kırgız, Karakalpak ve Kızılbaş Türkmen grupları da bulunmaktadır. Bu gruplar, Afganistan’a Rusya, Tacikistan, Pakistan gibi komşu ülkelerden göç etmiş dağınık gruplardır. Kızılbaş Türkmenleri aralarında Şii olan tek gruptur.¹⁵⁸

Beluciler: Ülkenin kuzeybatı bölgelerinde dağınık halde bulunan Beluciler, Sünni’dir ve kendi dillerini konuşmaktadır. İran ve Pakistan’da yaklaşık 5 milyon kadar Belucinin yaşadığı bilinmektedir.¹⁵⁹

Diğer Etnik Gruplar: Afganistan’da nüfusa oranla yok denecek kadar küçük etnik gruplar da bulunmaktadır. Bu gruplar arasında Brahuiler, Nuristaniler, Araplar, Hindular, Pamirler, Paşailer ve Sihler yer almaktadır. Bu grupların tarih boyunca Afganistan’ı işgal eden ordular ile gelen kişilerden oluştukları bilinmektedir.¹⁶⁰

3.2.2. Afgan toplumunda İslam’ın yeri

Nihavent Savaşı ile İran’a yerleşen Araplar, daha sonraki Kandahar ve Orta Asya akınlarıyla Afganistan coğrafyasına İslam’ı yaymıştır. Afgan toplumu İslam’ı tüm sosyal yaşamlarına ve devlet yönetimine entegre etmiştir. İslam bir süre sonra etnik grupları bir arada tutan bir element haline gelmiş, Müslüman kimliği çoğu zaman etnik kimliğin önüne geçmiştir.¹⁶¹ İslam öğretileri, Afgan yaşamının temelini oluşturmakla birlikte ülke genelinde tek bir uygulama bütünlüğü bulunmamaktadır. Ülke nüfusunun %85’i Sünni, kalanı ise Şii’dir. Sünni gruplar ile Şii gruplar arasında sürekli bir düşmanlık bulunmaktadır. Ancak en büyük düşmanın kafirler olduğu inancı hakimdir. Savaşlarda da halkı bir araya getiren en büyük unsur İslam inancı olmuş, ülkeye yapılan bir saldırı inanılan değerlere yapılan bir saygısızlık olarak algılanarak cihat felsefesiyle karşılık verilmiştir.¹⁶² Afganların çoğu İslam değerlerinin yaşatılması konusunda hemfikirlerdir. İslam öğretileri günlük konuşmalardan devlet yönetimine kadar ülkedeki tüm toplum yaşamında hâkim konumdadır. Elphinstone

¹⁵⁸ Johnson ve Adamec, *Historical Dictionary*, 495-96; Çınarlı, “Afganistan’ın Etnik Yapısı”, 77.

¹⁵⁹ Johnson ve Adamec, *Historical Dictionary*, 96.

¹⁶⁰ Çınarlı, “Afganistan’ın Etnik Yapısı”, 79.

¹⁶¹ Aslı Emine Çomu, “Afganistan’da Devlet İnşası ve Dinin Rolü: Kuruluşta Abdurrahman Han’ın Yönetiminin Sonuna Kadar Afgan Devleti Yapısı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 75, sy 2 (Nisan 2020): 373.

¹⁶² Harvey H. Smith vd., *Area Handbook for Afghanistan*, Fourth Edition (Washington DC: US Government Printing Office, 1973), 185; Elphinstone, *An Account. Vol 1*, 262.

bu durumu yaşını sorduğu kişilerin “Allah’a şükür” ile başlayan cevaplar vermesi, geleceğe dair planlarda “İnşallah” kelimesinin sıkça kullanılması, namaz saatinde tüm hayatın duraksaması, sürekli dua edilmesi ve Ramazan ayında oruç tutulmasının kontrol edilmesi gibi ritüellerle açıklamaktadır.¹⁶³ Günümüz Afganistan’ının temellerini atan Abdurrahman Han, iki gayr-ı Müslim güç olan İngiltere ile Rusya arasından ülkesini kurtarmak için İslam’ın birleştiriciliğini kullanmıştır. Ulus devlet kurulmasına yönelik ilk adımı dağınık haldeki etnik grupları İslami değerler temelinde bir araya getirerek atmıştır.¹⁶⁴

Afgan toplumunda köyler bir cami etrafına yerleşmektedir ve caminin sorumluluğu bir mollaya verilmektedir. Üzerlerinde bir ekonomik kontrol bulunmamaktadır ve maaş almamakta, bağışlar ya da kabile yöneticilerinin bağışladığı topraklardan elde ettikleri gelirlerle görevlerini yerine getirmektedir. Mollalar kabile yönetiminin dışında tutulmaktadır.¹⁶⁵ Afganlarda mollaların görevleri sadece rutin dini görevlerle sınırlı değildir. En önemli görevleri eğitimidir. Bunun yanında şeriat hukukunun tesisinde ya da yöneticilerin danışmanı olarak da görev verilmektedir. Bazı yöneticilerin mollalara gereğinden fazla değer vererek onların güdümüne girdiği görülmüştür. Mollalar bu etkinlikleri ve bilgelikleri nedeniyle toplum düzenin sağlanması için merkezi yönetimlere büyük fayda sağlamıştır.¹⁶⁶ Özellikle kırsal kesimlerde mollaların yürüttüğü dinî öğreti ve uygulamalar, okuryazarlık ve bilimsellik seviyesinin yok denecek seviyede az olmasıyla birleşince, toplumu dini açıdan manipülasyona açık hale getirmektedir. Birçok Afgan yönetici tarafından bu yapıya müdahale edilmeye çalışılmış ancak bir netice elde edilememiştir. Amanullah Han, devlet yönetimi ve toplum yaşamındaki İslam etkisini azaltarak daha laik bir düzen kurmaya çalışmış ancak muhafazakâr kesimin tepkisi sonucunda yönetimden indirilmiştir. Ardından Zahir Şah döneminde askeri güç ile bir Afgan milli kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır. Saur Devrimi ile ülkeye komünist bir düzen getirilmesi hedeflenmiş ancak bu girişim de tepkiyle karşılanmış, Sovyet askerlerinin kanlı baskıları dâhi sonuçsuz kalmıştır.¹⁶⁷ Toplumda sosyal ilişkiler de İslam kurallarına göre şekillenmektedir. Zaman zaman İslami kurallar mollalar ya da kabilenin önde gelenleri tarafından yorumlanmaktadır. Bu yorumlar neticesinde kabile töreleri yaratılmaktadır. Etnik geleneklerin oluşumu, yaşatılması ve bir sonraki soya

¹⁶³ Elphinstone, *An Account. Vol 1*, 276-78.

¹⁶⁴ Zeynep Tuba Sungur, “Early Modern State Formation in Afghanistan in Relation to Pashtun Tribalism”, *Studies in Ethnicity and Nationalism* 16, sy 3 (Aralık 2016): 442.

¹⁶⁵ Çomu, “Afganistan’da Devlet İnşası”, 378.

¹⁶⁶ Elphinstone, *An Account. Vol 1*, 282-83.

¹⁶⁷ Smith vd., *Area Handbook for Afghanistan*, 167-68.

aktarılması bu töreler üzerinden sağlanmaktadır.¹⁶⁸ Toplumdaki en baskın töre Peştunvali kuralları olmuştur. Peştunvali töresi özellikle evlilik, boşanma ve miras konularında İslam kurallarından ayrılmaktadır.¹⁶⁹ Peştunvali töresinde esas olan kısas ve bedel olduğundan toplumun intikam duygularını harekete geçirmektedir.¹⁷⁰

Afganistan’da İslam, toplumu bir arada tutan bir güç olarak da etkisini göstermektedir. Cihat ilanının İngiliz ve Sovyet istilalarına karşı topyekûn bir direniş sağlamasında da görülmektedir ki Afgan toplumunda, milliyetçi duygulardan ziyade dinî inanışlar daha birleştirici bir unsur olmuştur.¹⁷¹ Din uğruna şehit olma inancı, cihat ilanının gücünün temelini oluşturmaktadır. Bu temel ile askere alımlar, iç isyanlar ya da dış müdahalelere karşı cihat ilanı, toplumu ateşleyici vazgeçilmez bir rol oynamıştır. Dost Muhammed’in kendini “müminlerin koruyucusu” (Emîrû'l-Mü'minîn) ilan etmesi dahi cihat ilanından ileri gelmektedir. Peşaver’i ele geçirmek için cihat ilan etmek isteyen Dost Muhammed, meşru bir yönetici olmadığından cihat uğruna ölenlerin şehit sayılması ancak Dost Muhammed’in dini bir törenle yönetime geçmesi ile mümkün olmuş ve Dost Muhammed etkisini artırmak için bu sıfatı almıştır.¹⁷²

3.2.3. Afgan kültürü

200 yıldan uzun bir süredir dünya siyasetinde var olan bir devlet olmasına rağmen Afganistan’da halk bir ulus devlet şemsiyesi altında toplanamamıştır. Her bir etnik grup ve hatta bu gruplara tabi her bir alt kabile ya da köy kendi geleneklerine bağlıdır. Sadece büyük şehirlerde yaşayan halk ulusal bir kimliğin varlığını hissedebilmektedir.¹⁷³ Bu nedenle etnik olarak birbirinden ayrılan Afgan halkı diğer grupların normlarına karşı güvensizlik ve korku duyarak kendi etnik kültürünü ve yaşam tarzını sürdürmüştür.¹⁷⁴ Afganistan’da diğer az

¹⁶⁸ A.g.e., 180-81.

¹⁶⁹ Borthakur ve Kotokey, “Ethnicity or Religion?”, 827.

¹⁷⁰ Çomu, “Afganistan’da Devlet İnşası”, 377.

¹⁷¹ Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, 186-87.

¹⁷² Çomu, “Afganistan’da Devlet İnşası”, 375.

¹⁷³ Smith vd., *Area Handbook for Afghanistan*, 2.

¹⁷⁴ Bahaudin G. Mujtaba, “Ethnic Diversity, Distrust and Corruption in Afghanistan: Reflections on the Creation of an Inclusive Culture”, ed. Jawad Syed, *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal* 32, sy 3 (Mart 2013): 253.

gelişmiş ülkelerden farklı olarak kırsaldan şehirlere büyük bir göç yaşanmamış ve nüfusun büyük çoğunluğu kırsalda, kabile yaşantısını sürdürmeye devam etmiştir.¹⁷⁵

Elphinstone, Afgan toplumu için; saygılı, onur ve gururuna düşkün, misafirperver ve bilgiye muhtaç bir toplum genellemesinde bulunmuştur. Afganların erkek egemen ve savaşçı bir ruhları olmasına rağmen yaşça büyüklüğün askeri başarıdan daha büyük bir saygı sebebi olduğunu tespit etmiştir. Etnik kökenlere ve aileye karşı sadakat, aile onuruna leke sürdürmeme gibi inanışlar toplumdaki etik değerlerin oluşmasına ve yayılmasına neden olmaktadır.¹⁷⁶ Etnik gruplara aidiyet babadan geçen aile bağlarıyla sürdüğü için Afgan toplumunda soy ve aileye bağlılık çok üst seviyededir. Aileye olan sadakat, bireyin ahlaki değerlerinin temelini oluştururken, kabile içindeki düzeni de tesis etmektedir. Bireylerin kabileye ya da hükümete karşı olan sadakati ailenin verdiği destek ölçüsündedir. Aile bir gruba karşı desteğini kestiği zaman bireyler de ailenin uygulamalarını takip etmektedir. Bu aile düzeninde, İslam öğretilerinin yorumlanması neticesinde aile büyüklerinin otoritesi sorgulanmaz bir nitelik kazanmıştır.¹⁷⁷ Soyun bozulmaması adına evlilikler aynı soy içinde, görücü usulü ile gerçekleşmekte ve yeni evli çiftler damadın ailesinin evinde yaşamaktadır. Bu hususun tek istisnası Türkmenlerdir. Türkmenlerde akraba evliliği yasaklanmıştır. Bu şekilde geniş aileler halinde bir yaşam sürülmektedir. Bu geniş ailenin en büyüğü liderlik görevini üstlenmektedir. Neticede bu aileler bir araya gelerek kabileleri, kabileler ise etnik grupları oluşturmaktadır.¹⁷⁸ Afgan toplumunda her birey doğduğu kabilenin üyesidir ancak yabancılar da kabilenin onayıyla kabile bölgesine yerleşebilmektedir. Aşiretlerin siyasi ya da kurumsal bir yapısı bulunmamasına rağmen iç ya da dış çatışmalarda ittifak oluşumları bu aşiretler üzerinden sağlanmıştır. Kabile ve aşiretlerin kurumsallaşmamış ve yönetici merkezli oluşumları nedeniyle, lider karizmasını yitirdiğinde ya da herhangi bir sebeple değişimi söz konusu olduğunda kabile içinde çekişmeler yaşanmaktadır.¹⁷⁹

Afgan toplumu erkek egemen bir toplum olarak bireysellikten ziyade güç odaklı bir nitelik barındırmaktadır. Evin geçimini ve korunmasını sağlama görevi erkeklere verilmiştir.¹⁸⁰ Kadınların toplumdaki yeri Afgan tarihinde en fazla müdahale edilen konular

¹⁷⁵ Barfield, *Afghanistan*, 347.

¹⁷⁶ Elphinstone, *An Account. Vol 1*, 323-25.

¹⁷⁷ Smith vd., *Area Handbook for Afghanistan*, 183-84.

¹⁷⁸ A.g.e., 97-105.

¹⁷⁹ Bernt Glatzer, "Is Afghanistan on the Brink of Ethnic and Tribal Disintegration?", içinde *Fundamentalism Reborn? Afghanistan and the Taliban*, ed. William Maley (London: Hurst&Co, 1998), 172-73.

¹⁸⁰ Mujtaba, "Ethnic Diversity, Distrust and Corruption", 247.

arasında yer almıştır. Evlilikler çoğu zaman ailelerin ya da kabilelerin arasındaki bağı güçlendirmek için birbirini tanımayan çiftlerin görücü usulü ile bir araya getirilmesiyle gerçekleştirilmektedir.¹⁸¹ Evlendikten sonra kadınlar, kocası için bir meta halini almakta ve herhangi bir neden belirtmeden boşanmalar yaşanmaktadır. Erkekler için ortalama evlenme yaşı 20, kadınlar için 15-16'dır ve evlilikler kırsal kesimlerde daha erken yaşlarda gerçekleşmektedir. Evliliklerin mollaların kıldığı imam nikahıyla akdedilmesi ve Afgan düğünleri Pers gelenekleri ile büyük benzerlik göstermektedir. Çok eşlilik ise İslam öğretilerinin bir getirisi olarak algılanmaktadır.¹⁸² Elphinstone gözlemlerinde kadınlar arasında da bir sınıf ayrımı olduğunu belirtmektedir. Elit tabaka kadınların eğitim alabildiğini, ailede söz sahibi olabildiğini; ancak daha düşük sınıflara tabii kadınların giyiminden yolculuklarına kadar kocalarının kurallarını uygulamak zorunda olduklarını tespit etmiştir.¹⁸³ Ülkede atılan modernlik adımları kadın haklarının genişletilmesi ile atılmış ya da muhafazakâr yönetimlerin ilk uygulamalarından biri kadın haklarının kısıtlanmasına yönelik olmuştur. Ancak kadın-erkek eşitliğinin en yüksek olduğu dönemde bile Elphinstone'un gözlemlerinden çok öteye gidilmemiş ve erkek egemen bir düzen kurulmuştur. Kadınlar çok Amanullah Han dönemindeki kısa bir süre dışında ev dışında kapanmak zorunda kalmıştır. Kırsal kesimde ise kadınlar ev dışında burka adı verilen kıyafetleri giymek zorunda kalmıştır. Şehirlerde ise burka, ekonomik bir gösterge halini almış ve düşük ekonomik düzeyde olan kadınların giydiği bir kıyafet olmuştur.¹⁸⁴

Afgan nüfusun büyük çoğunluğu birden fazla dil konuşabilmektedir ancak okuryazarlık oranı oldukça düşüktür. Bunun en büyük nedeni, etnik grupların fazla olmasından dolayı ülkede 20'den fazla dil ya da lehçe bulunmasıdır.¹⁸⁵ 2004 yılında CIA tarafından yapılan araştırmada, halkın %50'sinin edebiyat ve devlet dili olan Darice, %35'inin Peştuca, %11'inin Türk dilleri ve %4'ünün ise 30'a yakın yerel dilleri konuştuğu görülmüştür.¹⁸⁶ 1979 yılında %18 olan okuryazarlık oranı 2011 yılında %31'e 2021 yılında %37'ye çıkmıştır. Ancak kadın ve erkek nüfus arasında bu oran büyük farklılık göstermektedir. Erkeklerde okuryazarlık oranı %52'yken kadınlarda bu oran %23'lere düşmektedir.¹⁸⁷ Afganistan'ın ilk kurulduğu dönemdeki eğitim sistemi, Arap ve Pers

¹⁸¹ Wahab ve Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, 146.

¹⁸² Elphinstone, *An Account. Vol 1*, 237-39.

¹⁸³ A.g.e., 241-42.

¹⁸⁴ Smith vd., *Area Handbook for Afghanistan*, 102.

¹⁸⁵ A.g.e., 355-56.

¹⁸⁶ Wahab ve Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, 18-19.

¹⁸⁷ Afganistan'da Okuryazarlık Oranları. <https://data.worldbank.org/country/afghanistan>

kültüründen esinlenilmiş ve eğitimsiz mollalar vasıtasıyla sağlanan bir dini eğitim üzerine kurulmuştur. Peştunlar, Kur'an-ı Kerim eğitimini zorunlu kılmıştır. Medreseler vasıtasıyla bu eğitim sistemi yaygınlaştırılmaya çalışılmış ancak medreselerde verilen eğitim tamamen Kur'an-ı Kerim ve İslam eğitimi halini almıştır.¹⁸⁸ Ülkede her büyük cemaatin bir okulu bulunmaktadır. Camilerde yer alan bu okullardan mezun olanlar medrese eğitimine başlamaktadır. Ancak Dost Muhammed dönemine kadar ülkede üç tane medrese bulunmaktadır. Yükseköğretim kurumları Nadir Şah döneminde ciddi bir şekilde ele alınmış, ilk tıp fakültesi ve Kabil Üniversitesi kurulmuştur.¹⁸⁹ 1960'larda ise Almanya, Fransa, ABD ve SSCB'nin yanında İngiltere, İtalya, Danimarka, İsviçre, Hindistan ve Çin ile yükseköğrenim ilişkileri geliştirilmiştir.¹⁹⁰ Ancak merkezden dışarıya yaygınlaştırılamayan eğitim düzeni nedeniyle kırsaldaki eğitim seviyesi gelişmemiş ve bu durum etnik farklılıklarla birleşince toplumda kabilelerin kendi içinde anlatılagelen mitler, bilimsel araştırmalardan daha güvenilir bilgi kaynağı haline gelmiştir. Bireyler sosyal yetilerini kabile içinde örnek alınan kişilerden ve anlatılan efsanelerden öğrenir hale gelmiştir. Anlatılan efsanelerin ve yaratılan mitlerin diğer etnik gruplara karşı bilgiler içermesi nedeniyle bu etnik grupların birbirlerine karşı ayrılıkçı duyguları daha çocuk yaşta bireylerde yer etmektedir.¹⁹¹

3.3. Afgan Toplumunun Kalbini ve Zihnini Anlamak

Afgan toplum yaşantısı, Ibn Haldun'un Mukaddime adlı eserinde açıkladığı bedevi toplum özelliklerini yansıtmaktadır. Bedevi toplumlar daha az sosyal bir yaşam, daha basit bir ekonomik düzen ve daha kırsala yayılmış bir yaşam tarzı sürmektedir. Afgan toplumu da uzun süre dışı kapalı bir toplum olarak yaşamış, ekonomik olarak gelişmiş bir sanayiye sahip olmamış ve şehir hayatından ziyade kırsalda kabile hayatına sadık kalmıştır. Sosyal olarak bedevi toplumlar aile babası, kabile büyüğü ve etnik grup liderlerinin önderliğinde yapılanmışlardır. Afgan toplumu için de bu tanımlama geçerlidir. Sosyal yaşamın en temel ve en önemli unsuru aile ve hanedir. Kabile ya da etnik gruplar aileleri temel olarak şekillenmektedir. bedevi toplumlarda liderlik tecrübe gerektirmektedir. Liderler toplum

¹⁸⁸ Elphinstone, *An Account. Vol 1*, 248-50.

¹⁸⁹ Şahsi, "Ülke Tanıtımı", 142.

¹⁹⁰ Anthony Hyman, "Nationalism in Afghanistan", *International Journal of Middle East Studies* 34, sy 2 (2002): 305.

¹⁹¹ Mujtaba, "Ethnic Diversity, Distrust and Corruption", 248.

inanç ve değerlerine sahip çıktığı ölçüde gruplarını bir arada tutabilmiş ve güçlü olabilmışlardır. Nitekim Afgan yönetimlerinde İslam hep ön planda tutulmuştur. Bedevi toplumlar cesur olmalarıyla bilinmektedir. İnandıkları değerlere ya da ailelerine karşı gurur kırıcı bir saygısızlık yapıldığında sonunu düşünmeden karşılık verirler. Afganistan tarihinde bu konunun birçok örneği bulunmaktadır. İslami ya da tarihi değerlere karşı bir müdahale olduğunda ulus olamamış halk, cihat ilanı ile bir araya gelerek İngilizlere karşı zafer elde etmiş, Sovyet istilasını bastırmış ve birçok hükümeti devirmiştir.¹⁹²

Afgan toplumu, ülkenin denize kıyısı olmaması nedeniyle kapalı bir coğrafyada, dışa kapalı, izole bir toplum olarak yaşamıştır. Afganistan'ın bağımsız dış ilişkileri 1921 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olmasıyla başlamıştır. Dönemin yöneticisi Amanullah Han, komşu olmayan ülkelerle ilk defa temasa geçmiş ve İngiliz-Rus egemenliğine karşı özellikle Türkiye, Almanya ve Fransa ile yakın ilişkiler geliştirmiştir.¹⁹³ Dış etkileşimin kısıtlı olması nedeniyle devlet ve toplum kimliği tarih boyunca çok büyük bir değişim göstermemiştir. İç savaşlar ve etnik gruplar arasındaki çekişmeler toplumda güvenliğin en büyük önceliğe sahip olmasına, sosyal reformların ikinci planda kalmasına neden olmuştur.¹⁹⁴ Afganistan'da tarihi, dini ve kültürel değerler toplum yaşamında, ekonomik ve sosyal yapıda oldukça büyük yer edinmiştir. Bu nedenle devlet inşasına yönelik atılacak adımlarda bu değerlerin rehberliğinden faydalanmak uygun bir yaklaşım olacaktır.¹⁹⁵ Sosyal yapıyı değiştirmenin güçlüğünü aşmanın yolu, toplumun güvenlikten sonra gelen en büyük beklentisi olan saygınlık ilkesi gözetilerek hareket edilmesinden geçmektedir. 11 Eylül sonrasında Afganistan'a yapılan müdahalenin inşacı bir yaklaşımla kimlik değişimi sağlamak için kalplere ve zihinlere ulaşabilmesi kapsamında Afganistan'ın tarihi ve kültürel yapısı incelenerek Afgan kimliğine ve 11 Eylül sonrasındaki müdahaleden toplumun beklentilerine dair sunulan değerlendirmelere ulaşılmıştır.

Afganistan tarihinde kişi merkezli bir yönetim anlayışı hâkim olmuştur. Afgan toplumu gücü elde ettiğinde davranış değiştiren bir yapıda olduğundan liyakat sahibi görevlilerin dahi yeni yaratılan devlet kurumlarında güç zehirlenmesi yaşaması devlet yönetiminde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri olmuştur.¹⁹⁶ Ibn Haldun bir devleti

¹⁹² İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, 5. Baskı, c. 1. Cilt (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007), 325-39.

¹⁹³ Hyman, "Nationalism in Afghanistan", 304-5.

¹⁹⁴ Demir, "Afganistan'daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi", 123.

¹⁹⁵ Barfield, *Afghanistan*, 344.

¹⁹⁶ Simonsen, "Ethnicising Afghanistan?", 713-14.

yöneten birinci neslin yönetimi ele alırkenki sertliğini yönetimi boyunca sürdürdüğü, ikinci neslin yönetimi biraz daha kolay elde etmesi nedeniyle gücünü yitirmeye başladığı ve üçüncü neslin güce ihtiyaç olabileceğini göz ardı ederek devlet yönetiminden uzak lüks içinde bir yaşama yöneldiği tespitinden hareketle “*bir devletin ve hanedanın ömrü üç nesli aşmayacağını*” ileri sürmektedir.¹⁹⁷ Bu durum tarih boyunca Afganistan yönetiminde sıkça kendini göstermiştir. Monarşik düzen nedeniyle yönetimin babadan oğula geçmesi, ülke siyasi tarihinde oldukça fazla sayıda ve uzun süreli taht kavgası yaşanmasına neden olmuş ancak taht kavgaları çoğunlukla tüm halka sirayet etmemiştir. Afgan yönetimleri ülkenin geleneklere bağlı sığ kökenlerinden dolayı sağlam olmayan temeller üzerine kurulmuştur.¹⁹⁸ Afganistan’da yönetimler, ülkede güvenliği sağladığı ve rakipleri karşısında üstün konumunu koruduğu sürece toplum tarafından meşru kabul edilmiştir. Yabancı istilasına karşı tek vücut olunarak İngiliz ya da Sovyet işgaline son verilmiştir. Her bir istilanın ardından yönetim, Peştun kökenli ve hatta Durranî soyundan bir lidere devredilmiştir. Ancak PDPA, yönetimdeki Durranî egemenliğine son vererek sosyalist ve işçi devrimi kaynaklı bir idare tesis etmeye çalışmıştır. Ki bu yönetim meşru görülmemiş ve Sovyet işgalinin ardından ülke kanlı bir iç savaşa sürüklenmiştir.¹⁹⁹ Diğer yandan Afganistan’ın tarihi yönetim gelenekleri, yöneticinin devletin kalkındırılması için dış güçlerden destek alırken bu dış güçlere bağımlı kalınmayacağına dair toplumsal bir kabul gerektirmiştir.²⁰⁰ Nitekim İngiliz ya da Sovyet desteğiyle yönetimini sürdüren hükümetler toplumsal hareketler sonucunda yönetimden ayrılmak zorunda kalmışlardır.

Elphinstone, Afganistan’daki etnik yapılanmayı antik İskoç klanlarına benzetmiştir. Antik İskoçlarda da krallığın merkezine yakın olan klanlarda kralın mutlak iradesi hâkimken bu irade merkezden uzaklaştıkça azalmaktadır. Elphinstone, aynı durumun Afgan toplumunda da geçerli olduğunu tespit etmiştir.²⁰¹ Afganistan’da merkezi yönetim daha çok Kabil merkezli olarak kalmış ve ülkenin geneline yayılamamıştır. Yönetimle toplum arasında köprü olarak etnik liderler yer almıştır.²⁰² Dolayısıyla siyasal ve sosyal sadakat, etnik köken etrafında şekillenmiştir. Afgan toplumunda ulus bilincinin zayıf olmasının nedeni de bu ayırık etnik yapılanmadır. Afganistan’da herhangi bir kişiye kim olduğu sorusu

¹⁹⁷ Haldun, *Mukaddime*, 1. Cilt:393-94.

¹⁹⁸ William Maley, “Political Legitimation in Contemporary Afghanistan”, *Asian Survey* 27, sy 6 (01 Haziran 1987): 708-9.

¹⁹⁹ Barfield, *Afghanistan*, 341.

²⁰⁰ A.g.e., 342.

²⁰¹ Elphinstone, *An Account. Vol I*, 210-211.

²⁰² Maley, “Political Legitimation”, 711.

yöneltildiğinde “Afgan’ım” yanıtı yerine etnik kökeni doğrultusunda “Peştun’um”, “Tacik’im” ya da “Türkmen’im” gibi yanıtlar alınmaktadır.²⁰³ Her bir etnik grubun toplum yaşayışını düzenleyen kendi normları bulunmaktadır. Etnik gruplar arasındaki düzen ise güce dayanmakta ve her bir grubun lideri kendini yerel, bağımsız bir yönetici olarak görmektedir.²⁰⁴ Her bir bağımsız etnik grubun kendi Cırgası bulunmakta ve acil durumlar haricinde etnik grup liderleri Cırgaya danışmadan karar vermemektedir. Bu danışmanlık yapısı, etnik grup içerisindeki bağların güçlü kalması ve kabilelerin kendi başına hareket etmemesi amacıyla kurulmuştur.²⁰⁵ Sovyet istilasına karşı mücadele esnasında Cırga yerini daha İslami bir oluşumu temsil eden Şura toplantılarına bırakmıştır. Cırga, bir kriz anında toplanırken, Şura farklı olarak daimî üyelerle düzenli olarak toplanmıştır.²⁰⁶

Tarih boyunca etnik gruplar arasındaki çekişme bir iç güvenlik meselesi halini almış, komşu ülke halklarıyla yakın köklerden gelişmeleri ise konunun bir dış güvenlik zafiyeti haline gelmesine neden olmuştur.²⁰⁷ Afganistan’daki bu etnik çeşitlilik zaman zaman siyasi bir tehdit aracı olarak da kullanılmış ve sürekli uğraşılması gereken bir mesele olmuştur.²⁰⁸ Yönetimin istikrarı genellikle Peştun kesimin desteği ile mümkün olması Peştunları diğer etnik gruplardan daha imtiyazlı bir hale getirmiştir.²⁰⁹ İç güvenlik açısından, askeri ya da ekonomik güç olarak merkezi yönetimden daha güçlü etnik gruplar bulunması büyük yönetim riski oluşturmaktadır. Bu etnik gruplar arasında birliktelik bulunmamakta, aksine kaynakların kullanımı ve yönetim görevlerinin dağılımı nedeniyle aralarında husumet bulunmaktadır.²¹⁰ Afgan siyasetindeki bir değişim ya da yerel yönetimdeki kötüye gidiş, barış içinde yaşayan etnik grupları birbirine düşürmüştür. Ancak çatışma halindeki gruplar dahi uygun fırsatlar yaratıldığında iş birliği kurabilmiştir.²¹¹ Ancak etnik grupların merkezi yönetime bağlılık göstermemesi, ülke güvenliğine yönelik risk oluşturmaktadır. Dış güvenlik açısından değerlendirildiğinde etnik ayrımın yoğunluğu, ülkenin dış müdahaleler karşısında kırılgan bir hale gelmesinin en büyük nedeni olarak görülmektedir. Ülkenin sınırlarının 19’uncu yüzyılda İngilizler ve Ruslar tarafından belirlenmesi, sınırın her iki

²⁰³ Karakaya ve Nazari, “Afganistan’da Taliban İktidarı”, 158.

²⁰⁴ Smith vd., *Area Handbook for Afghanistan*, 379-81; Sungur, “Early Modern State”, 443.

²⁰⁵ Elphinstone, *An Account. Vol 1*, 215-16.

²⁰⁶ Glatzer, “Is Afghanistan on the Brink”, 174.

²⁰⁷ Erman, “Jeopolitik Teoriler ve Afganistan”, 398.

²⁰⁸ Nivi Manchanda, “The Imperial Sociology of the ‘Tribe’ in Afghanistan”, *Millennium: Journal of International Studies* 46, sy 2 (Ocak 2018): 167.

²⁰⁹ Maley, “Political Legitimation”, 708-9.

²¹⁰ Çınarlı, “Afganistan’ın Etnik Yapısı”, 79-80.

²¹¹ Barfield, *Afghanistan*, 338.

tarafında aynı etnik kökenden halkların yaşamasına neden olmuştur.²¹² Bunun bir sonucu olarak, çoğu etnik grup komşu ülkelerin kışkırtmalarına maruz kalmış ve buralardan sağlanan yardımlarla ayaklanma çıkarmıştır. Tacikistan, mücahit iç savaşında Kuzey İttifakını bir Tacik hareketi olarak görmüş ve destek sağlamıştır. Özbekistan ve Kırgızistan ise benzer bir nedenle Raşit Dostum ve Şah Mesud için gönderilen yardımların ulaştırılmasına aracılık etmiştir.²¹³ Etnik grupların komşu ülkelerle olan ilişkisi dışarıdan yapılan müdahalelere meşruiyet kazandırmaktadır. Aynı kökenden olan iki halk arasındaki iş birliği doğal karşılanmakta ve koruma hakkı kapsamında değerlendirilmektedir.²¹⁴

Afgan toplumu için İslam değerlerine saygı gösterilmesi ve bu değerlerin savunulması hayati öneme haizdir. Toplumun her kesimi, büyük şehirlerde yaşayan eğitilmiş ve ekonomik refahı yüksek olan kesim dâhi, yönetimin meşruiyetini İslami değerlerini koruyup sahip çıkmasına göre değerlendirmiştir.²¹⁵ Diğer yandan Afgan toplumunda Afgan milliyetçiliğinden ziyade etnik ya da İslam milliyetçiliğinden söz etmek mümkündür. Afgan milliyetçiliği kavramı Kabil ve yakın çevresindeki eğitilmiş kesim dışında pek destek bulamayan bir kavram olmuştur. Ülke genelinde daha yaygın olan fikir Peştun milliyetçiliği olmuştur ki bu da diğer etnik grupların dışlanmasına neden olmuştur. Peştunlar kendilerini tüm toplumun temsilcisi olarak göstermiş; Peştun ve İslam milliyetçiliği bir araya geldiğinde ise ortaya modernleşme karşıtı bir anlayış çıkmıştır.²¹⁶ Ülkeye müdahalede bulunan yabancı güçler, İslam ve Peştunvali çatısı altında birleşmiş bir direnişle karşı karşıya kalmıştır.²¹⁷ Ancak Peştunvali, özellikle Peştun grupların kendilerine yapıldığını düşündükleri haksızlıklara karşı devlet yönetimine ayaklanma başlatmaları için de bir araç olmuştur.²¹⁸ Nitekim Taliban, kendini dini değerlerin savunucusu olarak kabul ettirdiği için toplum içinde büyük destek kazanmıştır.

Toplum tarafından sosyal reformlara verilen değer, Amanullah Han döneminde gerçekleştirilmeye çalışılan modernleşme hareketlerinin yarattığı etki ve sonucunda yaşananlarla kendini göstermiştir. Amanullah Han döneminde modernleşme adına batılı laik ve demokratik değerlere yaklaşılmış ancak bu hareket kâğıt üzerinde kalmaktan öteye

²¹² Oğuz, *Hedef Ülke*, 38.

²¹³ Djaili ve Kellner, *Yeni Orta Asya Jeopolitiği: SSCB'nin Bitiminden 11 Eylül Sonrasına*, 252-54.

²¹⁴ Niamatullah İbrahimi, "Framing Ethnicity Under Conditions of Uncertainty: The Case of Hazaras During Afghanistan's 2014 Presidential Elections", *Conflict, Security & Development* 16, sy 6 (Kasım 2016): 642.

²¹⁵ Barfield, *Afghanistan*, 337.

²¹⁶ Hyman, "Nationalism in Afghanistan", 299-300.

²¹⁷ Borthakur ve Kotokey, "Ethnicity or Religion?", 828.

²¹⁸ Çomu, "Afganistan'da Devlet İnşası", 376.

geçilememiştir. Bu dönemde ilk anayasa yürürlüğe konmuş, devlet yönetimi anayasal monarşiye dönüşmüştür. Ancak Amanullah Han döneminde atılan modernleşme adımları muhafazakâr kesimin tepkisine neden olmuş ve çoğu kabilenin desteğini alamamıştır. Sonuç olarak bu tür girişimler İslam ve Afgan kültürel değerlere saygısızlık olarak algılanmış ve Amanullah Han tahttan indirilmiştir.²¹⁹ Bu nedenle ülkedeki istikrar ortamına zarar vermeyecek sosyal reformlar, öncelikle direniş göstermeyen ılımlı elit kesimin yaşadığı bölgelerde uygulanmış ve izlenen denge siyasetinin ardından muhalif kesimin kabullenmesi neticesinde kırsala yayılmıştır.²²⁰ Amanullah Han'dan sonra Sovyet İşgaline kadar olan süreçte de liberalleşme adımları atılmıştır. Bu dönemde basının özgürleştirilmesi ve parlamentonun güçlendirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Ancak bu özgürleşme adımları ülkede bulunan Avrupalı ve Amerikan öğretmenler tarafından manipüle edilerek öğrenciler arasında isyan hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. Bu hareketlere karşı hükümetin müdahalesi üzerine ülkede komünizme karşı ilgi artmış ve Sovyet İşgali ile sonuçlanan süreç başlamıştır.²²¹

İlk kurulduğu yıllarda Kabil ve çevresinde görev yapan Afgan düzenli ordusu Durrânî kabilelerinin sağladığı askerlerden oluşmuştur ve kabileler hâkim oldukları arazi ölçüsünde orduya asker desteği vermiştir. Merkezi ordu dışında çoğunluğunun Tacik ve Kızılbaş kabilelerinin oluşturduğu, merkeze sadık farklı birlikler de bulunmuştur.²²² Abdurrahman Han döneminde dolaylı bir zorunlu askerlik sistemi kurmuştur. Bu sisteme göre her bir kabile lideri kabilesindeki her sekiz erkekten birini askere göndermiştir. Amanullah Han döneminde bu düzen zayıflamaya başlamıştır. Nadir Şah ve Zahir Şah ise toplum düzenine yönelik ordu tarafından yürütülen işleri polis birimine devrederek iç düzenin tesisini polis ve jandarmanın sorumluluğuna vermiştir.²²³ Afgan tarihi boyunca düzenli ordunun başkent dışında büyük varlık göstermemesi ve ülkenin güvenliği için yerel yönetimlerin desteğine güvenilmesi, etnik grupları ya da yerel yönetimleri kendi güvenliğini sağlamak ve ülke savunması için silahlanmak zorunda bırakmıştır. Bu durum Sovyet işgali sonrasında yaşanan güç boşluğundaki iç savaşın kanlı geçmesinin en büyük nedeni olmuştur.

Abdurrahman Han döneminde merkezileşme adına yapılan sert uygulamalar ve etnik grupların siyasallaştırılması, etnik grupların birbiri ile olan ilişkilerinin daha da gerilmesine

²¹⁹ Sungur, "Early Modern State", 448-49.

²²⁰ Barfield, *Afghanistan*, 340.

²²¹ Wahab ve Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, 121-22.

²²² Çomu, "Afganistan'da Devlet İnşası", 372.

²²³ Smith vd., *Area Handbook for Afghanistan*, 379-81; Sungur, "Early Modern State", 443.

yol açmıştır. Abdurrahman Han, Peştun olmayan gruplara zulmetmiş, göçe zorlamış ve birçok mülküne el koymuştur. Diğer yandan Peştun kimliği üzerinden bir devlet yaratmaya çalışmıştır.²²⁴ Bu tür uygulamalar nedeniyle diğer etnik gruplar hem Peştunlara hem de birbirlerine karşı düşman hale gelmiştir. Etnik gruplar arasındaki gergin ortam çoğu zaman merkezi yönetim için bir avantaj olarak değerlendirilmiştir. Grupların başlattığı ayaklanmalar çoğunlukla yerelde kalmış, ülke geneline yayılmamıştır.²²⁵ Sovyet istilas ve sonrasında yaşanan güç boşluğu, etnik gruplara bölünmüş vaziyetteki Afgan toplumundaki bu ayrışmanın daha da keskinleşmesine neden olmuştur.²²⁶ Neticede Sovyet istilasının ardından etnik gruplar bir araya gelip Peşaver Anlaşmasıyla bir devlet yönetimi oluşturmaya çalışsa da bu anlaşma hiçbir zaman tam anlamıyla uygulanamamıştır. Bu durum, Afganistan'ı bir başarısız devlet haline getirmiş ve Taliban'ın güçlenerek devlet yönetimini ele geçirmesine yol açmıştır.²²⁷

Sonuç olarak Afgan toplumu, aralarında husumet eksik olmayan ancak temel değerlerine zarar verildiğinde bir araya gelerek başarılı işler çıkaran etnik gruplardan oluşmuş bir toplumdur. Coğrafi özellikler, erişimi zor kıt kaynaklar ve etnik husumet nedeniyle güvenlik her şeyden önce gelmektedir. Toplumda aile, tarih ve İslam en çok saygı duyulan ve korunan değerlerdir. Yönetimler bu değerlere bağlı kaldığı ölçüde meşruiyet kazanabilmiştir. Bu değerlere bir saldırı gerçekleştiği anda ayrılmış toplum tek vücut haline gelerek saldırıları püskürtmüştür. Ülkede modernleşme ya da reform adımları çok kabul görmemiş ve her zaman tarihle ya da İslami değerlerle kıyaslanmıştır.

Bu bölümde inşacı yaklaşımla Afgan kimliği ele alınmış ve Afgan toplumunun yapısı, yönetimlerden beklentileri, yönetimlerin uygulamalarına karşı tepkileri ve toplumu harekete geçiren etkenler açıklanmıştır. Bir sonraki bölümde NATO'nun Afganistan misyonu kapsamında icra ettiği faaliyetler incelenecektir.

²²⁴ İbrahimi, "Framing Ethnicity", 638-39.

²²⁵ Çınarlı, "Afganistan'ın Etnik Yapısı", 80.

²²⁶ Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, 186-187.

²²⁷ Khalil vd., "Afghanistan's Political and Economic Condition", 90-91.

4. NATO’NUN AFGANİSTAN MİSYONU

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği Doğu Avrupa’da komünizmi yayma politikasını takip etmiş ve Almanya’nın ikiye bölünmesiyle sonuçlanan Berlin Ablukası, sonucunda Avrupa’da Sovyetler Birliği’ne karşı sert tedbirler geliştirilmesi gündeme gelmiştir. Sovyet destekli Çekoslovak darbesinin ardından ABD, Sovyetlerin durdurulması amacıyla askeri gücün artırılmasını hedefleyerek Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü’nün (NATO) kurulmasına öncülük etmiştir.²²⁸ 4 Nisan 1949 tarihinde ABD, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz Washington Anlaşmasını imzalayarak bölge güvenliğinin sağlanması amacıyla NATO’yu kurmuştur. 1952 yılında NATO ilk genişlemesini gerçekleştirmiş ve Sovyetler Birliği’nin Akdeniz ve Ortadoğu’ya erişimini engellemek için Yunanistan ve Türkiye’nin NATO’ya katılımı sağlanmıştır.²²⁹ II’nci Dünya Savaşının ardından batılı Avrupa savunma sistemine entegrasyonunun sağlanması için farklı yöntemler denenilen Batı Almanya için çözümün NATO üyeliği olduğu ortaya çıkmış ve Bonn-Paris Konvansiyonu ile işgaline son verilerek 1955 yılında NATO’nun 15’inci üyesi olmuştur. 1990 yılında Doğu Almanya, Batı Almanya ile birleşerek NATO’da Federal Almanya Cumhuriyeti çatısı altına girmiştir. İspanya ise 1981 yılında ülkede yaşanan askeri darbe sonrasında ülke içinde yükselen sosyalist akımın karşı duruşuna rağmen 1982 yılında NATO’ya katılmıştır. 1996 yılında İspanyol meclisinin NATO askeri komuta yapısına katılımı onaylanana kadar askeri birliklerini acil durumlar dışında İspanyol komutasında tutmuştur. Berlin Duvarının yıkılmasının ve Varşova Paktının dağılmasının ardından Doğu Avrupa’da oluşan güç boşluğuna karşı tedbir almak, bölgeyi Sovyet izlerinden arındırmak ve batılı demokratik değerlerin yayılmasını sağlamak amacıyla 1999 yılında Çekya, Macaristan ve Polonya ittifaka katılmış ve bir Üyelik Eylem Planı (Membership Action Plan-MAP) oluşturulmuştur. 1990’ların sonunda Doğu Avrupa ülkelerinin batıya entegrasyonunu sağlamak amacıyla Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya MAP’a dâhil edilmiş ve 2004 yılında NATO’ya üyelikleri sağlanmıştır. Yugoslavya’nın dağılmasının ardından ise benzer amaçlarla

²²⁸ Şenol Kantarcı, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı ‘Koalisyonlar Dönemi mi?’”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 8, sy 16 (2012): 47-84.

²²⁹ Onur Gündüz ve Volkan Göçoğlu, “Ulusal Güvenlik Politikası Çerçevesinde ABD’nin Güvenlik Anlayışına Kronolojik Bir Bakış”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 15, sy 21 (2020): 732-37.

Arnavutluk ile Hırvatistan 2009, Karadağ 2017 ve Kuzey Makedonya 2020 yılında ittifaka katılmıştır.²³⁰

4.1. NATO'nun Alandışılması

Soğuk Savaş süresince NATO'nun temel görevi; sınırları belirli olan Kuzey Atlantik bölgeyi NATO Anlaşması'nın 5'inci maddesi kapsamında, belli bir tehdiye karşı askeri tedbirlerle topyekûn savunmak olmuştur.²³¹ NATO'nun bu dönemdeki stratejisi, NATO tarafından belirlenen görev ve komuta yapısına tüm müttefiklerin azami askeri desteği sağlaması üzerine kurulmuştur.²³² NATO Anlaşması'nın 6'ncı maddesinde, 5'inci maddenin geçerli olacağı Kuzey Atlantik bölgesi tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre Türkiye dâhil olmak üzere Avrupa ve Kuzey Amerika'daki ve Yengeç Dönencesinin kuzeyindeki NATO üyesi devletlerin tüm toprakları Kuzey Atlantik bölgesini oluşturmaktadır.²³³ Alan dışı kavramı ise NATO'nun savunma görevinin ya da Kuzey Atlantik alanının dışında kalan güvenlik sorunlarını ele alan bir tanımlamadır.

Alan dışı normu ilk olarak Süveyş Kanalı krizinde ortaya çıkmıştır. Süveyş Kanalı krizinin aktörleri arasında NATO üyesi İngiltere ile Fransa olmasına rağmen kriz, Avrupa güvenliğini etkilemeyen daha çok bu devletlerin kendi güvenlikleri ile ilgili olan bir güvenlik krizi olarak ele alınmış ve bu nedenle NATO için alan dışı olarak kabul görmüştür. NATO Anlaşmasının 4'üncü ya da 5'inci maddesi bu gerekçe nedeniyle uygulanmamıştır. Benzer şekilde, Vietnam Savaşı'nda da ABD NATO üyelerinin Vietnam'ın savunulması ile Kuzey Atlantik bölgenin savunulması arasında bir bağ kurmasını sağlamamış ve NATO Vietnam Savaşı'nın dışında kalmıştır.²³⁴ NATO'nun Süveyş Krizi'ne ya da Vietnam Savaşı'na katılmaması, alan dışı normunun pakta dayalı ya da sosyal bir norm olup olmaması yorumundan gelmektedir. Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından gerçekleşen alan dışı

²³⁰ Joshua R. Shiffrin, "NATO Enlargement and US Foreign Policy: The Origins, Durability, and Impact of an Idea", *International Politics* 57, sy 3 (Haziran 2020): 344-47; NATO, "Member Countries", NATO, erişim 02 Eylül 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm.

²³¹ Jamie Shea, "Keeping NATO Relevant" (Carnegie Moscow Center, 2012), 1; James Sperling ve Mark Webber, "NATO Operations", içinde *The Handbook of European Defence Policies and Armed Forces*, ed. Hugo Meijer ve Marco Wyss, c. 1 (Oxford: Oxford University Press, 2018), 888.

²³² John Roper, "NATO's New Role in Crisis Management", *The International Spectator* 34, sy 2 (Nisan 1999): 52.

²³³ NATO, "Founding Treaty", NATO, erişim 02 Eylül 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67656.htm.

²³⁴ Veronica M. Kitchen, "NATO's Out-of-Area Norm from Suez to Afghanistan", *Journal of Transatlantic Studies* 8, sy 2 (01 Haziran 2010): 107-9.

NATO harekâtları, NATO bölgesinin güvenliğinden daha çok uluslararası sosyal değerlerin korunması amacıyla gerçekleşmiştir. Bu harekâtların tetikleyicisi NATO'nun inşacı kimliği ile ortak kimlik ve değerleri koruyan örgüt niteliği olmuştur.²³⁵ NATO'nun alan dışına taşmasının bir diğer nedeni de uluslararası ortamdaki dönüşüm olmuştur. Çift kutuplu dünyadan tek kutupluluğa geçişle birlikte tehdit algısı da değişmiştir. Artık liberal düzenin savunulması ve eski Sovyet ülkelerinin bu düzene entegrasyonu öncelik kazanmıştır. Bu yeni öncelikler NATO için Sovyet tehdidi kadar birleştirici bir özellik göstermemiş, müttefikler tek kutupluluğun getirdiği liberal değerler çerçevesinde bir araya gelebilmiştir.²³⁶ Uluslararası ortamdaki dönüşüm NATO'nun stratejik konseptlerine de yansımıştır. NATO'nun kuruluşunun ardından 1950 yılında NATO'nun ilk Stratejik Konsepti yayımlanmış, Kore Savaşı'nın ve Türkiye ile Yunanistan'ın katılımının ardından 1952 yılında stratejik konseptin güncellenmesi gerekliliği ortaya çıkmış, 1957 yılında Almanya'nın NATO'ya üyeliği ile stratejik konsept yeniden değişmiş ve 1968 yılında Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi sonucunda dördüncü stratejik konsept yayımlanmıştır. Tüm bu Soğuk Savaş dönemi stratejik konseptleri caydırıcılık sağlama, konvansiyonel karşılık verme, nükleer karşılık verme (kitlese karşılık) ve nükleer kademelendirme (esnek karşılık) anlayışları üzerine kurulmuştur. Soğuk Savaşın ardından NATO, tek kutuplu döneme ayak uydurmak amacıyla stratejik dönüşüm geçirerek "iş birliği" ve "ortaklık" kavramlarına ağırlık vermiştir.²³⁷

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayıp 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sonuçlanan dönemde müttefiklerin istikrar ve güvenlik anlayışları Kuzey Atlantik sınırları dışına taşmaya başlamıştır. Bu nedenle, NATO'nun görevlerinin ve varoluş amacının gözden geçirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.²³⁸ Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte gözden geçirilmesi gereken bir diğer husus ise NATO'nun hangi tehditlere karşı kolektif bir cevap vereceği ve sorumluluklarının yetki alanı olmuştur. NATO Yugoslavya topraklarında BM'nin barış operasyonlarında yer alma kararı aldığı anda görev alanı ve bölgesi de değişikliğe uğramış, NATO için artık alan dışı müdahaleler ana görevlerinden biri haline gelmiştir.²³⁹ NATO, 1991 stratejik konsepti ile kendine kriz

²³⁵ A.g.e., 106.

²³⁶ Tarık Oğuzlu, "NATO's Transformation into a Global Actor in the Age of Great Power Politics", *Perceptions* XXVI, sy 1 (Spring-Summer 2021): 5-6.

²³⁷ Fulya Aksu Ereker, "NATO'nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri", *Güvenlik Yazıları Serisi*, sy 23 (Ekim 2019): 2-3; NATO, "Strategic Concepts", NATO, erişim 02 Kasım 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm.

²³⁸ Shea, "Keeping NATO Relevant", 1.

²³⁹ Kitchen, "NATO's Out-of-Area Norm", 109-10.

yönetimi, diyalog, iş birliği ve çatışma önleme görevlerini biçmiştir.²⁴⁰ Üyelerinin tümünün Transatlantik bölgesinden olması hasebiyle bölgesel bir örgüt olarak kalan NATO bu yeni görevleri üzerinden sınırlarını aşan 5'inci madde dışı operasyonlar icra etmeye başlamıştır.²⁴¹ Bosna ve Kosova Savaşı'na NATO'nun müdahalesi bu tür operasyonların ilk örnekleri olmuştur. NATO, Bosna ve Kosova Savaşları'na insani nedenlerle askerî katılım sağlamıştır. Ancak bir süre sonra çatışmaların sona ermesinin ardından alan dışı müdahalelerin kapsamında da değişiklikler meydana gelmiştir. NATO'nun askerî harekâtlarının amacı, çatışmanın sonlandırılmasından ziyade uluslararası insani değerlerin korunmasına evirilmiştir.²⁴² Bu yeni görev tanımlamalarının ardından NATO ilk olarak, BM'nin yanında barışı koruma rolü ile Bosna Savaşı'na müdahil olmuştur. Bosna Savaşına müdahale kararının ardından NATO ile BM arasındaki iş birliği şekillenmeye başlamıştır. BM güçlerinin Bosna'da zorlanması üzerine NATO güçleri uçuşa yasaklı bölgenin emniyetini sağlamış ve BM güçlerine hava desteği sağlamıştır. BM ile NATO ortak bir komuta yapısı altında görev yapmaya başlamış ancak hava harekâtlarının icrası için BM Genel Sekreterliği'nden onay alınmasını gerektiren çift anahtar mekanizması, NATO tarafında harekâtın hızını ve etkinliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Neticede Bosna'daki savaş NATO'nun hava harekâtları ile sona ermiş ve Dayton Barış Anlaşmasının ardından NATO'nun Bosna'daki görevi İstikrar Gücünden (Stabilization Force-SFOR) Uygulama Gücüne (Implementation Force-IFOR) dönüşmüştür. Bosna Savaşı'nın ardından ülkede icra edilen devlet inşası çalışmalarında NATO'dan destek alınması, NATO'nun insani yardım görevlerinde başvurulabilecek etkili bir örgüt olduğunu göstermiştir.²⁴³

NATO, Kosova Savaşı'nda ilk büyük askerî harekâtını gerçekleştirmiştir. Henüz BMGK'dan bir harekât kararı olmadan NATO'nun harekete geçmesi ise bu harekât için bir meşruiyet sorunu doğurmuştur. Ancak BMGK NATO'nun harekâtına karşı çıkmamış ve meşru müdafaa ile insani yardımın sınırlarını zorlayan bu harekâtın meşruluk kazanmasını sağlamıştır.²⁴⁴ Nitekim BMGK'nın 1160 sayılı kararı ile Yugoslavya'ya silah ambargosu

²⁴⁰ Sperling ve Webber, "NATO Operations", 889.

²⁴¹ Ivo Daalder ve James Goldgeier, "Global NATO", *Foreign Affairs* 85, sy 5 (2006): 107; Roper, "NATO's New Role", 53; John Kriendler, "NATO Crisis Management: Cooperation with PFP Partners and Other International Organizations", *Connections: The Quarterly Journal* 03, sy 4 (2004): 59-60.

²⁴² Kitchen, "NATO's Out-of-Area Norm", 110-11.

²⁴³ Sperling ve Webber, "NATO Operations", 890; Andrea Carati, "Responsibility to Protect, NATO and the Problem of Who Should Intervene: Reassessing the Intervention in Libya", *Global Change, Peace & Security* 29, sy 3 (02 Eylül 2017): 295-96.

²⁴⁴ Ruth Wedgwood, "NATO's Campaign in Yugoslavia", *American Journal of International Law* 93, sy 841 (Ekim 1999): 828.

uygulanmıştır ve NATO, bu kararın güvenliği için BM ile BM Şartının 7'nci bölümü kapsamında bir iş birliği kurmuştur. 1199, 1203 ve 1244 sayılı kararlar ile yaklaşmakta olan insani felakete karşı alarma geçildiği açıklanmış, Yugoslav ordusunun geri çekilmesi kapsamında NATO, AGİT ve Belgrad arasında iş birliği başlatılmış, NATO'ya hava harekâtı yetkisi verilmiş, Kosova'da uluslararası güvenlik güçlerinin varlığına ve görevlerini yerine getirmek için gereken tüm araçları kullanmalarına müsaade edilmiştir.²⁴⁵ Böylece NATO'nun uluslararası güvenliğin sağlanması, insani yardım ve sivilin korunması amacı taşıyan alan dışı müdahalesi meşruluğa kavuşmuştur. Kosova Savaşı boyunca NATO tarafından istenmeyen hasar olarak açıklanan ya da inkâr edilen mültecilerin, televizyon istasyonlarının ya da Belgrad'daki Çin Büyükelçiliğinin vurulması gibi olaylar NATO'nun Kosova'daki harekâtları hakkında iyi savaş-kötü savaş tartışmalarını başlatmıştır.²⁴⁶ Bu tartışmalar çözümün müzakere ile elde edilebileceği sonucunu ortaya çıkarmıştır. İyi niyetli hedeflerine rağmen Kosova Savaşı'nın NATO için bir meşruiyet ve var olma amacı haline geldiği yönündeki yorumlar kötü bir savaş yürütüldüğünü işaret etmiştir. Ancak insan haklarının korunması, etnik temizliğe son verilmesi ve uluslararası güvenliğin tesisi adına yürütülen harekât, bir iyi savaş örneği olarak tarihte yerini almıştır.²⁴⁷

Bosna ve Kosova Savaşları'ndan edinilen tecrübe sonucunda harekâtların önemli yeri korunurken kriz yönetimi kavramı daha ön plana çıkmıştır. Müttefikler arasında kriz ve çatışma yönetiminin NATO'nun amaçları arasına alınmasına dair mutabakat 1999 stratejik konsepti ile sağlanmıştır.²⁴⁸ Bunun yanında 1999 stratejik konseptinde güvenlik kavramındaki değişime paralel olarak güvenlik sektörlerine yer verilmiş ve terörizm, etnik çatışmalar, insan hakları ihlalleri ile KBRN tehditlerini birer “güvenlik riski” olarak ele alınmıştır.²⁴⁹ Kriz yönetiminde en büyük sorunlar politik ya da diplomatik seviyede, kriz yönetimi harekâtının politik yönlendirilmesi, yerel taraflarla görüşülmesi ve BM ya da AGİT gibi örgütler üzerinden harekâtın meşruluğunun sağlanması konularında çıkmıştır. Ayrıca bu yeni görev hangi krizlere müdahale edileceği, uluslararası kriz yönetiminin

²⁴⁵ A.g.e., 830.

²⁴⁶ Christine M. Chinkin, “Kosovo: A ‘Good’ or ‘Bad’ War?”, *American Journal of International Law* 93, sy 841 (Ekim 1999): 841-42.

²⁴⁷ A.g.e., 846-47.

²⁴⁸ Sperling ve Webber, “NATO Operations”, 890.

²⁴⁹ Ali L. Karaosmanoğlu, “NATO'nun Dönüşümü”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 10, sy 40 (2014): 14-15; NATO, “Strategic Concepts”.

gereksinimleri ve müttefiklerin farklı askeri kültürlerin krizlerde ne şekilde bir araya getirilebileceği gibi yeni problemler yaratmıştır.²⁵⁰

NATO'nun Bosna ve Kosova Savaşı'nın ardından icra ettiği alan dışı harekâtlar Tablo 4.1'de özetlenmiştir.

Tablo 4.1. NATO'nun Alan Dışı Harekâtları²⁵¹

Harekât Bölgesi	Tarihi	Amacı	Kapsamı
Akdeniz	1992	Libya kıyılarının izlenmesi	Kriz yönetimi
Makedonya	1998	Kosova'dan AGİT personelinin tahliyesi	İnsani yardım
Arnavutluk	1999	Kosovalı mültecilere destek sağlanması	İnsani yardım
Makedonya	2001-2003	Arnavut azınlığın silahsızlandırılması AB ve AGİT personelinin korunması	Kriz yönetimi
Afganistan	2003-2014	Uluslararası Güvenlik Desteği Gücü-ISAF	Uluslararası güvenlik
Irak	2004-2011	Irak polis ve askerinin eğitimi	Eğitim desteği
Pakistan	2005-2006	Depremzedelere yardım sağlanması	İnsani yardım
Darfur/Sudan	2005-2007	Afrika Birliği eğitimi ve hava desteği	Eğitim desteği
Aden Körfezi	2009	Korsancılıkla mücadele	Uluslararası güvenlik
Haiti	2010	İnsani yardım	İnsani yardım
Libya	2011	Libya hava sahasının kontrol ve yönetimi	Uluslararası güvenlik
Afganistan	2014-2021	Kararlı Destek Görevi-RSM	Uluslararası güvenlik

NATO kriz yönetiminin yanında, sivillerin korunması kapsamında insani yardım harekâtlarında da yer almıştır. 1953 yılında askeri yetenek ve kapasitesini sivil halkın desteğine sunduğu afet destek programını başlatmıştır. 1998 yılında Avrupa-Atlantik Afet Yardımı Koordinasyon Merkezi (EADRCC) kurulmuş ve 5'inci madde kapsamındaki

²⁵⁰ Roper, "NATO's New Role", 54-59.

²⁵¹ Sperling ve Webber, "NATO Operations", 895-603.

harekâtlar ile insani yardım harekâtlarına sivil destek sağlanması, acil durumlara müttefiklerin desteğinin sağlanması, kitle imha silahlarına karşı sivillerin korunması ve Partner ülkelerle iş birliği kurulması amacıyla NATO ile merkez arasında bir ortaklık tesis edilmiştir.²⁵² Bu ortaklık kapsamında NATO, EADRCC'nin talebi üzerine 2005 yılında yaşanan Pakistan Depremi sonrasında Almanya ve Türkiye üzerinden kurulan hava köprüsü ile Pakistan'a BM ve müttefik ülkelerin yardımlarını ulaştırmak için bir hava harekâtı başlatmıştır. Daha sonrasında NATO bölgeye bir komuta kontrol merkezi kurmuş, istihkâm birlikleri göndermiş ve kurduğu sahra hastanesi ile depremzedelere destek sağlamıştır.²⁵³

Tüm bu harekâtlardan da anlaşılacağı üzere NATO savunma ve güvenliğin yanında; BM ve devletlerin insani krizlerde iş birliği yaptığı, etkin, demokratik ve küresel ölçekte insani yardım bağlayan bir örgüt özelliği de kazanmıştır. Özellikle Bosna ve Kosova Savaşlarındaki müdahaleleri, insan haklarının savunulması için başvurulabilecek meşru bir örgüt olmasının yolunu açmıştır.²⁵⁴ BM Şartının 7. Bölümü kapsamında kurulan iş birliği ile NATO'nun kriz yönetimi ve insani yardım harekâtları icra etmesine neden olan koruma hakkı (Right to Protect-R2P) meşruluk kazanmıştır. Diğer yandan NATO tarafından izlenen haklı savaş politikası vasıtasıyla normatif yönden de NATO'nun R2P yetkisinin meşruiyeti desteklenmiştir.²⁵⁵

NATO'nun alan dışı harekâtları normatif açıdan ele alındığında ise askeri yaklaşımdan ziyade sivil bir eğilimin ön plana çıktığı görülmektedir. Alan dışı harekâtlarda siviller için güvenli bir ortam yaratmak, askeri zafer elde etmekten daha önemli bir amaç haline almış ve harekâtlar, devlet güvenliği odaklı askeri müdahaleden topluma odaklanan bir hal almıştır. R2P konsepti ile insani güvenlik amacıyla sivillerin korunması harekâtların yeni amacı olmuştur. Bu nedenle NATO, özellikle alan dışı harekâtlarında kriz yönetimine kapsamlı bir yaklaşım (Comprehensive Approach) izlemeye başlamıştır.²⁵⁶ Bu yaklaşımla NATO, uluslararası askeri ve sivil yetenekleri bir arada kullanarak düşmanlıkları sonlandırmayı, düzenin yeniden tesisini, kalkınmayı ve krizlerin kök nedenlerini bertaraf etmeyi amaçlamıştır. Bir plan dâhilinde, müttefikler kendi askeri ve sivil yeteneklerini koordine

²⁵² Andrzej Jacuch, "NATO's Involvement in Humanitarian Operations/Disaster Response", *Przegląd Nauk o Obronności*, sy 4 (10 Ekim 2017): 170-71.

²⁵³ A.g.e., 175-76.

²⁵⁴ Carati, "Responsibility to Protect", 295.

²⁵⁵ A.g.e., 297-98.

²⁵⁶ Oana-Cosmina Mihalache, "NATO's 'Out of Area' Operations: A Two- Track Approach. The Normative Side of a Military Alliance", *Croatian International Relations Review* 23, sy 80 (27 Kasım 2017): 238-39.

etmeye başlamış, uluslararası alanda ise diğer örgüt ve kuruluşlarla bir ortaklık yapısı kurulmuştur. NATO, askeri yeteneklerini kriz yönetimi amacıyla sivil örgütlerin yetenekleri ile birleştirebilmek için bir dönüşüm içine girmiştir.²⁵⁷ Kriz yönetimine kapsamlı yaklaşım, genel bir plan dâhilinde daha yakın sivil-asker iş birliğinin, diğer uluslararası örgütler ve hükümet dışı örgütler (Non-Governmental Organisations-NGO) ile her seviyedeki ortaklığın ve NATO'nun bağlantıları ile karşılıklı bilgi akışının geliştirilmesini gerektirmektedir. Sert güç ile yumuşak güç unsurlarının koordineli ve iş birliği içinde bir arada kullanılması anlayışına dayanmaktadır.²⁵⁸ Tabi ki bu ortaklık ve iş birliği çift yönlü bir süreç olup, NATO kadar diğer aktörler de üzerine düşen görevleri yerine getirmesi beklenmiştir. Ancak, harekât alanında diğer uluslararası örgütler ya da NGO'lar güvenlik gerekçeleriyle görevlerini kimi zaman yerine getirememiş ve bu durum, NATO'nun mevcut görevine ilave olarak emniyetli bir ortam yaratma ya da söz edilen görevlerin yürütülmesi amacıyla NATO tarafından sivil bir yetenek geliştirilmesi sorumluluğunu doğurmuştur. Bu yeni sorumluluklar nedeniyle oluşan ilave maliyetler ise müttefikler arasında tartışma nedeni olmuştur.²⁵⁹ Kapsamlı yaklaşım, 2008 yılı Bükreş Zirvesinde kabul edilen Eylem Planı ile yürürlüğe girmiştir. Bükreş Zirvesinde harekâtların planlanması ve icrası, eğitim, öğretim ve tatbikatlar, diğer uluslararası örgüt ve kuruluşlarla iş birliğinin geliştirilmesi ve kamu diplomasisi alanlarında müttefiklerin hem askeri hem de sivil yeteneklerinin NATO'nun desteğine sunması kararlaştırılmıştır. Bu karar doğrultusunda NATO harekât planlama süreçleri farklı aktörler arasında iş birliği ve koordinasyon kuracak şekilde gözden geçirilmiş, NATO Kriz Müdahale Sistemi (NATO Crisis Response System) geliştirilmiş, daha şeffaf bir bilgi akış sistemi kurulmuş, NATO askeri otoriteleri sivil uzmanlardan danışmanlık almaya ve diğer kuruluşlarla iletişim kurmaya başlamıştır. Diğer uluslararası aktörler ile ortak çalışabilirliğin artırılması amacıyla NATO eğitim, öğretim ve tatbikatlarına sivil kurum ve kuruluşlar da katılım sağlamaya başlamış ve NATO'nun harekâtlardan edindiği derslerin sivil kurum ve kuruluşlarla paylaşılmasını sağlayan bir mekanizma kurulmuştur. BM, AB, AGİT ve diğer uluslararası örgütler, devletler ve yerel yönetimler ile ortak konferanslar, temaslar ve diğer faaliyetler icra edilerek NATO dışındaki aktörlerle iş birliği ve bilgi paylaşımı artırılmıştır.

²⁵⁷ Friis Arne Petersen vd., "Implementing NATO's Comprehensive Approach to Complex Operations", içinde *NATO in Search of a Vision*, ed. Rebecca R. Moore ve Gülnur Aybet (Georgetown: Georgetown University Press, 2010), 76-77.

²⁵⁸ Emel G Oktay, "NATO'nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisi'nin Artan Rolü", *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 9, sy 34 (Yaz 2012): 142-43.

²⁵⁹ Arita Holmberg, "The Changing Role of NATO: Exploring the Implications for Security Governance and Legitimacy", *European Security* 20, sy 4 (Aralık 2011): 531-32.

Kamu diplomasisi alanında ise teknolojik medya araçlarından da faydalanılarak kurulan ortaklıklar üzerinden kamuoyuyla güçlü mesajlar paylaşılmıştır.²⁶⁰

Kuzey Atlantik alanı dışında R2P konseptiyle normatif harekâtlar icra etmeye başlayan NATO; kapsamlı yaklaşım stratejisiyle kurduğu iş birlikleri ve ortaklıklar sayesinde tehditlere karşılık veren ittifak kimliğinden çıkmış ve bir güvenlik yönetimi birimi kimliğine bürünerek küresel değerler ile normların korunması amacıyla icra edilen barışı koruma ya da insani yardım harekâtlarında başvurulmuş daha aktif bir örgüt haline gelmiştir.²⁶¹ 2010 Stratejik Konsepti ile kolektif savunma, kriz yönetimi ve iş birliğine dayalı güvenlik NATO'nun yeni temel görevleri olmuştur. Çatışma öncesinde, esnasında ve sonrasında krizin yönetimi için siyasi ve askeri yetenekler geliştirilmesi, krizlere müdahalede politik, sivil ve askeri unsurları bir araya toplayan kapsamlı bir yaklaşımın izlenmesi ve NATO'nun alan dışındaki kriz bölgesine birliklerin intikali ile desteklenmesine yönelik yetenekler geliştirilmesi 2010 Stratejik Konseptinin getirdiği yeni yükümlülükler olmuştur.²⁶² Bu yükümlülükler, özellikle istikrar ve yeniden inşaya yönelik görevler de daha belirgin hale gelmiştir. Bu tür görevlere yönelik sivil kapasite ihtiyacı, kurulan iş birliği ve ortaklıklar ile sağlanmıştır.²⁶³ Aynı zamanda 2010 stratejik konsepti ile NATO harekâtlarında BM, AB, NGO'lar ve diğer örgütlerle kurulacak iş birliği ve ortaklıkların koordine ve senkronize edileceği bir çatı kurulmuştur.²⁶⁴

4.2. ISAF Misyonu

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik terörist saldırılarının ardından bir gün içinde NATO reaksiyon göstermiş ve NATO Anlaşmasının 5'inci maddesini tarihte ilk defa yürürlüğe konulmuştur. 7 Ekim 2001 tarihinde ise Taliban'ın El Kaide yöneticilerinin iadesi ve ülkede yer alan El Kaide kamplarının kapatılması taleplerini reddetmesi üzerine ABD, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere ile birlikte Afganistan'da Sürekli Özgürlük Harekâtını (Operation Enduring Freedom-OEF) başlatmıştır. BMGK 1278 sayılı kararıyla

²⁶⁰ Petersen vd., "Implementing NATO's Comprehensive Approach", 82-84.

²⁶¹ Mihalache, "NATO's 'Out of Area' Operations", 246-47.

²⁶² Sperling ve Webber, "NATO Operations", 891.

²⁶³ Petersen vd., "Implementing NATO's Comprehensive Approach", 90-91.

²⁶⁴ Sverrir Steinsson, "NATO's Comprehensive Approach in Afghanistan: Origins, Development, and Outcome", *E-International Relations* (blog), 26 Temmuz 2015, <https://www.e-ir.info/2015/07/26/natos-comprehensive-approach-in-afghanistan-origins-development-and-outcome/>.

Afganistan’da bir geçiş hükümeti kurulmasına ve barışı koruma güçlerinin Afganistan’a girmesine hükmetmiştir.²⁶⁵ Afganistan’da istikrarın sağlanması ve barışın tesisi amacıyla; Taliban rejiminin ardından oluşan yönetim boşluğunun giderilmesi için geçiş hükümetinin elitlerden oluşmasına, demokrasinin tesisi için bir yol haritası oluşturulmasına, uluslararası müdahalenin meşrulaştırılmasına ve Afganistan’da dönüşümün sağlanması için güvenliğin tesis edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda 5 Aralık 2001 tarihinde Bonn Anlaşması ile Afganistan geçiş hükümeti kurulmuş ve başına Hamid Karzai geirilmif, anlaşma BM tarafından onaylanmif ve Karzai hükümetiyle anlaşma yapılarak uluslararası askeri desteğin Afganistan’da yer alması yasallaşmiftr.²⁶⁶ BMGK’nın 1386 sayılı kararıyla Uluslararası Güvenlik Desteği Gücü (International Security Assistance Force-ISAF) Kabil ve çevresinde istikrarın sağlanması için Afganistan’da göreve başlamiftr.²⁶⁷ ISAF görevi, Afganistan Geçici Hkmetine destek sağlamak, Kabil ve çevresinin emniyetini sağlamak ve BM Afganistan Yardım Misyonu (UNAMA) gücünü korumakla sınırlı olarak başlatılmiftr.²⁶⁸ Bonn Anlaşmasıyla Afganistan’a bir güvenlik yeteneği kazandırmak, milis güçleri silahsızlandırmak, hukuk düzenini ve bürokratik sistemi çalışır hale getirmek hedeflenmiş ve 2002 yılında düzenlenen Petersburg Konferansında Afganistan’da yürütülen devlet inşası faaliyetlerinin Güvenlik Sektörü Reformu (Security Sector Reform-SSR) kapsamında birer lider ülke sorumluluğunda yürütülmesi kararlaştırılmiftr. 2003 yılında yapılan Tokyo Konferansı ile ABD Afgan Milli Ordusunun (ANA) eğitimlerinden, Almanya Afgan Milli Polisinin (ANP) eğitimlerinden, İtalya hukuk sisteminden, İngiltere uyuşturucuyla mücadeleden ve Japonya silahsızlanma, terhis ve topluma yeniden kazandırma programından (DDR) sorumlu lider ülke olarak belirlenmiştir.²⁶⁹

11 Eylül saldırılarının ardından NATO, ilgi alanını Avrupa kıtasının dışına taşımiftr. Daha önce de Avrupa dışında insani yardım ya da kriz yönetimi harekâtları yürütülmüş olsa da Afganistan görevi NATO’nun Avrupa dışında yürüttüğü en büyük harekât olmuştur.²⁷⁰ ABD Savunma Bakanlığı yetkilileri OEF Harekâtının kapsamının sadece terörle mücadele

²⁶⁵ NATO, “NATO and Afghanistan”, NATO, erişim 09 Kasım 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_8189.htm.

²⁶⁶ Amin Saikal, “Afghanistan’s Transition: ISAF’s Stabilisation Role?”, *Third World Quarterly* 27, sy 3 (01 Nisan 2006): 527.

²⁶⁷ NATO, “NATO and Afghanistan”.

²⁶⁸ Beata Grka-Winter, “NATO in Afghanistan: An Enduring Commitment?”, *Polish Quarterly of International Affairs* 21, sy 1 (Winter 2012): 47.

²⁶⁹ Shahida Aman ve Shagufta Aman, “Building Capacity to Build Dependency? Institutional Paradoxes in Post 2001 State Building in Afghanistan.”, *Journal of Political Studies* 22, sy 2 (Aralık 2015): 404.

²⁷⁰ Sperling ve Webber, “NATO Operations”, 904.

ile Kabil ve çevresinde barış gücü bulundurmakla sınırlı olmasını planlamış ve devlet inşasını kapsam dışında tutmuşlardır.²⁷¹ ABD, kendi yürüttüğü OEF Harekâtında, NATO'nun Bosna ve Kosova Savaşlarında yaşanan karar verme zorluğu ya da yetki tartışmaları gibi nedenlerle aksamasının önüne geçmeyi istemesi nedeniyle NATO'nun katılımını istememiştir. Diğer yandan ABD, bölgede elde etmek istediği politik hedeflerin diğer müttefiklerce engellenmesinden de çekinmiştir. ABD'nin bu tavrına rağmen, hem bir NATO ülkesine doğrudan saldırılması hem de liberal değerlerin savunulması gerekçeleriyle NATO Anlaşmasının 5'inci maddesi ilk kez yürürlüğe konmuş ve NATO'da Afganistan'a birlik gönderme hazırlıkları başlamıştır. Birçok ülke gibi NATO stratejilerine de tehdidin sınırlara gelmeden önce önleyici müdahalelerle engellenmesi anlayışı yerleşmiştir.²⁷² NATO için Afganistan müdahalesi Kosova Savaşından daha meşru ve daha iyi bir savaş örneği olarak görülmüştür.²⁷³ 11 Eylül saldırılarının ardından yayımlanan stratejik konsept ile NATO'nun temel görevleri; ortak savunma, kriz yönetimi ve güvenlik için iş birliği halini almıştır.²⁷⁴ Bu yeni strateji ile NATO savunma örgütünden bir güvenlik örgütüne dönüşmüş ve tek bir savunma anlayışından daha zor bir görev olan çok yönlü güvenlik anlayışını benimsemiştir.²⁷⁵ Müttefikler, Kuzey Atlantik bölgesinin savunulmasının ötesinde kalan görevlerde de birlikte hareket etmeyi NATO'nun temel görevlerinden biri olarak kabul etmişlerdir. Bu görev değişikliği NATO'nun sorumluluk alanını tüm dünya olarak değiştirmiş ve NATO'yu küresel bir güvenlik aktörü haline getirmiştir.²⁷⁶ Ayrıca 1999 stratejik konseptine Almanya ve Fransa'nın engellemesi nedeniyle dâhil edilmeyen terörizm olgusu, 11 Eylül saldırılarının devlet dışı aktörler tarafından bir terör saldırısı olması nedeniyle NATO tarafından uluslararası barışa ve güvenliğe bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır.²⁷⁷

OEF, Taliban ve terörizme karşı bir harekât olarak yürütürken ISAF görevi ise Afganistan'ın yeniden inşası için gereken güvenliğin sağlanması amacını gütmüştür. 2002 yılında ABD, bölgede ISAF kapsamında yürütülen faaliyetlerin BM ve diğer uluslararası örgütlerle koordinesini sağlamak için Gardez, Bamyar, Kunduz, Mezar-ı Şerif, Kandahar ve

²⁷¹ Philipp Münch, "Creating Common Sense: Getting NATO to Afghanistan", *Journal of Transatlantic Studies* 19, sy 2 (01 Haziran 2021): 153-54.

²⁷² Kitchen, "NATO's Out-of-Area Norm", 111; Saikal, "Afghanistan's Transition", 528.

²⁷³ James Sperling ve Mark Webber, "NATO's Intervention in the Afghan Civil War", *Civil Wars* 14, sy 3 (01 Eylül 2012): 364.

²⁷⁴ NATO, "Strategic Concepts".

²⁷⁵ Shea, "Keeping NATO Relevant", 2.

²⁷⁶ Kitchen, "NATO's Out-of-Area Norm", 111.

²⁷⁷ Münch, "Creating Common Sense", 151.

Herat'ta İl İmar Timleri (Provincial Reconstruction Teams-PRT) kurmuştur. BM ve Afganistan hükümetinin talebi üzerine ISAF görevinin sorumluluğu 2003 yılında BM Şartının 7'nci Bölümü kapsamında uluslararası bir güç olan NATO'ya devredilmiştir. ISAF görevi temelinde milli güvenliğin sağlanması yatmakta iken NATO'ya devrinin ardından görevin amacı istikrarın ve yeniden inşanın sağlanması halini almıştır.²⁷⁸ ISAF'ın sorumluluk alanının Kabil ve çevresiyle limitli olmasından güç alan Taliban ve El Kaide destekçileri kırsalda faaliyetlerini artırmaya başlamıştır. Bu nedenle ABD kamuoyunda ISAF'a karşı eleştiriler yükselmiştir. Diğer yandan ABD liderliğinde yürütülen II.Körfez Harekâtının uluslararası kamuoyundan yeterli desteği alamamasıyla birlikte ABD yönetimi ilgisini Afganistan'dan çekmeye başlamıştır. Uluslararası kamuoyu tarafından Afganistan'da yürütülen harekâtlar terörizmle mücadele için daha kritik bir görev olarak görülmüş ve sağlanan destek artırılmıştır. Bu ikilemin çözümü için ISAF görevinin sorumluluğu NATO'ya devredilmiştir.²⁷⁹ Muharip bir unsur içermeyen ve Vestfalyan bir devlet inşasına yönelik ve kalkındırma amaçlı ISAF görevi, II. Körfez Harekâtı ile fikir birliğinden uzaklaşan müttefiklerin tekrar birleşmesi için bir fırsat olmuştur. 11 Eylül saldırılarının ardından NATO Anlaşmasının 5'inci maddesinin yürürlüğe konmasında gösterilen siyasi iradenin sahadaki yansımaları göstermenin zamanı gelmiştir.²⁸⁰ 2003 yılında ISAF görevinin sorumluluğu tamamen NATO'ya devredilene kadar Kabil ile sınırlı olan görevin sorumluluğu İngiltere, Türkiye, Almanya ve Hollanda tarafından dönüşümlü olarak üstlenilmiştir. ISAF sorumluluğunun NATO'ya devri ile birlikte BMGK'nın 1510 sayılı kararı ile görevin sınırları Kabil dışına taşarak 2006 yılında tüm Afganistan'ı kapsamıştır.²⁸¹ ISAF sorumluluğunun devri sonrasında Afganistan'da bulunan yabancı güçler ile ABD gücünün çok az bir kısmı ISAF komutasına geçmiş ve OEF kapsamında sadece ABD'nin büyük bir muharip grubu kalmıştır.²⁸² ISAF'ın Kabil dışına genişlemesi 3 nedenden ötürü müttefikler arasında destek bulmuştur. İlk olarak, müttefikler arasında NATO'nun 11 Eylül saldırılarının ardından değişen güvenlik ortamında kendine daha net bir rol üstlenmesi gerektiği görüşü ağırlık kazanmıştır. ISAF görevinin NATO tarafından tamamlanması, NATO'nun rolünü netleştirmenin bir yolu olarak görülmüştür.

²⁷⁸ Kitchen, "NATO's Out-of-Area Norm", 112; NATO, "ISAF's Mission in Afghanistan (2001-2014)", NATO, erişim 09 Kasım 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm.

²⁷⁹ Saikal, "Afghanistan's Transition", 527-28.

²⁸⁰ Carl Cavanagh Hodge, "Full Circle: Two Decades of NATO Intervention", *Journal of Transatlantic Studies* 11, sy 4 (Aralık 2013): 357; Zdeněk Kříž, "German Troops in Afghanistan: Strategic Narratives on German Participation in Resolute Support", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 24, sy 2 (04 Mart 2022): 287.

²⁸¹ Sperling ve Webber, "NATO Operations", 911.

²⁸² Kenneth Katzman, "Afghanistan: Post-War Governance, Security, and U.S. Policy", CRS Report for Congress, Mayıs 2008, 22.

İkinci neden ise ABD'nin II.Körfez Savaşı'nı başlatması sonucunda Afganistan'daki yükün paylaşılmasını istemesi olmuştur. Son olarak II.Körfez Savaşı'nın ardından Irak'ta yaşananlar sadece Taliban'ı yenerek Afganistan'da istikrar ve barış ortamının sağlanamayacağı ortaya çıkarmıştır. Müttefikler tarafından Afgan hükümetinin çalışabilirliğini sağlamanın ötesinde de çaba sarf edilmesi gerektiği anlaşılmıştır.²⁸³

BMGK'nın 1510 sayılı kararı ile görevin kapsamı da genişletilmiş, Taliban ve El-Kaide ile mücadelenin yanında devlet inşası ve insani yardım amacıyla faaliyet gösteren BM ve diğer uluslararası örgütlerle iş birliği kurulmasını gerektirmiştir. Bu iş birliğinin tesisi amacıyla sivil ve asker personelin bir arada görev yapan PRT'lerin sorumluluğunun da NATO'ya devredilmesine karar verilmiştir. Bu timler yerel yönetimlerle merkezi hükümet arasında bir köprü vazifesi görmek yanı sıra yeniden inşa, eğitim, bilgilendirme ve insani yardım faaliyetleri için güvenliği sağlama gibi görevler de icra etmiştir.²⁸⁴ PRT'lerin ISAF'a devredilmesiyle ISAF güçleri Afgan halkının yaşam koşullarını geliştiren, savaşta hasar görmüş temel altyapı ihtiyaçlarını karşılayan ve başta kadılar olmak üzere eğitim desteği sağlayan görevler de icra etmeye başlamıştır.²⁸⁵ Afganistan'da kurulan PRT'ler, daha çok hızlı çözüm gerektiren sivil-asker faaliyetlerinde görev almıştır. Asıl amaçları merkezi hükümet ile yerel yönetimler arasında bağlantı kurmak iken diğer yandan güvenlik ve güvenliğin geliştirilmesi ikilemine çözüm bulunması amacıyla da görevlendirilmiştir. Kalkınmanın gerçekleşmesi için güvenliğin tesisi esas olduğundan PRT'ler istikrar ve güvenlik sorunlarının yaşandığı bölgelerde daha aktif görev almıştır. İlk olarak ABD tarafından teşkil edilen timlerde 5'i sivil yaklaşık 80 kişi yer almıştır. Daha sonraları İngiliz modeli benimsenerek timlerin başına sivil yöneticiler görevlendirilmiş ve yaklaşık 100 tim üyesi içindeki sivil sayısı 30'a çıkarılmıştır. Almanlar tarafından yaratılan PRT'ler ise oldukça kapsamlı olup, sivil-asker ortak bir yönetim altında 20 kadarı sivil yaklaşık 400 kişilik timler oluşturulmuştur. PRT içinde görev alan siviller daha çok siyasi danışmanlık ve kalkınma uzmanlığı görevlerini icra etmiştir.²⁸⁶ PRT timleri, kapsamlı yaklaşım anlayışının bir parçası olarak görev almış ve UNAMA ve Afganistan hükümeti ile sürekli koordineli

²⁸³ Mats Berdal, "NATO's Landscape of the Mind: Stabilisation and Statebuilding in Afghanistan", *Ethnopolitics* 18, sy 5 (20 Ekim 2019): 531.

²⁸⁴ Sperling ve Webber, "NATO Operations", 911.

²⁸⁵ Görka-Winter, "NATO in Afghanistan", 48.

²⁸⁶ M. J. Williams, "Empire Lite Revisited: NATO, the Comprehensive Approach and State-Building in Afghanistan", *International Peacekeeping* 18, sy 1 (Şubat 2011): 68.

olarak görev yapmıştır. NATO'nun yumuşak gücü olarak bölgede varlık gösteren PRT timleri, harekâta yönelik toplum algısının da geliştirilmesine yardımcı olmuştur.²⁸⁷

Afganistan gibi iç savaş riskinin yoğun olduğu bölgelerde DDR programları, yeni rejim karşısında silahlı bir grubun oluşmasını engellemekle birlikte, eski ve yeni rejim mensupları arasında iş birliği kurulmasına da ortam sağlamaktadır.²⁸⁸ Bu kapsamda Afganistan'da yürütülen DDR stratejisinde öncelikle eski silahlı kuvvetler mensuplarının ANDSF güçlerine entegrasyonunu ve hafif silahlarının devrini hedeflenmiştir. Ayrıca zırhlı araçlar, top, tank ve hava savunma silahları gibi ağır silahların ANDSF'ye devri ile milis güçlerin elinde yürütülen harekâtları tehlikeye düşürecek herhangi bir silah kalmaması amaçlanmıştır. Ardından yasa dışı silahlı grupların silah bırakarak topluma kazandırılması çalışmaları yürütülmüş ve son olarak mayınlar ile mühimmat stoklarının imha edilmesine geçilmiştir.²⁸⁹ 2001-2003 yılları arasında Taliban ve El-Kaide ile mücadele daha ön planda tutularak DDR programına çok fazla önem verilmemiş ve Afganistan için harcanan ödeneğin %1'inden daha az bir kısmı bu programa aktarılmıştır. 2003 yılında ise DDR programına ağırlık verilmeye başlanarak Kuzey İttifakı milis güçlerinin silahlarını teslim etmesi ve topluma kazanması sağlanmıştır. 2005 yılında yasadışı silahlı örgüt mensuplarına yönelik olarak DDR programının ikinci safhası başlatılmıştır. DDR, 2010 yılında ise Taliban mensuplarına yönelik yeni bir üçüncü bir program halinde uygulanmıştır. Ancak 3 program da istenen başarıyı elde edememiş, özellikle Taliban güçlerinden, güney ve doğu bölgelerden yeterince katılım sağlanamamıştır.²⁹⁰ PRT'ler DDR kapsamında da görevlendirilmiş ve özellikle yasadışı silahlı grupların dağıtılması ve silahsızlandırılması konularında oldukça başarılı ilerleme kaydetmişlerdir. DDR kapsamında 130 binin üzerinde silah ele geçirilmiş ve 90 bin civarında milis topluma kazandırılmıştır. Ancak bu program dâhilinde silahsızlandırılıp topluma kazandırılan yasadışı silahlı örgüt üyeleri genellikle kendi aralarında barış sağlamış milis güçler ile sınırlı kalmıştır.²⁹¹

²⁸⁷ Oktay, "NATO'nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisi", 143.

²⁸⁸ Rubin, *Afghanistan from the Cold War*, 184.

²⁸⁹ Mark Sedra, "The Four Pillars of Demilitarization in Afghanistan", içinde *Afghanistan, Arms and Conflict: Armed Groups, Disarmament and Security in a Post-War Society*, kitap editörü Michael V. Bhatia ve Mark Sedra (London ; New York: Routledge, 2008), 119-47.

²⁹⁰ Major William Selber, "A Question of 'Government' Control: Afghanistan DDR Programs Since 2001", *Small Wars & Insurgencies* 29, sy 2 (04 Mart 2018): 345-46.

²⁹¹ Touko Piiparinen, "A Clash of Mindsets? An Insider's Account of Provincial Reconstruction Teams", *International Peacekeeping* 14, sy 1 (Ocak 2007): 145-47.

2004 yılından itibaren Taliban ve El Kaide eylemlerine yeniden başlamış ve güvenlik yeniden ilk gündem maddesi olmuştur. Bu durum dikkatin sınır dışında bulunan kamplara çevrilmesine neden olmuş ve uluslararası anlaşmalarla stratejik ortaklıklar kurularak Afganistan'daki muhtemel bir konvansiyonel saldırının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak terörist gruplar eylemlerine ISAF güçleriyle yüz yüze gelmeden, gerilla taktikleriyle, el yapımı patlayıcılarla, mayınlarla ve canlı bombalarla devam etmiştir. Artan eylemlere karşı etkin bir çözüm getirilememesi, merkezi yönetime ve demokratik kurumlara karşı olan güveni sarsmıştır.²⁹² Bu gelişmeler üzerine 2005 yılında alınan kararla NATO; istikrarın ve güvenliğin sağlanması için harekât düzenleme yetkisinin yanında hukuk reformuna, yasadışı grupların silahsızlandırılmasına ve ANA ile ANP oluşan Afgan Milli Savunma ve Güvenlik Güçlerine (ANDSF) destek verme sorumluluğunu da üstlenmiştir. Aynı kararla 2010 yılı sonuna kadar 70 bin ANA ve 62 bin ANP mensubu yetiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu gelişmenin neticesinde, 2006 yılında OEF birlikleri Afganistan'ın güney ve doğu bölgelerinden çekilerek bu bölgeleri NATO'ya devretmiştir. ISAF'ın görev tanımı değiştirilerek Taliban, El-Kaide ve diğer aşırı gruplara karşı mücadele etmenin yanında OEF ile güç kullanımı konusunda istişare edilmesini de kapsayan bir hal almıştır.²⁹³ ANDSF birliklerinin yetiştirilmesi amacıyla Operasyonel Danışman İrtibat Timleri (Operational Mentor Liaison Teams-OMLT) kurulmuş ve lojistik, planlama, devriye ve harekât görevlerine yönelik eğitimler verilmiştir. OMLT eğitim vermenin yanında görev verildiğinde harekâtın yönetimi sorumluluğunu da üstlenmiştir. 2009 yılında OMLT görevi NATO Afganistan Eğitim Görevine (NATO Training Mission in Afghanistan-NTM-A) dönüşmüştür.²⁹⁴ Ayrıca ISAF güçleri, görevin genişleyen kapsamı neticesinde 2004 ve 2009 yılında yapılan başkanlık seçimleriyle 2005 ve 2010 yıllarında yapılan meclis seçimlerinin de organizasyonunu ve emniyetini sağlamıştır.²⁹⁵

Afganistan'daki afyon üretiminin artması, Taliban'ın tekrar güç kazanması ve müttefik kayıplarının artması üzerine ISAF görevi ittifak içinde bir kriz halini almıştır. Özellikle güney bölgelerde birlik görevlendiren NATO ülkeleri, diğer ülkelerin desteğinin artırılması yönünde baskı yapmaya başlamıştır.²⁹⁶ ISAF görevinin tehlikesi ve riskleri ya da müttefiklerin milli politikaları nedeniyle ISAF içerisinde yer alan devletler kendi

²⁹² Stan Anton, "Afghanistan National Security Coordinates Within the Official Closing of the NATO ISAF Mission", *Strategic Impact* 52, sy 3 (Eylül 2014): 28.

²⁹³ Sperling ve Webber, "NATO's Intervention", 346.

²⁹⁴ Görka-Winter, "NATO in Afghanistan", 52-53.

²⁹⁵ A.g.e., 47.

²⁹⁶ Kitchen, "NATO's Out-of-Area Norm", 112.

birliklerinin angajman kurallarına yönelik birtakım kısıtlamalar getirmiştir. Kimi devletler birliklerinin gece harekâtlarını kısıtlamış, birliklerinin bölgesinin değiştirilmesine karşı çıkmış, taktik kararların milli onay sürecinden geçmesini talep etmiş ya da özel harekâtlara destek vermemiştir. Risk yönetimi kapsamında yürütülen bu tür uygulamalar, müttefikler arasında dengeli bir görev ve yük dağılımını engellemiştir. 2010 yılına gelindiğinde ISAF kapsamında görev yapan 43 ülkeden 21'inin birliklerine görev kısıtlaması getirdiği rapor edilmiştir.²⁹⁷ Kısıtlamalar sonrasında ISAF kapsamında Taliban militanlarıyla doğrudan çatışan sadece 5 ülke kalmıştır: ABD, Avustralya, Hollanda, İngiltere ve Kanada. 2011 yılından sonra ise müttefikler Afganistan'ın geleceğine dair endişeleri nedeniyle ISAF bünyesindeki asker sayısını azaltmaya başlamıştır.²⁹⁸

Görev tanımının karmaşıklaşmasıyla ISAF görevinin başarıya ulaştığını belirlemek giderek zor bir hal almıştır. ISAF görevine katkı sağlayan ülkelerde yapılan anket çalışmaları, özellikle Taliban'ın eylemlerini artırdığı 2005-2006 yıllarından itibaren ISAF görevine iç kamuoyu desteğinin azaldığını göstermiştir. ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya, Fransa ve Almanya'da yapılan araştırmada görev boyunca yaşanan kayıplardan ziyade görevin amacının değişmesi, başarısızlığı ve ekonomik boyutu nedeniyle halk desteğinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.²⁹⁹ ABD kamuoyu desteğinin ISAF görevinin terörle mücadeleden devlet inşasına dönüşmesi ve ISAF görevinde istenen başarının elde edilememesi nedeniyle, Avustralya halkının desteğinin yaşanan kayıplara rağmen istenen başarının elde edilememesi ve görevin amacının değişmesi nedeniyle, İngiliz kamuoyu desteğinin maliyetler ve görevin amacındaki değişim nedeniyle, Kanada'da desteğin azalmasının nedenlerinin yaşanan kayıplar ile birlikte görevin başarısız olmasının ve Fransa'da ise ekonomik yük ile Taliban'ın yeniden güç kazanmasının kamuoyu desteğini azaltan temel nedenler olduğu ortaya çıkmıştır.³⁰⁰ Almanya'da hükümette bulunan Hristiyan Demokrat Partisi, ISAF görevinin en büyük destekçilerinden olmasına rağmen Alman birliklerinin mevcut durumunu muhafaza etmesini istemeleri nedeniyle pasifist partiler karşısında oy kaybetmişlerdir.³⁰¹ Diğer yandan artan savunma harcamaları ve kamuoyu

²⁹⁷ Sperling ve Webber, "NATO Operations", 911.

²⁹⁸ Demir, "Afganistan'daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi", 128.

²⁹⁹ Charles A. Miller, "Endgame for the West in Afghanistan? Explaining the Decline in Support for the War in Afghanistan in the United States, Great Britain, Canada, Australia, France and Germany" (Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2010), 126-28.

³⁰⁰ A.g.e., 31-32, 48, 69, 84, 94.

³⁰¹ Kitchen, "NATO's Out-of-Area Norm", 112.

tarafından Afganistan müdahalesinin bir gereklilikten ziyade bir seçim olarak algılanmaya başlaması, da iç kamuoyunun tepkisinin artmasına neden olmuştur.³⁰²

Müttefiklerin Afganistan’da karşılaştığı bir diğer sorun, ülkenin kalkınmasıyla askeri amaçların eş zamanlı olarak ilerleyememesi olmuştur. Afganistan’da belirtilen görevlerin yerine getirilmesi için ne kadar askere ihtiyaç duyulduğunu belirlemek güç olsa da, hem güvenliğin sağlanması hem de devlet inşası çalışmalarının yürütülmesi için en kalabalık döneminde 51 NATO ve partner ülkesinden 130 bin civarında asker görev yapmasına rağmen ISAF kapsamında görevlendirilen askeri personel sayısı yeterli olmamıştır.³⁰³ 2005 yılında ISAF kapsamında 8500 personel görev yapmaktayken bu sayı 2011 yılında 132 binlere çıkmıştır. ISAF kapsamında görevlendirilmek üzere hazır bulundurulan asker sayısı ise 465 bine kadar çıkmıştır. ISAF görevi boyunca sadece Yunanistan, Hollanda ve Portekiz asker sayısını azaltmış ancak müttefikler ISAF görevine politik desteğine bağlı kalarak bölgedeki askerlerini tamamen geri çekmemiştir.³⁰⁴

ISAF görevinin Afganistan’ın kalkındırılması başlığıyla ilgili olarak 2008 yılında Afgan Milli Kalkınma Planı yayımlanmış ve 2020 yılına kadar Afganistan’ın kendi içinde ve komşuları ile barış içinde yaşayan, birleşmiş çoğunlukçu bir halka sahip, İslami değerlere saygılı, eşitlikçi ve hukukun üstün olduğu, özel sektörün liderliğinde güçlü bir ekonomik seviyeye ulaşmış istikrarlı bir anayasal İslam demokrasisine sahip bir devlet haline getirilmesi planlanmıştır. Bu planın uygulanabilmesi için ülke genelinde istikrarın, hukukun üstünlüğünün ve güvenliğinin tesis edilmesi; demokratik kurumların kurulması ve fakirliğin azaltılarak özel sektöre sağlanacak teşviklerle kalkınma göstergelerinde pozitif artış sağlanması yol haritası olarak belirlenmiştir.³⁰⁵ NATO yöneticilerinin devlet inşası çalışmaları için güvenliğin sağlanmasına öncelik vermesi ve 2008-2009 yıllarında şiddet eylemlerinin artması nedeniyle ISAF görevi kapsamında, Afganistan’da istikrarın sağlanması amacından ziyade askeri amaçlara öncelik verilmeye başlanmıştır. Ancak Afganistan’ın kalkındırılması ve güvenliği arasındaki bağlantının askeri yöntemlerle çözülemeyeceğinin anlaşılması üzerine ve diğer nedenlerin de etkisiyle strateji değişikliğine gidilmiştir.³⁰⁶

³⁰² A.g.e., 113; Shea, “Keeping NATO Relevant”, 2.

³⁰³ Williams, “Empire Lite Revisited”, 76; NATO, “ISAF’s Mission in Afghanistan (2001-2014)”.

³⁰⁴ Sperling ve Webber, “NATO’s Intervention”, 347-49.

³⁰⁵ Özdemir, “Deteriorating Proximity”, 197.

³⁰⁶ Holmberg, “The Changing Role of NATO”, 534.

NATO, kapsayıcı bir yaklaşım yaratmak için ISAF Stratejik Vizyonu ve 2008 Zirvesinde kabul ettiği Eylem Planı çerçevesinde Afganistan misyonunu şekillendirmiştir. 2009 Zirvesinde ise 5'inci madde dışı harekâtlarda kullanmak üzere sivil ve askeri kaynakları bir arada kullanmayı öngören kapsamlı yaklaşım doktrininin geliştirmiş ve 2010 yılında yürürlüğe geçirmiştir.³⁰⁷ Bu strateji ABD'nin Afganistan'daki birlik sayısını artırmasını, müttefiklerin birliklerinin görev kısıtlamalarını gevşetmesini sağlamış ve ISAF görevinin devamlılığını sağlamıştır. Ancak geliştirilen strateji de alan dışı harekâtlara yönelik bir sosyal norm geliştirmemiş ve NATO Anlaşmasının 4 ya da 5'inci maddesi kapsamındaki görevlerdeki ciddiyetin alan dışı harekâtlara tesisini sağlayamamıştır.³⁰⁸ ISAF görevi ile NATO; partnerleri ile ortak hareket edebilmeyi, BM ve diğer uluslararası örgütlerle birlikte çalışabilmeyi, sivil ihtiyaçların askeri harekâtlara entegrasyonunu ve yeni teknolojinin harekât alanında kullanımını sağlayabilmiştir. BM ile iş birliği kurmak NATO'nun Afganistan'daki varlığının meşruiyetinin BMGK kararları ile sağlanmasından ve Brüksel ile New York'taki örgüt merkezlerinde karşılıklı irtibat ofisleri bulunmasından dolayı nispeten kolay olmuştur. AB ile kurulan ortaklık ise daha karmaşık bir süreç izlemiştir. NATO'nun Afganistan Eğitim Misyonu (NTM-A) ile AB'nin Afganistan'a görevlendirdiği polis gücü EUPOL'ün sağladığı Afgan polisine yönelik eğitimlerde bir koordinasyon sağlanmış ancak istihbarat paylaşımı ve güvenlik sağlama konularında bir ortaklık kurulamamıştır.³⁰⁹

NATO ISAF görevinin devamı için birçok ödün vermiş ve büyük dönüşümlerden geçmiştir. Afganistan'da partner devletler ile iş birliği kurarken imzalanmış herhangi bir anlaşma olmaksızın sadece müttefik ülkelerin desteği ile bir ortaklık kurmuştur. Yeni bir komuta yapısına geçmiş ve sivil-asker iş birliği için yeni yapılar oluşturmuştur.³¹⁰ Bu yeni yapılar arasında NATO kuvvet yapısı altında Müttefik Hızlı Mukabele Kolordusu (ARRC), Birleşik Müşterek Görev Kuvvetleri (CJTF) ve NATO Mukabele Güçleri (NRF) kurulmuştur. NATO komuta yapısı altında ise Napoli, Brunssum ve Lizbon'da Müşterek Kuvvet Komutanlıkları kurulmuştur. ISAF ve OEF arasında koordinasyonun geliştirilmesi için OEF'in ABD'li komutanı çift şapkalı olarak ISAF'ın da komutanlığına getirilmiş ve ISAF görevi 6 bölge komutanlığı ile yürütölmeye başlanmıştır.³¹¹ NATO, Afganistan'da

³⁰⁷ Sperling ve Webber, "NATO Operations", 893.

³⁰⁸ Kitchen, "NATO's Out-of-Area Norm", 113.

³⁰⁹ Sperling ve Webber, "NATO's Intervention", 356-57.

³¹⁰ Shea, "Keeping NATO Relevant", 2-5.

³¹¹ Sperling ve Webber, "NATO's Intervention", 350.

barış ve istikrarın tesisi için Çin, Hindistan, Pakistan ve Rusya gibi yakın çevre ülkelerinin de çözümün içinde yer almasının gerekliliğini savunmuş ve küresel güvenlik sorunlarının tartışılması için NATO'nun bir platform oluşturabileceği görüşü ağırlık kazanmıştır.³¹² Başlarda güneyde Pakistan tarafından Peştun gruplara destek sağlanması nedeniyle, lojistik destek için kuzeydeki ISAF birliklerinin lojistik desteği için Rusya, Özbekistan ve Tacikistan üzerinden geçen Kuzey Dağıtım Ağının kullanılması gerekmiştir. Bunun için Rusya ile iş birliği artırılmıştır. 2007 yılına gelindiğinde NATO, Afganistan ve Pakistan arasında resmi bir iş birliği başlatılmış ve ABD'nin Pakistan stratejisinin değişmesiyle birlikte lojistik yollar Pakistan üzerinden geçen rotalara kaydırılmıştır.³¹³ Bunlara ek olarak NATO, isyancılarla mücadelenin yolunu göstererek ISAF görevinin salâhiyetini sağlamak amacıyla Müşterek Kontrgerilla Doktrinini (AJP-3.4.4 Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency-COIN) geliştirmiştir. Bu doktrin ile harekât ortamının karmaşıklığı, kapsamlı yaklaşımın temel element olduğu, isyanların kaynakları ve planlamada dikkat edilecek hususlar ele alınmıştır.³¹⁴ COIN görevlerinde askeri unsurların görevleri ise politik direktiflerle uyumlu olunması, topluma odaklanması, isyancı grupların motivasyonlarıyla desteklerinin anlaşılması, istihbarat toplanması, psikolojik operasyonlarla kamu diplomasisinin üst seviyede tutulması olarak açıklanmıştır. İsyancıların ideolojilerine karşı meşru güç ve bilgi kullanımının birleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Proaktif, asimetrik savaşa karşı hazırlıklı, esnek, sürekli öğrenen ve toplum üzerinde etki yaratan bir askeri yapılanma yaratılması tavsiye edilmiştir.³¹⁵ Askeri öncelikler direncin kırılması, güvenliğin sağlanması ve istikrarın sağlanması olarak belirlenmiştir. Bu önceliklerin yerine getirilebilmesi için sivil halk ile isyancıların birbirinden ayrılması, reformlar için uygun ortamın sağlanması, güvenliğin tesis edilmesi, yerel halkla iş birliği kurulması ve toplumun desteğinin kazanılması gibi yeteneklerin kazanılması gerektiği açıklanmıştır.³¹⁶ Bu doktrinden de anlaşılacağı üzere COIN operasyonlarının başarısı için topluma odaklanmanın yanında güvenlik, yönetim ve kalkınmayı sürdürebilecek yeteneklerle donatılmış bir devletin inşası da önemli bir yer tutmaktadır. Normatif açıdan yetenek inşası, hukukun üstünlüğünün sağlanması, güvenlik reformu, devlet inşası ve iyi bir yönetim sağlanması

³¹² Oktay, "NATO'nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisi", 143.

³¹³ Sperling ve Webber, "NATO's Intervention", 363.

³¹⁴ NATO, "AJP-3.4.4 Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency-COIN", 2011, 1-2.

³¹⁵ A.g.e., 5-2-5-9.

³¹⁶ A.g.e., 5-14.

temel temalar olmuştur. Başarısız devletlerde COIN görevleri barışın ve istikrarın tesisi için askeri ve sivil tüm unsurları içeren genel bir politika haline gelmiştir.³¹⁷

2010 yılında Londra Konferansı'nda ISAF ve OEF görevlerinin birleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca konferansta ANDSF personel hedefinin iki katına çıkarılması kararı alınmıştır. Aynı yıl içinde yapılan Kabil Konferansında Kabil Süreci başlatılmıştır. Kabil Süreci ile 2011 yılından itibaren Afganistan'ın güvenlik sorumluluğunun Afgan güvenlik güçlerine devri başlamış ve 2014 yılı sonunda NATO muharip görevine son verilmesi planlanmıştır.³¹⁸ Ancak 2014 yılına gelindiğinde, NATO'nun "Afganistan'ın tekrar terörün merkezi haline gelmemesi için merkezi yönetimin ülke genelinde etkili bir güvenlik tesis etmesini mümkün kılma" hedefine ulaştığı söylenememektedir. Çünkü henüz Taliban'la bir barış anlaşması imzalanamamış ya da tamamen bitirilmemiştir. Hatta hükümet henüz kendi içinde bütünlüğünü sağlayamamıştır. Seçimlerde yaşanan yolsuzluklar ve hileler hükümetin meşruiyetini sarsmıştır. Afgan güçlerinin eğitimi ve sayısı giderek ümit vadeden bir seviyeye gelse de hükümetin ülkedeki şiddet eylemlerini engellemekte başarılı olamamıştır. Hükümet hem ekonomik hem de sosyal açıdan tamamen dış yardımlarla ayakta durmaktadır ve henüz bağımsız kuruluşlar geliştirilememiştir.³¹⁹ Tüm bunlara rağmen plana uygun olarak 2014 yılının sonunda PRT'lerin de görevine son verilmiş ve görevleri başta Afgan hükümeti olmak üzere özel sektöre ve NGO'lara devredilmiştir.³²⁰ 1 Ocak 2015 tarihinden itibaren NATO'nun Afganistan'daki ISAF görevi, BMGK'nın 2189 sayılı kararı ile kapsamı Afgan milli güçlerinin eğitimi ve sivil-asker ilişkilerinin geliştirilmesi ile sınırlı olan Kararlı Destek Misyonuna (Resolute Support Mission-RSM) dönüşmüştür.³²¹ RSM görevi Kabil'den yönetilen, muharip unsur içermeyen, NATO öncülüğünde Mezar-ı Şerif, Herat, Kandahar ve Lagman'daki merkezlerde Afgan ordusunun, polisinin ve hava kuvvetlerinin eğitimi ve desteklenmesi amacına odaklı bir görev olarak tasarlanmıştır. RSM görevinin temel fonksiyonları; planlama ve bütçeleme, şeffaflık ve güvenilirlik sağlama ve hukukun üstünlüğünü güvence altına alma temelleri üzerinde bir güvenlik gücü geliştirmek olmuştur.³²² RSM görevi kapsamında ilk etapta 15 bin NATO askerinin görev yapması planlanmıştır.³²³ Bu görev değişimiyle ISAF güçlerinin ülkeden çekilerek NATO güçleri

³¹⁷ Özdemir, "Deteriorating Proximity", 195-96.

³¹⁸ Sperling ve Webber, "NATO's Intervention", 346.

³¹⁹ Steinsson, "NATO's Comprehensive Approach in Afghanistan".

³²⁰ NATO, "ISAF's Mission in Afghanistan (2001-2014)".

³²¹ Sperling ve Webber, "NATO Operations", 906.

³²² NATO, "Resolute Support Mission in Afghanistan (2015-2021)", NATO, erişim 10 Kasım 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_113694.htm.

³²³ Kríz, "German Troops in Afghanistan", 288.

üzerindeki yükün hafifletilmesi ve Afganistan yönetiminin daha aktif bir rol üstlenmesi hedeflenmiştir.³²⁴

ISAF görevi süresince Afganistan’da tarıma dayalı bir ekonomik sistem kurulmuş ancak ekonomik bir yapılanma sağlanamamıştır. Afyon üretiminin engellenememesi nedeniyle tarım gelirlerinde ANDSF bütçesi kadar bir kayıp yaşanmıştır. Toplumun bilgilendirilmesi, alternatif tarım ürünlerinin teşvik edilmesi ya da uyuşturucu azaltma programları gibi uygulamalar afyon üretimine engel olamamıştır.³²⁵ Diğer yandan ISAF görevinin en büyük başarısı ise Karzai hükümetinin kısa bir süre içerisinde yeni bir siyasi düzen kurmasını sağlaması olmuştur. Ulusal bir ordu kurulana kadar ISAF güçleri Taliban ve El Kaide güçleri ile mücadele etmiş ve merkezi hükümetin görevini yerine getirmesini sağlamıştır. Diğer yandan ISAF ülkede seçimlerin emniyetli ve başarılı geçmesini de sağlamıştır. Ulusal Meclisin açılması ile Bonn Anlaşmasının gerektirdiği geçici yönetim yerini meşru ve seçilmiş bir yönetime bırakmıştır. ISAF, İtalya’nın desteğiyle hukuk reformunun, ABD öncülüğünde ANA eğitimlerinin, Almanya liderliğinde polis eğitimlerinin ve İngiltere öncülüğünde narkotikle mücadelenin gerçekleşmesini sağlamıştır.³²⁶ ISAF görevi süresince ANDSF iki büyük problem yaşamıştır. Bunlardan ilki firar sorunu, diğeri ise terörist grupların orduya sızması olmuştur. ISAF güçleri çekilene kadar ordu içine sızan teröristlerin saldırıları neticesinde 1’i ABD’li general olmak üzere 114 asker hayatını kaybetmiştir. Afgan Hava Kuvvetleri helikopter, eğitim ve keşif uçaklarından oluşan bir filoya sahip olmuştur ancak hem eğitim hem de finansal açıdan tamamen dışa bağımlı hale gelmiştir.³²⁷

4.3. RSM Misyonu

RSM görevinin lider ülkeleri ABD, Almanya, İtalya ve Türkiye olmuştur. RSM kapsamında Mezar-ı Şerif’te Almanya’nın, Lagman’da ve Kandahar’da ABD’nin, Herat’ta İtalya’nın ve Kabil’de Türkiye’nin sorumluluğunda Eğitim, Yardım ve Danışma Komutanlıkları (Train, Advise and Assist Command-TAAC) kurulmuş ve ANDSF

³²⁴ Sperling ve Webber, “NATO’s Intervention”, 358.

³²⁵ Bojor Laviniu ve Cosma Mircea, “Afghanistan After NATO Withdrawal”, *Scientific Bulletin* 20, sy 1 (01 Haziran 2015): 30-31.

³²⁶ Saikal, “Afghanistan’s Transition”, 530.

³²⁷ Laviniu ve Mircea, “Afghanistan After NATO”, 33.

unsurlarına eğitim ve destek faaliyetlerine başlanmıştır.³²⁸ RSM kapsamında ANDSF bağlı olan ANA, ANP ve Afganistan İstihbarat Servisi (National Directorate of Security-NDS) birimlerinin birçok güvenlik görevini devralması planlanmıştır. Afgan ordusu; ANA bünyesinde hafif silahlı piyadelerin yanında az miktarda top ve zırhlı birlikleri, Afgan Hava Kuvvetlerini (AAF) ve özel kuvvetler ile komando birliklerinin oluşturduğu Özel Kuvvetler Komutanlığını (ANASOC) barındıracak şekilde teşkil edilmiştir. ANA ile ISAF arasındaki eğitim iş birliği 2009 yılında başlamış ve hem yapısal olarak hem de taktik görevler anlamında gelişme kaydetmiştir. ANP ise normal polis görevlerini yürüten Üniformalı Polislerden (AUP), Afgan Sınır Polisinden (ABP) ve COIN görevlerini yürüten paramiliter Afgan Milli Sivil Düzen Polisinden (ANCOP) oluşturulmuştur. Bu birimlerin yanında Kabil çevresinde yakın koruma ve diğer özel görevlerden sorumlu Kriz Mukabele Birimi (CRU), Komando (CF 333) ve Bölgesel Birimler (ATF 444) de oluşturulmuştur. Şehir yapılanması ise 19 Şehir Mukabele Birliğinden (PRC) oluşmuştur. Ordu gibi polis gücü de dış desteğe bağımlı hale gelmiş ve etnik problemler yaşamıştır. Güney bölgelerde Peştun olmadıklarından dolayı ANP güçleri kabul görmemiş ve hatta İslam'dan uzaklaşmış yabancılar olarak muamele görmüştür. NDS ise terörizmle mücadele odaklı istihbaratçı ve paramiliter unsurlar ile CIA benzeri bir yapılanma içinde kurulmuştur. NDS, etnik ve bölgesel farklılıklarla pek bir sorun yaşamamıştır.³²⁹ 2015 yılında hileli olduğu iddia edilen seçimlere tepki gösteren yerel Taliban gruplar, suç örgütleri ve silahlı gruplar ülkede anarşik bir ortam yaratmaya başlamıştır. Taliban ve uyuşturucu baronları Afganistan'ın tekrar uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığının merkezi haline gelmesine neden olmuştur. Uyuşturucu trafiğinden elde edilen gelir terörist grupların silah ve mühimmat alımına kaynak sağlamıştır.³³⁰ 2019 yılına gelindiğinde ANDSF bünyesinde bulunan personel sayısı yaklaşık olarak 310 bine çıkmıştır.³³¹

ANDSF birliklerinin yetiştirilmesine yönelik faaliyetler sürdürülürken, bir yandan da Taliban'a karşı mücadeleyi güçlendirmek için yerel milis güçler de yetiştirilmiştir. Daha çok Tacik, Özbek ve Türkmen gruplar milis olarak donatılmış ve ANP ile birlikte yerel güvenlik gücü olarak görev yapmıştır. Ancak ISAF güçlerinin çekilmesinin ardından ödemelerde gecikmeler meydana gelmesi ve Taliban'la mücadelede irade kaybı yaşaması sonucunda

³²⁸ Kríz, "German Troops in Afghanistan", 289; NATO, "Resolute Support Mission in Afghanistan (2015-2021)".

³²⁹ Austin Long, "After ISAF: Partners and Proxies in Afghanistan After 2014", *Small Wars & Insurgencies* 27, sy 1 (02 Ocak 2016): 23-25.

³³⁰ Anton, "Afghanistan National Security", 29.

³³¹ Kríz, "German Troops in Afghanistan", 288.

yerel güvenlik güçleri ile Afganistan hükümeti arasındaki bağ kopmaya başlamıştır. 2014 yılında devlet başkanı Eşref Gani tarafından yerel güvenlik gücü programına sağlanan desteğin kesilmesine karar verilmiştir. Bu uygulamanın sonucu olarak yerel güvenlik güçleri Taliban'ı engelleyemez hale gelmiş ve birçoğu bulunduğu bölgeyi terk etmiş ya da Taliban saflarına geçmiştir. Yerel güvenlik güçlerinin çekilmesiyle güç kaybı yaşayan ANP hükümet ile sorun yaşamaya ve Taliban karşısında etkinliğini yitirmeye başlamıştır.³³²

Sovyet İşgali'nin ardından yaşananlarla 2014'te ISAF güçlerinin çekilmesi arasında yaşanan benzerlikler dikkat çekmektedir. Sovyetler Birliği'nin desteğinin kesilmesinin ardından Afgan birlikleri Kabil yönetimini koruyamaması ISAF güçlerinin çekilmesinin ardından dış yardıma bağımlı olan ANDSF'nin geleceği konusunda endişe yaratmıştır. Sovyetlerin çekilmesinin ardından oluşan güç boşluğu nedeniyle yaşanan etnik çatışma, ISAF güçlerinin çekilmesinin ardından etnik olarak çarpık ANDSF'yi aynı riskle baş başa bırakmıştır. Sovyet İstilasının ardından yönetim Taciklerden Peştunlara geçmiş, ISAF göreviyle birlikte Peştun yönetim Taciklere geçmiştir. Sovyet ve ISAF müdahaleleri arasındaki temel fark ise müdahale esnasında yürütülen politika olmuştur. Sovyetler mevcut Afgan hükümetini desteklemeyi amaçlamışken NATO terörle mücadele amacıyla bölgede bulunmuştur.³³³

4.4. NATO'nun Afganistan'dan Çekilmesi

2011 yılında El Kaide lideri Usame bin Ladin öldürüldükten sonra özellikle ABD tarafından Afganistan görevi bir yük olarak görülmeye başlanmış ve geri çekilme planları yapılmaya ve Taliban'la görüşmelere başlanmıştır. Görüşmelerde Kabil yönetimi ateşkes ilan edilmesini, cumhuriyet rejiminin devamını ve seçim yapılışını talep etmiştir. Taliban bu taleplere sıcak bakmayarak ülkeden yabancı askerlerin çekilmesini, şeriat rejimine geçilmesini ve yönetimin doğrudan kendine devrini istemiştir.³³⁴ Müttefikler ise başta kadın hakları olmak üzere Afganistan'da kat edilen ilerlemeden taviz verilmemesini istemiştir.³³⁵

³³² Terpstra, "Opportunity Structures", 264-65.

³³³ Long, "After ISAF", 29-30.

³³⁴ Mehmet Seyfettin Erol ve Emrah Kaya, "Afganistan Barış Süreci, Küresel ve Bölgesel Aktörler", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 5, sy 2 (27 Aralık 2021): 414-16.

³³⁵ Kříž, "German Troops in Afghanistan", 291.

Eşref Gani'nin Abdullah Abdullah'la ortak bir yönetim sistemi geliştirmesi, ABD ve NATO ile BSA Anlaşmasının imzalanması ve Kabil Bankası skandalının tekrar soruşturulması gibi gelişmeler Afganistan'ın geleceğine dair ümit vadetse de herhangi bir strateji oluşturulmadan Taliban'la barış sözü verilmesi, Afganistan'da geleceğe dair ümitleri kırmıştır.³³⁶

Afgan hükümeti ile Taliban arasında gerçekleşen barış görüşmelerinde Pakistan ve Katar kritik rol üstlenmiştir. Pakistan Taliban'ı görüşmelere yönelik ikna çalışmalarını sürdürürken Katar 2013 yılında Taliban'ın Doha'da ofis açmasına müsaade etmiştir.³³⁷ 2015 yılında Pakistan'ın arabuluculuğu ve Çin ile ABD'nin gözlemciliğinde Afganistan hükümeti ile Taliban ilk resmi görüşmesini gerçekleştirmiştir.³³⁸ 2017 yılında Taliban ve Kabil hükümeti Moskova'da bir araya getirilmiştir. Bu görüşmeler esnasında merkezi yönetimin Kabil dışında etkinliğini tamamen yitirmesiyle Taliban kırsalda daha güçlü bir hale gelmiş ve bu durum görüşmelerde Taliban'ı daha avantajlı bir konuma getirmiştir.³³⁹ 2018 yılında tekrar başlayan görüşmelerde Taliban, Kabil hükümetini kukla hükümet olarak gördüğünü öne sürerek ABD'nin olmadığı bir ortamda görüşmek istemiştir. Bu doğrultuda Rusya'nın arabuluculuğunda barış görüşmeleri sağlanmışsa da bir sonuca ulaşamamıştır. Sonuç olarak 2020 yılında Katar'da bir araya gelen ABD ve Taliban, Afganistan'a Barış Getirme Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşma ile Taliban, dış güçlerin Afganistan'dan tamamen çekilmesinin ardından ülkede bu güçlere karşı bir güç yer almayacağını garantisini vermiştir. Müttefikler ise Afganistan'ın içişlerine ve egemenliğine karşı güç kullanmayacağını taahhüt ederek Taliban'a yönelik yaptırımları kaldırmış ve Afganistan'da kalıcı bir ateşkes sağlanmıştır.³⁴⁰

Müttefiklerin ülkeyi terk etmesinin ardından Ağustos 2021'de Taliban, 20 şehri herhangi bir ciddi ANDSF ya da halk direnişiyle karşılaşmadan ele geçirmiştir. Ardından merkezi hükümet üyelerinin de Kabil'den ayrılmasıyla 15 Ağustos 2021 tarihinde, yaklaşık 20 yıl aradan sonra Afganistan yönetimini tekrar ele almıştır. Yönetime gelir gelmez intikam peşinde koşmayacağını açıklayan Taliban, ülkede şeriat kanunlarının geçerli olduğu,

³³⁶ Shahrani, "The Impact of the 2014 U.S.-NATO Withdrawal", 296-97.

³³⁷ Křiž, "German Troops in Afghanistan", 291; Demir, "Afganistan'daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi", 132.

³³⁸ Karakaya ve Nazari, "Afganistan'da Taliban İktidarı", 160.

³³⁹ Erol ve Kaya, "Afganistan Barış Süreci", 419.

³⁴⁰ Karakaya ve Nazari, "Afganistan'da Taliban İktidarı", 160-62.

aralarında terör suçlusu olarak arananların da bulunduğu ve tüm üyeleri Peştun olan bir hükümet kurmuştur.³⁴¹

NATO'nun Afganistan misyonu boyunca yürüttüğü terörle mücadele, güvenliğin tesisi ve devlet inşası görevleri incelenmiştir. Açıklanandan hareketle NATO'nun icra ettiğı faaliyetler; yeni yönetimin desteklenmesi, güvenliğin tesisi, DDR faaliyetleri, ANDSF'nin yetiştirilmesi, sosyal reformlar ve kalkındırma faaliyetleri olarak gruplanmış ve bir sonraki bölümde Afgan toplumunun beklentilerine uygunluğu analiz edilmiştir.

³⁴¹ A.g.e., 162-63.

5. AFGAN KİMLİĞİ KARŞISINDA NATO’NUN AFGANİSTAN MİSYONU

Afgan kimliğinin tarihi alışkanlıklar, İslami değerler ve etnik köken temelinde şekillendiği görülmektedir. Toplum, tarih boyunca bu değerlere zarar verebilecek yönetimlere ya da yabancı işgaline karşı cihat ilanıyla bir araya gelerek kendi değerlerini korumuştur. Afganistan yönetimleri; ideoloji olarak komünizmi, radikal İslamcılığı ya da demokrasiyi benimse de toplumsal normlara erişebildiği ölçüde meşruiyet kazanabilmiştir.³⁴² Ayrıca Afgan tarihinden şu çıkarımları da yapmak mümkündür: Afgan toplumu kendi kendini yönetme yeteneğine sahiptir ve yerel yönetimlere otonomluk sağlanmadan merkezileştirilen yönetimler her zaman tepki çekmiştir.³⁴³ Ülkede sıkça yaşanan taht kavgaları, iç savaşlar, etnik çekişmeler ve dış müdahaleler toplumda bir savaş yorgunluğu yaratmış ve sosyal düzene yönelik düzenlemeler yerine güçlü bir yönetimin, istikrarın ve güvenliğin tesisi toplum nazarında diğer tüm temel ihtiyaçlardan daha önemli bir yere gelmiştir. Toplum kimliğinden hareketle Afgan toplumunun ülkedeki dış müdahaleden; ülkenin tekrar bağımsızlığına ve egemenliğine bir an önce kavuşarak tarihte yapılan hataları tekrarlamayan güçlü ve etkin bir yönetim oluşturulması, çatışma ve terör ortamının sonlandırılarak güvenli bir ortam yaratılması, İslami ve kültürel değerlerine saygı gösterilmesi, etnik gruplara adil yaklaşılması ve son olarak da ülkenin kalkındırılması yönünde beklentilerinin olduğu söylenebilir. Anlatılanlar kapsamında bu bölümde NATO’nun Afganistan’da yürüttüğü faaliyetlerin toplumun bu beklentilerini ne seviyede karşıladığı ve toplumun kalplerine ve zihinlerine ne ölçüde ulaşabildiği incelenecektir.

NATO ISAF görevini devraldığında ülke 24 yıldır süren savaşların etkisiyle büyük bir yıkım yaşamış ve başarısız bir devlet durumunda bulunmaktadır. 1979’da Sovyet güçlerine karşı cihat ilan edilmiş, 1989 yılından itibaren Sovyet işgaline karşı cihat başlatılmış, 1992-1996 yılları mücahit grupların iç savaşıyla geçmiş, 1996’dan itibaren Taliban yönetime geçmiş ve Kuzey İttifakıyla çekişme yaşanmış ve 2001’de terörizme karşı uluslararası mücadele başlatılmıştır. Tüm bu yaşananların neticesi olarak yaklaşık 2,7 milyon mülteci

³⁴² Jennifer Brick Murtazashvili, “Bad Medicine: Diagnosing the Failure of State-Building Efforts in Afghanistan”, *Central Asian Affairs* 2, sy 1 (Aralık 2015): 17.

³⁴³ Thomas Barfield, “Afghan Paradoxes”, içinde *Afghan Endgames: Strategy and Policy Choices for America’s Longest War*, kitap editörü Hy Rothstein ve John Arquilla (Washington DC: Georgetown University Press, 2012), 54-55.

komşu ülkelere sığınmış, döşenen 10 milyona yakın mayın temizlenmemiş ve toplum iç çekişmenin etkileri altında kalmış, temel hizmetlerden faydalanamaz hale gelmiştir.³⁴⁴

Afganistan'ın uluslararası topluma dahil edilmesi amacıyla birçok değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmeler arasından öne çıkanı Barnett R. Rubin, Afganistan'ın yeniden yapılandırılması için ekonomik ve siyasi olarak bölgesel entegrasyonunun sağlanmasına, sürdürülebilir bir ekonomik oluşuma, uyuşturucu ticareti ile mücadele edilmesine, meşru ve yetenekli bir yönetime ihtiyaç duyduğu yönündeki değerlendirmesi olmuş ve uluslararası müdahale bu çerçevede yürütülmüştür.³⁴⁵ 11 Eylül sonrasındaki dış güçlerin müdahalesinde hem terörle mücadele hem de devlet inşası çalışmaları eş zamanlı olarak başlatılmış ve güvenlik ve sosyal reformlar arasında bir öncelik belirlenmemiştir. NATO'ya ISAF'a ihtiyaç duymadan güvenliğini ve ekonomik sürdürülebilirliğini kendi kendine sağlayabilen demokratik bir Afganistan'ın kurulması şeklinde çok geniş bir hedef tanımlanmıştır.³⁴⁶ Bu görev tanımıyla NATO hem ANDSF eğitime, hem planlanan güvenlik sektörü faaliyetlerinin yürütülmesine, hem de istikrar ve yeniden yapılanmanın sağlanması için uluslararası desteğin ulaştırılmasına öncülük etmiştir.³⁴⁷ NATO'nun Afganistan'da yürüttüğü ya da öncülük ettiği faaliyetleri; yeni kurulan yönetim düzeninin desteklemek, sosyal reformların tüm Afganistan'da uygulanabilirliğini sağlamak, kalkındırma faaliyetlerinin koordinesini ve güvenliğini sağlamak, ülkenin güvenliğini sağlamak, DDR sürecini yürütmek ve ANDSF'nin yetiştirilmesini sağlamak olarak gruplamak mümkündür. Tüm bu sürecin yürütülmesi esnasında Afgan toplumunun hassas noktası olan istilacı bir güç olarak görünmemesi de gerekmiştir.³⁴⁸ Bu faaliyetlerin birçoğu birer yumuşak güç unsuru olarak görülen PRT'ler aracılığıyla yürütülmüş ve bu vesileyle Afgan toplumunun kalplerine ve zihinlerine ulaşılması hedeflenmiştir.³⁴⁹

NATO'nun Afganistan misyonu kapsamında yürüttüğü faaliyetlerin Afgan toplumunun beklentilerini ne ölçüde karşıladığı Tablo 5.1'de özetlenmiş ve devamında açıklanmıştır.

³⁴⁴ Alpaslan Özerdem, "Disarmament, Demobilisation and Reintegration of Former Combatants in Afghanistan: Lessons Learned from a Cross-Cultural Perspective", *Third World Quarterly* 23, sy 5 (Ekim 2002): 963-64.

³⁴⁵ Barnett R. Rubin, "Afghanistan's Uncertain Transition from Turmoil to Normalcy" (New York, NY: Council on Foreign Relations, 2006), 3-4.

³⁴⁶ Münch, "Creating Common Sense", 158.

³⁴⁷ Seren, "Afganistan'da Ulus-Devlet İnşa Projesinin Başarısızlığı", 18-19.

³⁴⁸ Hikmet Çetin, "NATO's Role in Afghanistan", *Turkish Policy Quarterly* 6, sy 2 (Eylül 2007): 17.

³⁴⁹ Peter Viggo Jakobsen, "PRTs in Afghanistan: Successful but Not Sufficient" (Copenhagen: Danish Institute for International Studies, 2005), 12.

Tablo 5.1.NATO'nun Afganistan misyonu ile Afgan toplumunun beklentileri

AFGAN TOPLUMUNUN BEKLENTİLERİ						
TARİHİ HATALARDAN KAÇINILMASI	GÜVENLİĞİN SAĞLANMASI		İSLAMİ DEĞERLERE SAYGI GÖSTERİLMESİ		ETNİK DENGİ GÖZETİLMESİ	EKONOMİK KALKINMA SAĞLANMASI
	✓	✗	✓	✗		
YENİ YÖNETİMİN DESTEKLENMESİ	✓	Meclis yapısı ve seçimler	✓	Devletin ismi ve yönetim şekli	✗	Yolsuzluğa bulaşmış hükümete destek
	✗	Dış destekle ayakta duran yönetim	✓	Mollaların merkezi yönetimi	-	-
	✗	Savaş ağalarıyla ilişkiler	✗	Mollaların ödemelerindeki zorluklar	✗	Kırsalda etkinlik kurulanması
	✗	Uzayan dış müdahale	-	-	-	-
	✗	Kırsala erişemeyen yönetim	-	-	-	-
GÜVENLİĞİN TESİSİ	✗	Stratejik hatalar	✗	Kutsal sembollere saygısızlık	✗	Peşinlara önyargılı yaklaşım
	-	-	✗	Tutuklulara yapılan muamele	-	-
	✗	Savaş ağaları	-	-	-	-
DDR FAALİYETLERİ	-	-	✗	Zorunluluk sağlanamaması	-	-
	-	-	✗	Hayalet asker ve firar sorunları	✗	ANDSF içindeki etnik dağılım
	-	-	✗	ISAF'tan RSM'ye geçiş	-	-
SOSYAL REFORMLAR	✗	Modernleşme örnekleri	✗	Şeriat alışkanlığı	✗	Kırsala kadar yayılamaması
	✗	Toplumun öncelikleri	-	Cami merkezi yapıdan faydalanmama	-	-
KALKINDIRMA	-	-	✗	PRT bünyesindeki sivililerin durumu	✗	Kaynakların dengersiz dağılımı
	-	-	✗	PRT'lerin iç işleyiş sorunları	-	✗
	-	-	-	-	-	✗
NATO'NUN YÜRÜTTÜĞÜ FAALİYETLER						Uluslararası desteğin organizasyonu
						Kayıt dışı ekonomi
						Uyuşturucu kaçakçılığı

5.1. Yeni Yönetimin Desteklenmesi

ISAF güçleri ve ülkede tesis edilen yeni yönetimin otoritesi, Afganistan tarihindeki zayıf yönetimlerde olduğu gibi, ilk etapta Kabil çevresiyle sınırlı tutulmuş ve kırsala erişememiştir. ISAF güçleri de kurulan yeni yönetimin sosyal ve idari kurumlarının merkezden kırsala genişlemesini bu nedenle tam olarak sağlayamamıştır. Tarihte yerel yönetimlere limitli bir otonomi sağlanarak iş birliği kurulması Kabil yönetimlerinin elini güçlendirmiştir. Yeni anayasada etnik gruplar ve yerel yönetimlerin idaresine yönelik kurulan düzen, bu tarihi gerçeklikten faydalanılarak kurulmuştur. Ancak Karzai yönetiminin yerel yönetici atamalarını istişareye kapalı olarak yürütmesi ve yerel gruplara yeterince menfaat sağlayamaması, anayasa ile tesis edilen sistemin başarıyla uygulanamamasına neden olmuştur.³⁵⁰ ISAF görevinin başta Kabil ve çevresiyle sınırlı olması Taliban tarafından kırsal bölgelerde diğer uluslararası örgütlerin faaliyetlerinin engellenmesine yol açmıştır.³⁵¹ Taliban, Karzai hükümetinin Kabil dışına çıkamamasını fırsat bilerek özellikle yeni yönetime tepkili Peştun grupların ağırlıklı olduğu güney bölgelerde Afganistan yönetimini tekrar ele geçirmek amacıyla güç kazanmaya başlamıştır.³⁵² Taliban'ın tekrar yapılanmasını engellemek ve hükümetin kırsala açılımını sağlamak amacıyla ISAF görevinin kapsamı tüm Afganistan'ı kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Afganistan tarihinde merkezi yönetimlerin Kabil dışına sadece bir sorun yaşandığında sefer düzenlediğini bilen toplum, ISAF görevinin Kabil dışına çıkarılmasını Afganistan'daki durumun merkezden idare etmenin mümkün olmadığını bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.³⁵³ Yaşanan bu merkezi otorite boşluğundan savaş ağaları, uyuşturucu tacirleri ve Taliban faydalanmış ve hükümet otoritesinin ulaştırılamadığı kırsal bölgeler bu güçlerin etkisinde kalmıştır.³⁵⁴ Nitekim 2007 yılında Taliban'ın intihar saldırılarının artması, 2008 yılında Kabil'de gerçekleşen Serena Oteli ve Hindistan Büyükelçiliği saldırıları, Karzai'ye suikast girişimi, Sarposa Hapishanesi'ne düzenlenen saldırı neticesinde kaçan Taliban hükümlüleri ve bazı bölgelerde gölge Taliban hükümetlerinin bulunduğu haberleri bu durumun göstergeleri olmuştur.³⁵⁵

³⁵⁰ Barfield, *Afghanistan*, 343.

³⁵¹ Sperling ve Webber, "NATO's Intervention", 358-59.

³⁵² Allison M Coady ve Hussein Solomon, "Afghanistan's Arrested Development: Combating Taliban Resurgence with an Eye for Lasting Peace", *South African Journal of International Affairs* 16, sy 1 (Nisan 2009): 105.

³⁵³ Münch, "Creating Common Sense", 158.

³⁵⁴ Seren, "Afganistan'da Ulus-Devlet İnşa Projesinin Başarısızlığı", 33.

³⁵⁵ Katzman, "Afghanistan: Post-War Governance", 24-25.

Afgan hükümetlerinin ve devlet kurumlarının yolsuz uygulamaları sonucunda Afganistan’da kimlik, ehliyet ya da pasaport almak gibi en basit bürokratik işlemler bile rüşvetle yürütülür hale gelmiş, etkili birinin referansı olmadan iş bulmak neredeyse imkânsızlaşmış ve yolsuzluk artmıştır. Bu tür olaylar, hem iç hem de dış kamuoyu tarafından merkezi hükümetin meşruluğunun sorgulanmasına neden olmuştur. Hükümetin yolsuzlukla mücadelede yetersiz kalması üzerine, ISAF için yolsuzluk da mücadele edilmesi gereken bir konu haline gelmiştir.³⁵⁶ 2005-2009 yılları arasında Amerikan ABC News, İngiliz BBC ve Alman ARD tarafından Afganistan’da yapılan kapsamlı araştırmada Afganistan’da yönetimin doğru yönde ilerlediğine dair inanç %77’den %40’a düşmüş ve yolsuzluk katılımcıların %85’i tarafından yönetimin en büyük problemi olarak görülmüştür.³⁵⁷ Uluslararası Şeffaflık Örgütü’nün 2009 yılı verilerine göre ise Afganistan, 180 ülke arasında yolsuzluğa bulaşmış ülkeler arasında ikinci sırada bulunmuştur.³⁵⁸ Bu kapsamda 2009 yılında Yolsuzlukla Mücadele Görev Gücü ve ardından 2010 yılında Shafafiyat kurulmuştur. Bu mekanizmalarla ANDSF ihaleleri ve sözleşmelerinde yaşanan yolsuzluklarla mücadele etmek amacıyla Genel Müfettiş atanmış ve Savunma Bakanlığı bünyesinde yolsuzluğu önleme birimleri tesis edilmiştir. Bir süre sonra askeri bir birim olan Shafafiyat ANDSF dışındaki sözleşmeleri de incelemeye almaya başlamıştır. Bu durum Afganistan’ın sivil yönetiminin tepki göstermesine neden olmuş ve Shafafiyat’ın sivil yönetime bağlanması ya da sivillerle askerler arasında bir denge sağlanması talep edilmiştir. Shafafiyat, yolsuzlukla mücadele için atılmış olumlu bir adım olsa da strateji eksikliği ve askeri yönetimin uygulamaları nedeniyle sağlıklı bir şekilde yönetilememiştir.³⁵⁹

Afganistan’ın ulusal çıkarları Afgan toplumunun inanç ve değerlerini yansıtarak refaha, istikrara, hukukun üstünlüğüne ve toprak bütünlüğüne değer vermektedir.³⁶⁰ Afganistan’daki müdahalenin bir Hristiyan istilas olarak görünmemesi için ISAF tarafından büyük özen gösterilmiştir. Müslüman müttefiklere önemli görevler verilerek muhalifler tarafından toplumun dini duygularının suistimal edilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.³⁶¹ Ayrıca kurulan yeni yönetimde İslam ön planda tutulmuştur. Devletin ismi Afganistan İslam Cumhuriyeti olarak belirlenmiş, Yüksek Mahkemeye kanunların İslam

³⁵⁶ Özdemir, “Deteriorating Proximity”, 208.

³⁵⁷ “Afghanistan: Where Things Stand” (ABC News/BBC/ARD Poll, Şubat 2009), 2, 8-9.

³⁵⁸ Rani D. Mullen, “Afghanistan in 2009: Trying to Pull Back from the Brink”, *Asian Survey* 50, sy 1 (Şubat 2010): 132.

³⁵⁹ Mark Pyman, “Corruption Lessons from the International Mission in Afghanistan” (London: Transparency International UK, 2015), 41-42.

³⁶⁰ Anton, “Afghanistan National Security”, 32.

³⁶¹ Demir, “Afghanistan’daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi”, 130.

inancına uygunluğunun kontrolü görevi verilmiş, mevcut molla yapılanması İrşad, Hac ve Evkaf Bakanlığı'na bağlanmış ve mollaların yargı içinde ya da Ulema Meclisi'nde yer alması sağlanmıştır.³⁶² Ancak müdahalenin uzun sürmesi sonucunda yabancı ve Müslüman olmayan kişilerin uzun süre ülkede bulunması Afgan toplumunun dini ve milliyetçi duygularına ters düşmüş ve Afgan halkının ISAF güçlerinin varlığına tepki göstermesine neden olmuştur.³⁶³ Ülke ekonomisini düzenlemeye yönelik adımlar atan hükümetin mollaları işten çıkarmaya başlaması üzerine zor durumda kalan mollalara savaş ağaları ya da uluslararası İslami kuruluşlar sahip çıkmıştır.³⁶⁴ Bu yaşananların da etkisiyle yabancıların yanında hükümetin de İslam'a ne kadar uygun davrandığı tartışılır hale gelmiştir.

Afganistan gibi birbirinden farklı etnik gruplardan oluşan toplumlarda, etnik grupların kendi iç işleyişlerinin muhafaza edilerek birlikte çalışabilirliğinin sağlanmasını temel alan kapsayıcı bir yönetim düzeni kurulması istikrar sağlanması yolunda atılacak en önemli adımlardan biridir. Kapsayıcı yönetim kültürlerinde farklılıklara saygı gösterilmekte ve bu farklılıklar rekabetçi bir ortam yaratmaktadır. Kapsayıcı bir yönetim kültürünün tesisi için bencil davranışların aşılması ve farklılıkların kabullenilmesi amacıyla yasal düzenlemelerin yanı sıra yerelden genele doğru genişletilen sosyal sorumluluk ve eğitim programlarının yürütülmesini gerektirmektedir. Afganistan özelinde kapsayıcılığın sağlanması için ilk olarak yönetimin baskıyla gelmemiş olması, çoğunluğun güvenini kazanması, siyasi ya da şahsi radikal ideolojiler barındırmaması, etnik ayrımcılık yapmaması ve etnik grupların çoğunun desteğini alması gerekmektedir. Yönetim kademesi farklı etnik grupları temsil edebilmelidir.³⁶⁵ Ancak Afganistan müdahalesinde bu kapsayıcılık tam olarak gerçekleştirilememiştir.

Savaş ağaları, müdahalenin ilk yıllarında ISAF ve OEF güçlerinin Taliban ve El Kaide ile mücadelesine büyük faydalar sağlamış olsa da, Sovyet İstilasının ardından mücahit iç savaşına yol açan sürece benzer şeklide yeni kurulan merkezi hükümetle bir güç yarışına girmişlerdir. Merkezi yönetimin zayıflaması ve toplumun güvenini kaybetmesi ile savaş ağaları kırsal kesimlerde güçlenmeye başlamıştır. Toplumla etnik ve kabilesel bağları neticesinde bölge halkından büyük destek görmüşlerdir. Bölgelerinde merkezi yönetimin kurum ve kurallarını reddederek kendi otonom yönetimlerini güçlendirmiş, kendi hukuk,

³⁶² Rubin ve Hamidzade, "From Bonn to London", 19-20.

³⁶³ Özdemir, "Deteriorating Proximity", 199.

³⁶⁴ Rubin, "Afghanistan's Uncertain Transition from Turmoil to Normalcy", 29.

³⁶⁵ Mujtaba, "Ethnic Diversity, Distrust and Corruption", 254-55.

polis ve güvenlik sistemlerini kurmuşlardır. PRT'leri ve diğer uluslararası örgütleri işlevsizleştirerek bölgeye merkezi yönetimin ilgi göstermediğini ve bölgenin kalkınmasını kendilerinin sağladığı yönünde propagandalarda bulunmuşlardır. Gerek Taliban'ın yanında gerekse Taliban'a karşı görevlere destek veren en bilinen savaş ağası Raşid Dostum'un Başkan Yardımcısı olması gibi durumlar, toplumun merkezi yönetimden uzaklaşarak savaş ağalarına daha fazla yakınlaşmasına neden olmuştur.³⁶⁶ Taliban'a karşı ilk etapta eski Kuzey İttifakı savaş ağaları ile kurulan bu ilişkiler; Afganistan yönetiminde önemli mevkilerde Peştun grupların az yer almasına, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Peştun kesimin devlet yönetiminde yeterince temsil edilmemesine neden olmuştur.³⁶⁷ Diğer yandan devlet inşası sürecinde Peştunvali kurallarının göz ardı edilmesi üzerine³⁶⁸ Taliban milisler tarihi haklarını koruduklarını iddia ederek Peştun gruplar tarafından destek toplamaya başlamıştır. Bonn Anlaşması'nın hazırlıkları esnasında Afgan etnik grupların hükümette ne şekilde temsil edileceğine dair yaşanan tartışmalar, Afganistan'da etnik köktenciliğin siyasallaşmasının temelini atmıştır.³⁶⁹ Kurulan yeni yönetimin tüm etnik grupları kapsayıcı olmaması ve devlet yönetiminde Peştunların yeterince temsil edilmemesi tarihten gelen etnik çatışmaların ateşini körüklemiştir.³⁷⁰

Hükümetin yolsuzluğa bulaşması, savaş ağalarıyla ilişkileri ve etnik gruplar arasında denge gözetmemesi sonucunda yerel diktatörler güçlenmeye, bu gruplar karşısında hükümet otoritesini yitirmeye ve ülkede istikrar kaybolmaya başlamıştır. Temel görevi Afgan hükümetini desteklemek olan NATO da bu ortamda toplum nezdinde itibar ve güven kaybetmeye başlamıştır.³⁷¹ Merkezi yönetim ve ISAF güçlerinin güven kaybı yaşamasının temel birtakım nedenleri bulunmaktadır. Bunların başında bağımsız ve güçlü bir devlet otoritesinin geliştirilememesi ve yeni tesis edilen devlet düzeninin Kabil dışına çıkarılamaması yer almaktadır. Ülkede kaynakların dağıtımında ve kaynaklara erişimde sorunlar yaşanmış, bu nedenle etnik gruplarla hükümet arasında iş birliği azalmış ve bazı etnik gruplar isyan çıkarmıştır. Ülkedeki ekonomik koşullar geliştirilememiş, açlığa kalıcı bir çözüm geliştirilememiş ve işsizlik yüksek seviyelerde seyretmiştir. Temel kamu hizmetlerine erişimde zorluklar yaşanmıştır.³⁷² Bu kötü gidişi düzeltmek için adımlar atan

³⁶⁶ Özdemir, "Deteriorating Proximity", 204-6.

³⁶⁷ Shahrani, "The Impact of the 2014 U.S.-NATO Withdrawal", 280-81.

³⁶⁸ Çomu, "Afganistan'da Devlet İnşası", 377.

³⁶⁹ Shahrani, "The Impact of the 2014 U.S.-NATO Withdrawal", 280-81.

³⁷⁰ Demir, "Afganistan'daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi", 125.

³⁷¹ Berdal, "NATO's Landscape of the Mind", 536-37.

³⁷² Anton, "Afghanistan National Security", 35.

NATO, yanlış bir değerlendirmeye yeniden baş gösteren istikrarsızlığı ve güvenlik sorunlarını Taliban'ın güçlenmesine bağlamıştır. Hâlbuki esas sorunun yetkili kişilerin yolsuzluklarından kurulan ekonomik düzenin yetersizliğine, etnik ayrımcılığın artmasından devlet kurumlarının yozlaşmasına kadar daha karmaşık ve çok katmanlı bir problemler ağından kaynaklandığı gözden kaçırılmıştır.³⁷³

Afgan toplumunun tepkisine neden olan diğer bir husus müdahalenin süresi olmuştur. Afganistan müdahalesinin uzaması hem müttefikler açısından görevin desteklenmesini zorlaştırmış hem de Afgan toplumu açısından müdahalenin bir işgal olarak algılanması riskini ortaya çıkarmıştır. Görevin uzunluğunun yanında terörizmle değil, teröristle mücadele edilmesi neticesinde sert güce de oldukça uzun süre başvurulmuştur. ISAF kapsamında ülkeye aktarılan kaynakların büyük bir kısmı uzunca bir süre savaş araç ve gereçlerine harcanmıştır. Kalkındırma çalışmalarının uzun sürmesi sonucunda ise yönetim yabancı desteğine bağımlı hale gelmiştir.³⁷⁴ Yabancı güçlerin desteğine muhtaç kalan yönetimler Afgan tarihi boyunca toplumdan destek alamamıştır.³⁷⁵ 2013 yılında zirve seviyelere çıkan ülkenin doğru yönde gittiğine dair toplum inancı 2019 yılında %36 seviyelerine gerilemiş ve bu inanç kaybının nedenleri güvenliğin sağlanamaması, işsizliğin artması ve yönetsel sorunlar olarak sıralanmıştır.³⁷⁶ Nitekim, ISAF güçlerinin ülkeden çekilmesiyle Afganistan halkı Taliban ile adı yolsuzluklarla anılan bir yönetim arasında kalmıştır.

5.2. Güvenliğin Tesisi

Afganistan'da NATO'ya verilen en önemli görev Karzai hükümetinin devlet inşası çalışmaları için emniyetli bir ortam sağlamak olmuştur.³⁷⁷ Afganistan'da güvenlik ikilemi, açgözlülük ya da kinlenme gibi iç savaşın tüm izleri bulunmaktadır. Bu duruma ek olarak dış aktörlerin meşruiyeti sorgulanmakta, icra ettiği faaliyetler karmaşık bulunmakta ve dış aktörlerin yönetim uygulamaları toplum tarafından tam olarak benimsenmemektedir.³⁷⁸ ISAF görevinin başlarında Afganistan'a dair yapılan kabuller görevin yanlış kurgulanmasına

³⁷³ Berdal, "NATO's Landscape of the Mind", 537.

³⁷⁴ Seren, "Afganistan'da Ulus-Devlet İnşa Projesinin Başarısızlığı", 29-30.

³⁷⁵ Terpstra, "Opportunity Structures", 266.

³⁷⁶ "Afghanistan in 2019", A Survey of the Afghan People (San Francisco: The Asia Foundation, 2019), 16-17.

³⁷⁷ Górka-Winter, "NATO in Afghanistan", 49.

³⁷⁸ Steinsson, "NATO's Comprehensive Approach in Afghanistan".

neden olmuştur. İlk olarak müttefikler Taliban'ın yönetimi bırakarak Pakistan'a kaçmasını, Taliban'a politik ve askerî açıdan üstünlük kurulduğu yanılgısına düşmüşlerdir. Diğer yandan ülkede bir barış anlaşması imzalanmadığından dolayı güç boşluğu henüz doldurulmamıştır. Son olarak ülkede terörle mücadeleye yönelik başka bir harekât yürütülürken ve ülkede çatışma ortamı devam etmekteyken ISAF güçleri barışı korumak amacıyla ülkeye gelmişlerdir. Bu hatalı değerlendirmelerin etkileri ISAF görevi Kabil dışına genişletildiğinde görülmüştür.³⁷⁹ Henüz hiçbir yabancı gücün girmediği güney ve güneydoğu kesimlerde Taliban'ın yerel halkın desteğini alarak hem askeri hem de siyasi açıdan egemenliğini sürdürmesi büyük endişe yaratmıştır. Bu durum karşısında OEF ve ISAF tarafından Taliban tehlikesi ülkenin temel sorunu olarak ele alınmış ve terörle mücadele operasyonlarına ağırlık verilmeye başlanmıştır.³⁸⁰ Hâlbuki 2009 yılında yapılan anketler Afgan halkının %42'sinin kendini güvenli bir ortamda hissetmediğini göstermiştir. Anket katılımcılarının %17'si, güvenlik sorunu olarak terörün yanında gasp ya da saldırılardan da mustarip olduğunu belirtmiştir.³⁸¹

Buna ilave olarak Afganistan'daki COIN görevleri sıklıkla eleştirilmiştir. Bir grup COIN görevlerinin liberal barış anlayışında bir efsane olduğunu, diğer bir grup ise geçmişten alınan derslerin tam anlamıyla uygulanmaması neticesinde öngörülemeyen bir durum olduğunu savunmuştur. İsyana karşı bir devletin tüm unsurlarını seferber etmesi gerekmektedir. Ancak Afganistan'daki mücadele tek elden yürütülememesi nedeniyle Afganistan'da COIN doktrini tam olarak uygulanamamış ve COIN operasyonları istenen başarıya ulaşamamıştır.³⁸²

Klasik istihbarat metotlarından farklı olarak toplum odaklı görevlerde kültür istihbaratı ön plana çıkmaktadır. Bu sayede bölgede asimetrik tehditlerin önüne geçilmesi ve toplum desteğinin kazanılması hedeflenmektedir. Afganistan görevi kapsamında müttefiklerin kültürel istihbarata gereken önemi verilmemiştir. Görev öncesinde kültürel hassasiyetlere yönelik yeterli eğitim almayan askerler Afgan diline, aile yaşantısına ve diğer değerlerine gereken özeni göstermemiştir.³⁸³ ISAF kültürel farkındalığın artırılması amacıyla kilit lider etkileşimine öncelik vermiş, sosyal bilim eğitilmiş görevlilerden arazi

³⁷⁹ Andrea Carati, "No Easy Way Out: Origins of NATO's Difficulties in Afghanistan", *Contemporary Security Policy* 36, sy 2 (04 Mayıs 2015): 208-9.

³⁸⁰ Özdemir, "Deteriorating Proximity", 199.

³⁸¹ Mullen, "Afghanistan in 2009", 129.

³⁸² Hodge, "Full Circle", 358.

³⁸³ Yalçınkaya ve Özer, "Another Lesson Learned", 441-44.

timleri kurmuş ve bölgeden kültürel veriler toplamış, Afgan kadınlarına kadın ISAF görevliler üzerinden erişim sağlamış ve “bir aile-bir asker” projesiyle her bir Afgan ailesine iletişim kuracağı bir ISAF görevlisi tahsis etmiştir.³⁸⁴ Tüm bu tedbirlere rağmen Afganistan’ın kültürel değerleri tam olarak anlaşılamamış; müttefikler tarafından Afgan halkı geri kalmış, eğitimsiz ve bağınaz bir toplum olarak görülmüştür. Basında toplumun yoksulluğunun, ülkedeki yıkımın ve gelişmemişliğin ön plana çıkarılması üzerine toplum tarafından müttefiklerin tutumları saygısızca algılanmaya başlamıştır.³⁸⁵ Uruzgan’da geleneksel bir Peştun düğünü esnasında havaya ateş açılması üzerine bölgeye hava saldırısı düzenlenmiş ve 40’tan fazla sivil yaşamını yitirmiş, 100’den fazlası yaralanmıştır. Yaşanan bu olayın silahlı bir grubun bastırılması olarak görülerek sivil kayıplara yönelik resmi bir özür bile dilenmemesi ISAF güçlerinin toplum kültüründen ne kadar uzaklaştığının acı bir göstergesi olmuştur.³⁸⁶

Taliban’la mücadele kapsamında yoğunlaştırılan gece harekâtları sonucunda artan sivil can ve mal kayıpları COIN harekâtlarının başarısı yolunda birer yan etkisi olarak gösterilse de Afgan toplumunun uzaklaşmasına neden olmuştur.³⁸⁷ Hava gücünün kesinleşmemiş hedeflere karşı kullanılması sonucunda yaşanan yan hasarlar ve sivil kayıplar toplumda ISAF güçlerine karşı tepki oluşmasına neden olmuştur.³⁸⁸ Afgan toplumunun %77’si sivil kayıpların Taliban’la mücadeleden daha önemli olduğunu vurgulayarak bu tür kayıpların müttefiklerin hedef hatası yapmasından kaynaklandığını savunmuştur. Sonuç olarak Afganistan’da bulunan NATO güçlerine verilen destek %67’den %37’ye gerilemiştir.³⁸⁹ Özellikle Peştun grupların yoğun olarak yaşadığı güney ve doğu bölgelerde ISAF kaynaklı sivil kayıplar nedeniyle toplumun ISAF’a verdiği desteğin azaldığı ve Taliban’a doğru yönelimin arttığı görülmüştür.³⁹⁰

Bu yaşananlar karşısında Karzai hükümeti OEF ve ISAF güçlerinin, kendi kontrolü dışında operasyon düzenlemesine karşı çıkmaya başlamıştır.³⁹¹ COIN görevlerinde 2009 yılından itibaren strateji değişikliğine gidilerek isyanlara karşı hava unsurlarının kullanımı

³⁸⁴ “Afghanistan: Lessons Learned from an ISAF Perspective”, Small Wars Journal, 30 Mayıs 2013, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/afghanistan-lessons-learned-from-an-isaf-perspective>.

³⁸⁵ Demir, “Afganistan’daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi”, 125.

³⁸⁶ Seren, “Afganistan’da Ulus-Devlet İnşa Projesinin Başarısızlığı”, 30-31.

³⁸⁷ Özdemir, “Deteriorating Proximity”, 199.

³⁸⁸ Demir, “Afganistan’daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi”, 128.

³⁸⁹ “Afghanistan: Where Things Stand”, 3-4.

³⁹⁰ Jason Lyall, Graeme Blair, ve Kosuke Imai, “Explaining Support for Combatants during Wartime: A Survey Experiment in Afghanistan”, *American Political Science Review* 107, sy 4 (Kasım 2013): 692-94.

³⁹¹ Rubin ve Hamidzada, “From Bonn to London”, 13.

azaltılarak ISAF görevinin sağladığı faydaları gölgeleyen sivil kayıplara ve özel mülklere zarar verilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.³⁹² Ancak ANDSF, ISAF ya da OEF güçlerinin neden olduğu sivil kayıplar 2010 yılında 427'ye ve 2011 yılında 410'a ulaşmıştır. Bu kayıpların büyük bir kısmının hava saldırıları sonucunda gerçekleştiği rapor edilmiştir. Strateji değişiminin ardından gece harekâtlarında yaşanan sivil kayıplar azalma eğilimine girmiş ancak Afgan toplumunun tepkisi azalmamıştır. Afgan toplumu bu operasyonların ailelerinin kutsallığı ya da hane egemenliği gibi kültürel değerlerinin ihlali olarak algılanmıştır.³⁹³ Sivil kayıp durumlarında zarar gören kişilere ulaşım, kayıpların telafisine yönelik atılan adımların toplum desteği üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. ISAF bir kayıp sonrası telafi amacıyla çok az bir nüfusa ulaşabilmiştir.³⁹⁴

2005 yılında Afgan tutuklulara işkence edildiği ve Kur'an-ı Kerim'e saygısızlık yapıldığına dair haberler çıkmış,³⁹⁵ 11 Eylül saldırılarının onuncu yıldönümü nedeniyle Kur'an-ı Kerim yakılmasına yönelik kampanya başlatılmış ancak tepkiler sonunda vazgeçilmiş,³⁹⁶ 2012 yılında Bagram Hava Üssü'nde çalışan Afgan görevliler tarafından yanık Kur'an-ı Kerim parçaları bulunmuş³⁹⁷ ve 2012 yılında öldürülen Taliban milisleri ile çekilmiş uygunsuz görüntüler ortaya çıkmıştır.³⁹⁸ Müttefikler tarafından bu tür İslam inancını aşağılayıcı davranışlar,³⁹⁹ çoğunluğu Müslüman olmayan uluslararası güçlerin ülkedeki dini figürlere ve İslami kurumlara karşı gösterdiği saygının yüzeysel olduğu ve sadece topluma ulaşmak amacıyla suistimal edildiği şeklinde yorumlanmasına neden olmuştur.⁴⁰⁰ Yaşananlara tepki gösteren halk gösterilere başlamış ve yaşanan olaylar neticesinde hem ISAF güçlerinde hem de Afgan halkında kayıplar yaşanmıştır. Hem ABD hem de NATO tarafından özür dilenmiş olsa da gösteriler yatıştırılamamıştır.⁴⁰¹ Gelişmeler üzerine Karzai, Afgan tutukluların hükümet güçlerine teslim edilmesini talep etmiştir. Afgan

³⁹² Sperling ve Webber, "NATO's Intervention", 359.

³⁹³ "Afghanistan in 2019", 28-29.

³⁹⁴ Antony H. Cordesman, "Afghanistan: The Failed Metrics of Ten Years of War" (Washington DC: CSIS, Şubat 2012), 45-46.

³⁹⁵ Hendrick Hertzberg, "Big News Week", *The New Yorker*, 30 Mayıs 2005, <https://www.newyorker.com/magazine/2005/05/30/big-news-week>.

³⁹⁶ "Terry Jones: 'We Will Not Burn the Quran'", *NBC News*, erişim 02 Aralık 2022, <https://www.nbcnews.com/id/wbna39113743>.

³⁹⁷ Emma Graham-Harrison, "Qur'an Burning Protests: Two US Soldiers Shot Dead by Afghan Colleague", *The Guardian*, 23 Şubat 2012, blm. World news, <https://www.theguardian.com/world/2012/feb/23/quran-burning-afghanistan-us-soldiers-dead>.

³⁹⁸ "Taliban Vow Revenge over Afghan Photo Scandal", *ABC News*, 19 Nisan 2012, <https://www.abc.net.au/news/2012-04-19/taliban-vow-revenge-over-afghan-photo-scandal/3961178>.

³⁹⁹ Yalçınkaya ve Özer, "Another Lesson Learned", 440.

⁴⁰⁰ Özdemir, "Deteriorating Proximity", 202.

⁴⁰¹ "Karzai Urges Calm as Six Die in Afghan Koran Protests", *Reuters*, 22 Şubat 2012, blm. World News, <https://www.reuters.com/article/uk-afghanistan-korans-idUKTRE81L09720120222>.

toplumunun inancına ve kültürüne karşı yaşanan saygısızlıklara uluslararası toplumun da tepki göstermesi üzerine ABD, tutukluların kademeli olarak Afgan hükümetine devrine başlamıştır.⁴⁰²

Taktik seviyede yapılan bu hataların stratejik sonuçları olmuştur. ISAF askerleri ile Afgan kültürü üzerine yapılan araştırmada katılımcıların %93'ü kültürel verilerle harekât planları arasında uyumsuzluklar bulunduğunu değerlendirmiştir. Araştırmada dil, din ve yaşam tarzı farklılıkları nedeniyle toplumla iletişim sorunları yaşandığı ortaya çıkmıştır. Yaşanan iletişim sorunlarının hem ekonomik hem de askeri sonuçları olmuştur.⁴⁰³ NATO içerisinde kamu diplomasisi çalışmaları NATO'nun genişlemesi ile NATO içinde bütünlüğü sağlamak amacıyla başlatılmıştır. Alan dışı harekâtların başlaması ile kamu diplomasisi faaliyetleri, NATO dışı kamuoyuna yönelik olarak geliştirilmiştir.⁴⁰⁴ Afganistan'da ise NATO'nun kamu diplomasisi faaliyetleri eğitim, kültür ve güvenlik alanlarında yürütülmüştür. Kültür ve eğitime yönelik faaliyetler insan odaklı yürütülerek gönülleri kazanmak için batı normlarını bireylere aktarmak amacıyla kullanılmıştır. Güvenlikle ilgili alanlarda NATO sert gücünü kullanılmış, gerçekleştirilen operasyonların amacı ve sonuçlarını açıklarken kamu diplomasisinden faydalanılmıştır. Afganistan'ın kalkındırılmasına yönelik olarak diğer uluslararası örgüt ve kuruluşlarla iş birlikleri kurulmuş ve oluşturulan NATO-Afgan Öğrenci Forumu ile Afganistan'da yürütülen misyonun günlük yaşama etkileri üzerine genç nüfusla bir tartışma ortamı yaratılmıştır.⁴⁰⁵ Ancak bu diplomatik uygulamalar, kültürel farkındalığın tam olarak sağlanamaması nedeniyle ISAF güçleri ile toplum arasındaki kültürel sorunlarını giderememiştir.

NATO tarafından Afganistan'da limitli savaş stratejisi izlenmiş, ülke coğrafyasının kalabalık gruplarla harekât düzenlenmesine müsaade etmemesi nedeniyle daha az sayıda askerle "hafif ayak izi" yaklaşımını benimsemiştir. Etkin hava gücü kullanımının avantajlarından faydalanılarak daha az sayıda askerle hedeflere ulaşılacağı düşünülmüştür. Bu yaklaşım nedeniyle Clausewitz'in etki odaklı harekât olarak adlandırdığı stratejik hedefler üzerine yoğun baskı yaratılması yaklaşımı izlenememiş ve Taliban'ın yeniden yapılanması, sınırların kontrol altına alınması ve ülkede yaşanan güvenlik sorunlarının temelden çözümü sağlanamamıştır. Güvenliğin tesisine yönelik harekâtlar isyanların

⁴⁰² Rubin ve Hamidzada, "From Bonn to London", 13.

⁴⁰³ Yalçinkaya ve Özer, "Another Lesson Learned", 449-50.

⁴⁰⁴ Oktay, "NATO'nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisi", 134-35.

⁴⁰⁵ Emrah Aydemir, "NATO Operasyonları ve Kamu Diplomasisi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7, sy 2 (30 Haziran 2018): 1416-18.

bastırılması ya da milis güçlerin saldırılarına karşılık verilmesi şeklinde yüzeysel kalmıştır.⁴⁰⁶ NATO'nun hafif ayak izi yaklaşımı hükümet tarafından sıkça eleştirilmiş ve ISAF'ın tüm Afganistan'da güvenliği tesis etmesi talep edilmiştir. Bu yaklaşıma yönelik eleştiriler NATO'nun güvenlik sorununun temeline inememesi, isyancılara karşı kullandığı yöntemler ve düzenlediği harekâtlarda hükümetle koordinasyon kurulmaması üzerine olmuştur. Kimi zaman bu eleştirilerin boyutu Afganistan'ın egemenliğinin ihlal edildiği ve ISAF'ın işgalci olduğu iddialarına kadar ulaşmıştır.⁴⁰⁷ NATO'nun bu limitli yaklaşımının yarattığı güvenlik zafiyetinin DDR programıyla ve ANDSF'nin yeteneklerinin artırılmasıyla çözülmesi hedeflenmiştir.⁴⁰⁸

5.3. DDR Süreci

DDR programı kapsamında Taliban milislerinden 20 bin kadarı topluma kazandırılmış olsa da bu sayı Taliban destekçilerinin az bir kısmını oluşturmuştur. 12 Kasım 2016 tarihinde Bagram Hava Üssü'nde iki ABD askerinin öldüğü intihar saldırısının ardından DDR ile topluma kazandırılmış birinin çıkması üzerine programın başarısızlığı gün yüzüne çıkmıştır. DDR programlarına yönelik yapılan değerlendirmeler başarısızlığın sebebinin programa katılmak için bir mecburiyet hissedilmediğini, topluma kazandırılan milisler üzerinde yeterli kontrolün sağlanamadığını ve DDR'dan faydalananların kolayca tekrar milis gruplara geri döndüğünü ortaya çıkarmıştır.⁴⁰⁹

DDR faaliyetlerini yavaşlatan en büyük neden, programa gereken siyasi desteğin verilmemesi olmuştur. Çoğu eski Afgan savaş ağası olan hükümet mensupları, kendi milis güçleri üzerindeki iradesini yitirmemek amacıyla DDR programına gereken desteği sağlamamıştır.⁴¹⁰ DDR programlarının beklenen başarıyı sağlayamamasının bir diğer nedeni ise ISAF'ın strateji eksikliği olmuştur. ISAF'ın silahsızlandırma stratejisi gerçeklikten ve esneklikten yoksun kalmıştır. Katı bir zaman çizelgesi oluşturularak 2006 yılından itibaren silah bırakma zorunlu tutulmuş, ancak bu görev PRT'lerden alınarak ANA unsurlarına verilmiştir. Bu planlamayla stratejiyi oluşturan ISAF kendini görevin dışında tutmuş, sadece

⁴⁰⁶ Christopher Griffin, "From Limited War to Limited Victory: Clausewitz and Allied Strategy in Afghanistan", *Contemporary Security Policy* 35, sy 3 (02 Eylül 2014): 454-56.

⁴⁰⁷ Görka-Winter, "NATO in Afghanistan", 51-52.

⁴⁰⁸ Griffin, "From Limited War", 456.

⁴⁰⁹ Selber, "A Question of 'Government' Control", 356.

⁴¹⁰ Sedra, "The Four Pillars", 153.

sürecin kontrolünü sağlama sorumluluğunu üstlenmiştir. PRT bünyesinde yer alan sivil siyasi temsilciler, DDR programının amacının bırakılan silah sayısının artırılması olmadığını, asıl amacın siyasi uzlaşma sağlanması olduğunu açıklayarak bu stratejiyi yumuşatma ve politik hedefler doğrultusuna yöneltme girişimlerinde bulunmuştur. Ancak yine de çoğu PRT’lerde DDR sorumluluğu askerlerde kalmış ve uygulama sadece silahların teslim alınması şeklinde yürütülmüştür.⁴¹¹ Sonuç olarak, BM tarafından ülkede silahlı gruplar karşısında siyasi iradenin zayıf kalması, DDR ile güvenlik sektörü reformları arasındaki bağlantısızlık, ekonomik kaygılar, entegrasyon sorunları, uyuşturucu kaçakçılığı ve diğer organize suçların ülkede gelmiş olduğu seviye nedeniyle DDR programının istenen başarıyı yakalayamadığını belirtilmiştir. Diğer yandan etnik gruplar arasındaki tarihi sorunların çözülmeden bırakılmasının, hükümete karşı toplumdaki güvensizliğin, güvenlik sorunlarının çözülmemiş olmasının ve silah bırakan grupların topluma tam anlamıyla kazandırılmamasının da bu başarısızlıkta payı büyük olmuştur.⁴¹² Diğer bir stratejik eksiklik ise müdahalenin ilk yıllarında DDR faaliyetlerine yeterince önem ve öncelik verilmemesi olmuştur. Müdahaleye karşı Afgan toplumunun desteğinin ve ülkede istikrarın üst seviyelerde olduğu ilk yıllarda DDR’a gereken önemin verilmemesi neticesinde milis gruplar tekrar örgütlenmeye başlamıştır. DDR kapsamında teslim edilmesi gereken silah ve mühimmat miktarının net olarak belirlenememesi ise programın etkinliğine zarar vermiştir.⁴¹³ Ülkede milis grupların kolay bir şekilde silah ve patlayıcılara ulaşması merkezi hükümet karşıtı kesimi haklı çıkarmaya başlamıştır.⁴¹⁴

Taliban’ın yönetimden çekilmesiyle ülkedeki etnik gruplar arasındaki gerilim sona ermemiştir. Aksine Peştunların, Afgan tarihinde uzun bir süre sonra yönetimden uzak kalmaları nedeniyle ülkedeki uluslararası müdahaleye ve yeni kurulan hükümete karşı kinlenmesine neden olmuştur. Aslında uluslararası güçlerin siyasete yaklaşımı Afgan toplumundan farklı olarak kazananın her şeyi kazanacağı felsefesine dayanmamaktadır ve bu yaklaşım etnik gruplar arasında barış fırsatı yaratmıştır. Ancak bu fırsat iyi değerlendirilmemiş ve Karzai hükümetinin yürüttüğü politikanın da etkisiyle etnik ayrışma giderilememiştir.⁴¹⁵ Afgan tarihinde sıkça yaşanan iç savaşlar nedeniyle toplumda yaşanan silahlanma isteği de DDR programlarına karşı isteksizliğe neden olmuştur.

⁴¹¹ Piiparinen, “A Clash of Mindsets?”, 147-48.

⁴¹² Seren, “Afganistan’da Ulus-Devlet İnşa Projesinin Başarısızlığı”, 19-20.

⁴¹³ Sedra, “The Four Pillars”, 152.

⁴¹⁴ Anton, “Afghanistan National Security”, 29.

⁴¹⁵ Simonsen, “Ethnicising Afghanistan?”, 711.

5.4. ANDSF'nin Yetiştirilmesi

Taliban ve El-Kaide ile mücadelenin başlarında ANDSF ise arka planda tutulmuştur. Daha sonraları ISAF ile ANDSF ortak harekâtlar icra edilmiş ancak ANDSF'nin kapasitesi istenen seviyeye ulaşamamıştır. RSM'e geçişle birlikte hazır olmayan ANDSF sağlanan teknoloji ve istihbarat desteğinin de azalmasına rağmen Taliban karşısında tek güç olarak mücadele etmiştir.⁴¹⁶ Her ne kadar ANDSF doğu bölgelerde yürütülen görevlerin %75'ine liderlik etmiş ve özellikle komando birimleri başarılı görevler gerçekleştirmiş olsa⁴¹⁷ da bu mücadeleler ANDSF'nin edindiği yeteneklerden ziyade ANDSF mensuplarının bireysel kahramanlıkları sayesinde yürütülmüştür.⁴¹⁸

ISAF'ın ülkedeki etnik yapıya gereken hassasiyeti gözetmediğine yönelik bir diğer örnek ANDSF'nin yapılandırılmasında görülmüştür. Afgan ordusu içindeki rütbe dağılımı Afgan toplumunun etnik ve kabilesel dağılımını yansıtmamış ve ordu içinde Tacik, Özbek ve Hazaralar Afgan toplumunun büyük çoğunluğunu oluşturan Peştunlardan daha fazla yer edinmiştir. Ordu içinde bulunan subay Peştunların neredeyse hiçbiri ülkenin güney bölgelerden gelmemiştir. Etnik dağılımdaki bu dengesizlik, Taliban'ın ekseriyetle güney Peştunlardan oluşması ve Kuzey İttifakının Taliban'a karşı mücadele eden grup içinde yer almasından kaynaklanmıştır.⁴¹⁹ ANDSF'ye katılan Afgan sayısının artmasına rağmen katılanların nitelikleri açısından problemler baş göstermiştir. ANDSF'ye katılanlar arasında uyuşturucu bağımlılığı, hayalet askerlerin ve firarların yaşanması, isyancıların ANDSF'ye sızması ve etnik kökenlere yönelik bir denge gözetilmemesi büyük bir güven sorunu yaratmıştır.⁴²⁰ ANDSF'ye katılım ülkede elektronik bir kayıt ya da kimlik sistemi bulunmaması nedeniyle oldukça istismar edilmiştir. Askerlere yönelik destekleri suistimal etmek isteyen kesimler sahte kimliklerle ya da yalan beyanlarla asker sayısını fazla göstermiş ve güvenlik güçlerine yönelik planlamaların gerçekçilikten uzaklaşmasına neden olunmuştur. Hayalet asker sayısının ANDSF mevcudunun üçte birine ulaştığı ve hatta 2016

⁴¹⁶ Seren, "Afganistan'da Ulus-Devlet İnşa Projesinin Başarısızlığı", 22.

⁴¹⁷ Katzman, "Afghanistan: Post-War Governance", 33.

⁴¹⁸ Jonathan Schroden, "Lessons from the Collapse of Afghanistan's Security Forces", *CTC Sentinel* 14, sy 8 (Ekim 2021): 53.

⁴¹⁹ Long, "After ISAF", 23-24.

⁴²⁰ Sperling ve Webber, "NATO's Intervention", 360.

yılında Helmand'daki birliğin %40'ının hayalet askerlerden oluştuğu tespit edilmiştir.⁴²¹ ANA'ya katılan Peştunlar, Tacik yöneticiler tarafından kötü muamele görmüştür. ANP içinde ise farklı etnik grupların bir arada barınabilmesine yönelik reformlar başlatılmış ve ülkenin hemen her kesiminden katılım sağlanmıştır.⁴²² Bu kapsamda atılan en etkili adım 2004 yılında Peştun kökenli Abdul Rahim Wardak'ın Savunma Bakanı olarak atanması olmuştur.⁴²³ Afganistan'daki resmi güvenlik güçlerinin yanında müttefikler ANDSF içindeki etnik ve bölgesel temsil sorunlarını aşmak amacıyla yerel vekil güvenlik güçleri oluşturmuştur. Ancak bu güçler içinde eski Taliban mensuplarının ya da insan hakları ihlali yapan kişilerin bulunması bu güçlerin güvenilirliğini oldukça azaltmıştır.⁴²⁴ Diğer yandan ANDSF'nin siyasallaşması da kendi içinde bir liyakat ve toplum nezdinde güvensizlik sorunu yaratmıştır. Polis ve istihbarat kadrolarında görev almanın çok tercih edilmemesi nedeniyle bu kadrolar eski ordu mensupları ya da genç ve deneyimsiz ılımlı kişiler tarafından doldurulmuştur. Bu nedenle birimler arasındaki görev farklılıkları neredeyse kaybolmuş, hükümetin yanlış kararlarına karşı bir direnç gösterilememiş ve itibarını yitirmeye başlamıştır.⁴²⁵ Atamalarda ve yönetim kademesinde etnik gruplar arasında denge sağlanamaması nedeniyle birçok kesim tarafından ANA tüm Afganistan'ı temsil eden bir güvenlik gücü olarak görmüşken ANP için aynı şeyi söylemek mümkün olmamıştır.⁴²⁶ Yapılan anket çalışmalarında ANA'ya olan güven %60 seviyelerinde iken ANP'nin güvenliği sağlamakta zorlandığı, özellikle kırsalda ANP varlığından söz etmenin çok zor olduğu belirlenmiştir. ANP'nin güvenliğe katkısına olan inanç %36.4'e kadar düşmüştür.⁴²⁷

ISAF görevinin sonlanmasıyla birlikte yeterince hazır olmayan ANDSF kaynak, yönetim, lojistik ve kontrol sorunları nedeniyle etkinliğini yitirmeye başlamıştır. ISAF'tan RSM'e geçiş planlamalarında ANDSF'nin hazırlık seviyesiyle ülkedeki isyanların ya da Taliban'ın değişken durumu dikkate alınmamış ve sabit bir geri çekilme takvimi oluşturulmuştur. Taliban bu gelişme üzerine takvimin tamamlanmasını beklemeye geçmiştir.⁴²⁸ Devlet Başkanı Gani ve ANDSF komutanları sahada etkin bir strateji geliştirilmeden ANDSF'ye hava desteği sağlanmasının ya da büyük bütçe ayrılmasının

⁴²¹ Seren, "Afganistan'da Ulus-Devlet İnşa Projesinin Başarısızlığı", 25-26.

⁴²² Simonsen, "Ethnicising Afghanistan?", 723.

⁴²³ Katzman, "Afganistan: Post-War Governance", 34.

⁴²⁴ Long, "After ISAF", 25.

⁴²⁵ Seren, "Afganistan'da Ulus-Devlet İnşa Projesinin Başarısızlığı", 23-24.

⁴²⁶ William Maley, "Statebuilding in Afghanistan: Challenges and Pathologies", *Central Asian Survey* 32, sy 3 (01 Eylül 2013): 264-65.

⁴²⁷ "Afganistan in 2019", 18.

⁴²⁸ Carati, "No Easy Way Out", 213.

gereksiz olduğuna inanarak ANDSF kaynaklarında kesintiye gitmiştir.⁴²⁹ Bu nedenle ISAF sonrasında ANDSF lojistik, hava desteği ve yönetim sorunları yaşamaya başlamıştır. 2015 yılından itibaren ANDSF birliklerinin eğitimine ayrılan bütçe azalmaya başlamıştır. Verilen düşük maaşlar, sağlanan kötü yaşam koşulları ve uzun soluklu bir strateji eksikliği nedeniyle ANDSF güçleri içinden Taliban ya da diğer yasa dışı gruplara katılım yaşanmıştır.⁴³⁰ Kaynakların kesilmesi ile ANDSF içinde karaborsada yakıt ya da silah satışı, yiyecek ya da ekipman ihalelerine fesat karıştırılması ve maaşlara kıdemliler tarafından el konulması gibi yolsuzluklar baş göstermiştir.⁴³¹ Diğer yandan Ulusal Birlik Hükümeti çatısı altında ANDSF birimleri farklı liderlerin bakanlıklarına bağlı olarak yer alması nedeniyle ANDSF birimleri arasındaki koordinasyon giderek azalmıştır.⁴³² Tüm bu yaşananlar sonucunda ANDSF, Taliban karşısında giderek daha etkisiz hale gelmiş ve bu durumu fırsat bilen Taliban, ISAF güçlerinin çekilmesinin ardından Afganistan'da oluşan kontrol boşluğunu kullanarak ANDSF'nin yeteneklerini sınamaya başlamıştır. Kısa bir süre içinde kırsal bölgelerdeki etkinliğini artırmış ve 7000 kişilik Afgan güçleriyle sayısı 500 ile 1000 arasında değişen Taliban militanları arasında yaşanan iki aylık çatışmanın ardından Kunduz şehir merkezini ele geçirmiştir. Bu şekilde 2001 yılından beri Taliban ilk kez bir şehirde egemenlik kurmuştur.⁴³³

ISAF birliklerinin çekilmesinin ardından 1 yıl geçmeden ülkede şiddet olayları atmış ve güvenlik zafiyeti baş göstermeye ve göç oranları artmaya başlamıştır. RSM kapsamında ANDSF güçlerine sadece danışmanlık desteği verilmesinden dolayı etkinlik azalmış ve özellikle kırsal kesimlerde şiddet ve istikrarsızlık giderek derinleşmeye başlamıştır.⁴³⁴ 2012 yılında %48.2'ye düşen kişisel güvenlik korkusu Afganistan müdahalesi esnasındaki en düşük seviyelerden birine düşmüşken ISAF güçlerinin çekilmesi sonrasında bu oran her yıl yükselmeye başlamış ve 2019 yılında %74.5'e ulaşmıştır. Hissedilen güvenlik eksikliği seçimlere, gösteri ve toplantılara katılımı da etkileyecek seviyelere ulaşmıştır. Seçimlere katılım korkusu 2006 yılındaki değerine göre %50 artarak %41.1'e, toplantı ve gösterilere katılıma dair korku %25 artışla %75.2'ye çıkmıştır.⁴³⁵

⁴²⁹ Schroden, "Lessons from the Collapse", 55.

⁴³⁰ Górka-Winter, "NATO in Afghanistan", 55.

⁴³¹ Schroden, "Lessons from the Collapse", 55.

⁴³² Terpstra, "Opportunity Structures", 266.

⁴³³ A.g.e., 263-64.

⁴³⁴ Berdal, "NATO's Landscape of the Mind", 527.

⁴³⁵ "Afghanistan in 2019", 17-18.

2017 yılında Afganistan hükümeti ülkenin 407 bölgesinin 217'sini kontrolü altında tutarken bu sayı 2021 yılı başlarında 129'a düşmüştür. Bu şekilde 34 ilden 15'i Taliban'ın kontrolü altına girmiştir. Şubat 2020'de ABD ile Taliban arasında imzalanan anlaşma ile ANDSF aktif savunmaya geçmiştir. Bu rol değişimi ile 2020 yılının sonlarına doğru Taliban'ın lojistik hatlar üzerindeki eylemlerinin artması üzerine ANDSF birlikleri lojistik açıdan hava desteği ve yüklenici firmaların yetenekleriyle ayakta kalır hale gelmiştir. 2021 yılının başlarından itibaren ABD'nin ANDSF'ye hava desteğini kesmesi üzerine Taliban ciddi bir ANDSF direnişiyle karşılaşmadan 24 şehirde kontrolü ele geçirmiştir.⁴³⁶

5.5. Sosyal Reformların Yaygınlaştırılması

Afganistan tarihinde modernleşme adımları yüzeysel kalmıştır. Özellikle muhafazakâr kesim, toplum üzerindeki hâkimiyetini kaybetmemek adına, batılı tarzdaki modernleşme girişimlerini Afgan toplumunun geleneklerine ve inanışına bir tehdit olarak algılamıştır. Amanullah Han dönemindeki sosyal reformlar ya da PDPA öncülüğündeki sosyalist dönüşüm karşısında güçlü bir muhalefet direnci bulmuş ve 1929 ve 1992 yıllarında iki kez Afganistan'ı başarısız bir devlet durumuna sokmuştur. Özellikle PDPA dönemindeki uygulamalar karşısında kırsaldaki radikal kesim şehirli elit kesimin yerini almıştır. 11 Eylül sonrasındaki dönemde uygulanan sosyal reformların Amanullah Han dönemi reformlarıyla benzerlik göstermesi sonucunda karşısında tekrar güçlü bir muhalefet oluşmuştur. Farklı olarak muhalefet, reformların Afgan kültürüne zarar veren yabancı güçlerin bir oyunu olduğu görüşü temelinde zemin kazanmıştır. Ülkedeki reformları desteklemek için Afganistan'da bulunan uluslararası örgüt ve kuruluşlar, elit kesimin desteğini tüm toplumun desteği şeklinde algılayarak büyük bir yanılgıya düşmüş ve özellikle kırsal kesimde güçlenen muhalefete ulaşamamıştır.⁴³⁷ Bu nedenle Afganistan tarihindeki zayıf yönetimlerin kaderi tekrar etmiş ve şekilde kırsal kesimlerde mollalar ya da etnik grup liderleri kendi düzenlerini kurmaya başlamıştır. Yerel Cirga ve şuralar devletin idari birimlerle eş tutulmuş ve kurumsal olmayan bu mekanizmalar nedeniyle vergi, yargılama ve cezai uygulamalar merkezi yönetimin uygulamalarından farklılaşmıştır. Anayasal hukuk sisteminin aksine sahra mahkemelerinde şariat kanunları uygulanmaya, recim ve had cezaları verilmeye devam

⁴³⁶ Schroden, "Lessons from the Collapse", 46-48.

⁴³⁷ Barfield, *Afghanistan*, 339-40.

edilmiştir. Bu şekilde merkezi yönetimle toplum arasında bulunan mesafe artmaya başlamıştır.⁴³⁸

NATO ISAF görevinde, alan dışı harekâtlara yönelik sosyal normların bir siyasa çatısı altında tüm müttefiklerce kabul görmesini sağlayamamıştır. Normlar kimliklerin oluşumunda büyük bir yer tutmaktadır ve normların kendileri de kimlikler gibi değişime ve gelişime açıktır. Ancak ISAF görevi ile istikrar sağlama ve uluslararası değerleri koruma görevini üstlenen NATO için liberal demokratik kimlik tam olarak bir sosyal norm oluşmasını sağlayamamıştır.⁴³⁹ NATO'nun, hileli seçimle yönetime gelmiş, toplumdan giderek uzaklaşmış ve yozlaşmış Karzai yönetimine destek vererek oluşturmaya çalıştığı normları kendinin çiğnemesi, Afgan toplumunun gözünde NATO'nun saygınlığını azaltmıştır.⁴⁴⁰ Her ne kadar Afgan halkı demokratik seçimlere büyük bir katılım sağlamış olsa da alışılmadık demokratik normlar Afgan halkı üzerinde hayal kırıklığı yaratmıştır. Toplumda geleneksel güçlü, tecrübeli ve mücadeleyle yönetime geçmiş lider alışkanlığı bulunmaktadır. Kabilelerde liderlerin bu karizmatik özellikleri korunmuştur. Ancak demokratik seçimler aday olanların nitelikleriyle sınırlı kalmıştır. Diğer yandan adayların kirli bir geçmişe sahip olması ya da yolsuzluğa bulaşmış olması, seçimlerin bu yozlaşmış kişilerin topluma kabul ettirilmesi olarak algılanmıştır.⁴⁴¹ Bu nedenlere Taliban grupların demokrasi karşıtı propagandaları da eklenince ülke inşası çalışmaları ile kurulması amaçlanan demokratik normlar topluma tam olarak nüfuz edememiştir.⁴⁴²

Afgan toplumu hâlihazırda sahip oldukları kendi inançlarına, kurum ve kuruluşlarına saygı gösterilerek merkezi yönetimin kazanacağı yeteneklerin mevcut yapı üzerine inşa edilmesini beklemiştir.⁴⁴³ Bu beklentideki esas unsur kırsaldaki cami merkezli olarak yaratılmış sosyal düzendir. Ancak sosyal reformların yaygınlaştırılmasında uygulanan yöntemler toplumun bu beklentilerini karşılayamamıştır. Stratejik bir yaklaşım geliştirmeksizin İslami sosyal düzenin korunması sağlanmasına yönelik sadece cami inşaatları yapılmıştır. Bu tür uygulamalar, koalisyon güçleri tarafından İslam'ın Afgan

⁴³⁸ Özdemir, "Deteriorating Proximity", 199; Seren, "Afganistan'da Ulus-Devlet İnşa Projesinin Başarısızlığı", 33.

⁴³⁹ Kitchen, "NATO's Out-of-Area Norm", 113.

⁴⁴⁰ Sperling ve Webber, "NATO's Intervention", 360.

⁴⁴¹ Murtazashvili, "Bad Medicine", 29-32.

⁴⁴² Sperling ve Webber, "NATO's Intervention", 364.

⁴⁴³ Özdemir, "Deteriorating Proximity", 202.

toplumundaki yerinin tam anlaşılamadığı ve İslam'ın birleştirici gücünün göz ardı edildiği yorumlarına neden olmuştur.⁴⁴⁴

ISAF çatısı altında sosyal reformlarla birlikte Afgan kültürünü geliştirici adımlar da atılmıştır. Taliban'ın tahrip ettiği kültürel mirasa yönelik tadilat programları yürütülmüştür. Bölgedeki NGO'ların hedefi Afgan kültürel mirasının korunması olmuştur. Afganistan'ın Kültürel Mirasını Koruma Derneği (SPACH) Afgan Müze ve Enstitüsü (AMI) ile kurulan iş birliği sayesinde birçok Afgan kültür eseri toplanmış ve koleksiyonerlerin elinden kurtarılmıştır.⁴⁴⁵ Kırsal kesimlerde radyo, televizyon ve cep telefonu kullanımı giderek yaygınlaşmıştır. Ancak ülkede sinema, müzik ya da arkeolojiye yönelik birçok girişimde bulunulsa da toplum öncelikleri arasında yer almaması, kültürel faaliyetlerin devlet politikası olarak yürütülmemesi ve Afgan geleneklerinden dolayı bu tür faaliyetlere önem verilmemesi neticesinde bir başarı elde edilememiştir.⁴⁴⁶

5.6. Kalkındırma Faaliyetlerinin Yürütülmesi

NATO Afganistan'ın kalkınmasına yönelik faaliyetlerin tümünden sorumlu olmasa da PRT'ler aracılığıyla büyük bir katkı sağlamıştır. Harekâtın 10'uncu yılında ülkede bulunan PRT sayısı 27'ye çıkarılmıştır. Ancak NGO'larla yaşanan sorunlar, tek elden yönetilmemesi ve dağınık faaliyetleri sonucunda Taliban grupların kışkırttığı Afgan toplumunun gözünde sadece sivil varlığa hizmet eden, sayıca az ve kalkındırmaya yönelik azmini yitirmiş birer ISAF gücü olarak kalmıştır.⁴⁴⁷

BM'nin geri planda kalarak bakanlıklar aracılığıyla faaliyet göstermesi ve ISAF güçlerinin terörle mücadeleye odaklanması nedeniyle, Afganistan'da faaliyet gösteren uluslararası örgütler ile NGO'lar bir çatı altında birleşememiştir.⁴⁴⁸ Afganistan'da yaklaşık 1600 NGO'nun görev yaptığı göz önüne alındığında bu örgütlerin faaliyetlerinin etkinliği de ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Gerek planlamadaki eksiklikler gerekse belirtilen koordine, yetki ve diğer kısıtlar nedeniyle PRT'ler aracılığıyla yürütülen kapsamlı yaklaşım

⁴⁴⁴ Rubin ve Hamidzada, "From Bonn to London", 16-20.

⁴⁴⁵ Jim Shorthose, "Unlawful Instruments and Goods: Afghanistan, Culture and the Taliban", *Capital & Class* 27, sy 1 (Mart 2003): 12-15.

⁴⁴⁶ Maley, "Statebuilding in Afghanistan", 263.

⁴⁴⁷ Sperling ve Webber, "NATO's Intervention", 361.

⁴⁴⁸ Antonio Donini, "Local Perceptions of Assistance to Afghanistan", *International Peacekeeping* 14, sy 1 (Ocak 2007): 167-68.

anlayışı yüzeysel bir çözüm olarak kalmıştır. Ülke inşasına yönelik diplomatik ve kalkınmaya yönelik adımların eksik kalmasının yanında kısa sürmesi planlanan askeri müdahalenin uzaması ile birleştiğinde kapsamlı yaklaşım, ulaşılması güç bir hedef halini almış ve Afganistan'ın dönüşümü olumsuz yönde etkilenmiştir.⁴⁴⁹ Ayrıca bazı NGO'lar tarafsız görünümünün zedelenmemesi amacıyla PRT'lerle iş birliği kurmaktan kaçınmıştır.⁴⁵⁰ PRT'ler birbirinden farklı usuller ile faaliyetlerini yürütmüş ve aralarında koordinasyon problemleri yaşanmıştır. Her ne kadar yönetim kurulu tarafından genel stratejik direktif sağlansa da PRT'ler kendi belirledikleri alanda faaliyet göstermişlerdir. Koordinasyonun ve faaliyetler arasındaki uyumun tesisi için tedbirler alınsa da bu çabalar bilgi paylaşımından öteye geçememiştir. PRT'ler destek veren ülkelerin sağladığı yetenekler ölçüsünde faaliyetlerini icra eden yapılar olmuştur. PRT'lerin içyapısını düzenleyen bir mutabakat oluşturulmamış ve bu sebeple PRT içinde ne şekilde rol dağılımı yapılacağı bir kurala bağlanmamış ve ülkeler diledikleri zaman kendi iradeleriyle sağladığı kapasiteyi geri çekme hakkına sahip olmuştur.⁴⁵¹ Ayrıca PRT'lerin konuşlandığı bölgelerde Taliban saldırılarının artması sonucunda toplum tarafından PRT'ler, kalkındırma faaliyetlerini tehlikeye sokan birer unsur olarak da görülmüştür.⁴⁵²

OEF ile ISAF harekâtlarında ve PRT bünyesinde de müttefik askerleri görev aldığından Afgan toplumu bir süre sonra bu görevlileri birbirinden ayıramaz hale gelmiştir. Bu nedenle halk arasında kafa karışıklığı oluşmuş ve diğer uluslararası örgütlerin yardımlarında yaşanan aksaklıklar neticesinde insani yardımlar Afgan halkına amacına hizmet edecek şekilde ulaşamamıştır. NATO açısından ise bu tür aksaklıklar, kapsamlı yaklaşımın uygulamada başarısız olduğu yönünde yorumlanmıştır.⁴⁵³ Bünyesindeki sivilin korunması gerekliliği nedeniyle PRT'ler yoğun çatışma yaşanan bölgelerde etkili olamamıştır. Diğer yandan angajman kuralları, PRT yöneticilerinin kendilerini kendi ülkelere karşı sorumlu hissetmesi, timlerin bir alanda uzmanlaşmayarak bünyesinde farklı alanlarda uzmanlar barındırması ve görevleri ile rollerinin net olmaması timlerin etkinliğini sınırlayan diğer faktörler olmuştur. PRT'lerin karşılaştığı diğer sorunlar ise hem devletler hem de örgütlerle yaşanan koordinasyon ve ortaklık kurma konusundaki aksaklıklar olmuştur. Devletler PRT'lere görev önceliklerini kendi ihtiyaçları doğrultusunda vermiştir.

⁴⁴⁹ Saikal, "Afghanistan's Transition", 532.

⁴⁵⁰ Katzman, "Afghanistan: Post-War Governance", 31.

⁴⁵¹ Piiparinen, "A Clash of Mindsets?", 148-49.

⁴⁵² Jakobsen, "PRTs in Afghanistan", 31.

⁴⁵³ Kitchen, "NATO's Out-of-Area Norm", 112.

Örnek olarak Mezar-ı Şerif PRT'si polislerin silahsızlanma ve yargı reformu eğitimine odaklanmışken, Gardez PRT'si polisler eğitim vermekten kaçınmıştır. Örgütler açısından PRT'ler başta Afgan halkına erişimlerinin önünde insani yardımları militarize eden bir engel olarak algılanmıştır. Diğer yandan PRT ile örgüt arasındaki koordine eksikliği nedeniyle mükerrer faaliyetlerin icra edildiği durumlar da meydana gelmiştir.⁴⁵⁴

ISAF kapsamında yürütülen kalkındırma faaliyetleri daha önceki kalkındırma uygulamalarından farklı olarak şehirlerden ziyade bölgeler üzerinden bir planlanma ile yürütülmüştür. Yatırımlar küçük şehirler yerine bir büyük şehir merkez alınarak belirlenen bir bölgeye yönlendirilmiştir. Bu yaklaşımın sonucu olarak kalkındırma projelerinden 20 yılda istenen verim elde edilememiştir. Savaş ağaları ve yerel güçler yapılan yatırımları suistimal etmiş, küçük şehirlerde yaşayan halkın gözden çıkarıldığı yönünde propaganda yapmış ve etkinliklerini daha geniş bir alana yaymaya başlamıştır.⁴⁵⁵

Afgan toplumu yaşanan gelişmeler sonucunda uluslararası yardım kuruluşlarına karşı hayal kırıklığı hissetmeye, onların gücünü yitirdiğini ve aralarındaki bağın koptuğunu düşünmeye başlamıştır. Toplum içinde uluslararası yardım kuruluşlarının zengin olmak ya da sadece iş bulmak için Afganistan'da bulunduğu, çalışmalarının toplum için olmadığı düşüncesi yaygınlaşmıştır. Afgan toplumunun yabancılara karşı tepkili yapısını da kullanan bazı politikacılar, hükümetin zayıflığını gizlemek için yardım kuruluşlarını suçlayarak onların Afgan toplumu karşısında beklentileri karşılayamayan, topluma yaklaşımında sorunlar bulunan ve toplumdan kopmuş bir hale gelmesine neden olmuştur. Ancak ne hükümet kendi zayıflığını gidermeye ne de yardım kuruluşları bu imajı düzeltmeye gayret etmiştir.⁴⁵⁶ Bunun bir sonucu olarak, 2007 yılında Helmand bölgesinde yapılan anketlerde ISAF güçlerine karşı genel destek %29 dolayında iken, kalkınmaya sağladığı desteğe olan inanç %26'larda kalmıştır.⁴⁵⁷

Kalkınmanın bir diğer boyutu ülkedeki ekonomik sistemin sağlıklı bir şekilde işler hale getirilmesidir. 11 Eylül sonrası dönemde yönetim kademesinde yer alan kesim, gençlik yıllarını Sovyet istilas, sonrasındaki iç savaş dönemi ve Taliban yönetimi altında yaşamıştır. Hayatları genellikle kimliklerinin ya da bölgelerinin savunulması için mücadele içinde

⁴⁵⁴ Williams, "Empire Lite Revisited", 69-70.

⁴⁵⁵ Barfield, *Afghanistan*, 343.

⁴⁵⁶ Donini, "Local Perceptions of Assistance", 167-68.

⁴⁵⁷ Stuart Gordon, "Winning Hearts and Minds? Examining the Relationship between Aid and Security in Afghanistan's Helmand Province" (Tufts University: Feinstein International Center, Nisan 2011), 48-49.

geçmiştir. 11 Eylül sonrası dönem gençliği için durum farklı olmuştur. Bu nesil ekonominin, eğitim ve yaşam koşullarının iyileştirilmesiyle siyasi katılımın artması gibi konulara daha öncelik vermiştir. Bir önceki neslin uğruna mücadele ettiği güvenlik, kimlik ya da kültür gibi konuları daha geri planda tutmuştur. PDPA'nın yönetime geçmesiyle sonuçlanan süreçte de yaşandığı gibi daha eğitilmiş olan bu yeni nesil, devlet kadrolarında bir önceki neslin yönetimi altında büyük bir fikir çatışması içinde istihdam edilmiş ya da özel sektörün gelişmemesi neticesinde işsizlikle baş etmek zorunda kalmıştır.⁴⁵⁸

Ekonomik düzenin sağlıklı işletilememesinde savaş ağalarının güçlenmesi ve adalet sisteminin tam anlamıyla tesis edilememesi nedeniyle afyon üretimi, kaçakçılık ve suç şebekelerinin sayısında yaşanan artışın büyük etkisi olmuştur. Afganistan'da afyon üretimi ülke ekonomisinin yarısını oluşturacak seviyelere kadar çıkmış ve ülke uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığının merkezi haline gelmiştir.⁴⁵⁹ Savaş ağaları ve Taliban tarafından yönetilen uyuşturucu ticareti nedeniyle büyük bir kayıt dışı ekonomi oluşmuştur.⁴⁶⁰ Uyuşturucu ticaretiyle mücadele doğrudan ISAF sorumluluğunda değildir ancak hükümet güçlerinin desteklenmesi kapsamında ANDSF'nin uyuşturucuyla mücadelesine yardımcı olunmuştur.⁴⁶¹

Müttefikler Taliban'a sağlanan dış desteğin kesilmesini de sağlayamamıştır. Pakistan-Afganistan sınırında bulunan Taliban kontrolü ve yapılanması sonlandırılmamıştır. Sınır hattının coğrafi özelliklerinden de faydalanan Taliban, sınırın her iki tarafında güç kazanmıştır.⁴⁶² Her ne kadar Taliban'la mücadele kapsamında Pakistan'a diplomatik baskı uygulansa da Pakistan'ın Taliban'a sağladığı destek kesilememiştir.⁴⁶³ Kabil yönetimi seçimler yoluyla yaşanan yolsuzlukları örtbas etmeye çalışırken Taliban hareketi, uyuşturucu ticaretini kontrolüne almış ve ülkedeki durumdan rahatsızlık duyan Peştun, Özbek ve Tacik grupların da desteğini alarak saldırılarını artırmaya başlamıştır. Özellikle Pakistan ve Körfez Ülkelerinden de finansal destek alan Taliban, Hakkani Ağ ve Hizb-i İslami ile de iş birliği içine girmiştir. 2015 yılına gelindiğinde Taliban'ın geldiği konum, ISAF görevinin ardından yabancı mali ve askeri yardımın azalması ile devletin güvenliğini

⁴⁵⁸ Barfield, *Afghanistan*, 347.

⁴⁵⁹ Saikal, "Afghanistan's Transition", 531.

⁴⁶⁰ Demir, "Afganistan'daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi", 126.

⁴⁶¹ Çetin, "NATO's Role in Afghanistan", 16.

⁴⁶² Demir, "Afganistan'daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi", 129-30.

⁴⁶³ Carati, "No Easy Way Out", 211.

ve istikrarını tehlikeye sokacak seviyeye ulaşmıştır.⁴⁶⁴ Öyle ki; BBC tarafından Kabil'e komşu Vardak kentinde yapılan bir röportajda yerel halk, Karzai yönetiminin çözemediği problemlerin Taliban yönetimi tarafından çözüldüğünü, fakir halka da artık önem verildiğini ve kendileri ile ilgilenen birileri olduğunu hissettiklerini ifade etmiştir.⁴⁶⁵

Kalkındırma projelerinin uygulanmasında yaşanan sorunlar nedeniyle 2019 yılında hala kırsal kesimde elektrik ulaştırılamayan bölgeler kalmıştır. Kırsal kesimlerde elektrik kaynağı olarak %53 oranında güneş enerjisi kullanılmaktadır. Açlık seviyesi %18 civarındadır. Kırsal kesimde yürütülen projelerden memnuniyet oranı %30 civarında kalmıştır.⁴⁶⁶

ISAF görevinin amacı değişip devlet inşası sorumluluğu da NATO'ya devredilince, NATO'nun bölgedeki rolü karmaşık bir hale getirmiş ve Afganistan'da NATO'nun önceliğinin hangi görevi başarmak olduğuna dair tartışmalar başlamıştır. Kimi müttefikler güvenliğin sağlanmasını ön planda tutarken, kimi ise ülke inşası görevlerine daha büyük öncelik verilmesi gerektiğini savunmuştur.⁴⁶⁷ NATO'ya tevdi edilen ek görevlerle Afganistan görevi daha belirsiz ve karmaşık bir hal almış ve NATO'nun planları ile Afgan halkının talepleri arasındaki mesafe gün geçtikçe artmıştır. Bu sorunların çözümüne yönelik net bir strateji geliştirilememesi nedeniyle kalkınma hedefleri yerini güvenlik meselelerine bırakmıştır.⁴⁶⁸ ISAF güçlerinin Taliban'la mücadelede yer alması durumunda hedef haline gelebilecekleri, halkın güveninin yitirileceği ve devlet inşası çalışmalarının sekteye uğrayabileceği çok tartışılmıştır. Ancak ülkedeki güvenlik ortamında meydana gelen gelişmeler sonucunda Taliban'la mücadeleye önem vermek kaçınılmaz olmuştur.⁴⁶⁹ Ayrıca ISAF ve Afgan güçlerinin tüm Afganistan'ı kapsayan bir etkinlik sağlayamaması ve uluslararası kaynakların büyük kısmının hükümetin etkinliğinin artırılması yerine seçimler için kullanılması nedeniyle kalkındırma programları beklenen başarıyı elde edememiştir.⁴⁷⁰

ISAF görevinin politik hedef belirsizlik yaşanması Afganistan'da yürütülen yardım ve kalkındırma çalışmalarında aksaklıklar yaşanmasına neden olmuştur. Bölgede bulunan örgütler ve NGO'lar yürütülen faaliyetlerdeki nihai hedefin insani krizin çözümüne katkı

⁴⁶⁴ Shahrani, "The Impact of the 2014 U.S.-NATO Withdrawal", 294-95.

⁴⁶⁵ Coady ve Solomon, "Afghanistan's Arrested Development", 107.

⁴⁶⁶ "Afghanistan in 2019", 21.

⁴⁶⁷ Sperling ve Webber, "NATO's Intervention", 355.

⁴⁶⁸ Münch, "Creating Common Sense", 159-60.

⁴⁶⁹ Górka-Winter, "NATO in Afghanistan", 49-50.

⁴⁷⁰ Coady ve Solomon, "Afghanistan's Arrested Development", 109.

sağlamak mı yoksa barış tesis etmek mi olduğu konusunda belirsizlik yaşamışlardır. Bu husus, örgütlerin ya da devletlerin duruma yaklaşımı açısından önemlidir. Belirsizlik nedeniyle ülkenin bir kısmındaki faaliyetler hükümetle iş birliği içinde kalkındırma yaklaşımıyla yürütülmüşken, bazı bölgelerde insani yardımdan öteye geçilememiştir. Yaşanan farklı uygulamalar, örgütlerin ve NGO'ların tarafsızlığına şüphe düşürmüştür. 2006 yılı başlarında ISAF'ın Kabil dışına genişlemesiyle birlikte Afganistan'ın kuzey bölgelerinde çatışma sonrası bir durum hâkimken, güney ve doğu kesimlerinde Sovyet İşgali esnasındaki ortama benzer bir çatışma ortamı hâkim olmuştur. Bu bölgelerde uluslararası örgütler ya ISAF korumasında kısıtlı imkânlarla yardım sunabilmiş ya da hiç bulunamamıştır. Çatışma yaşanan bölgelerde insani yardım kuruluşlarının hükümet ile iş birliği içinde bulunan ISAF ile birlikte görev yapması, hükümete karşı tepkili olan bölge halkına verilmek istenen mesajın yanlış iletilmesine neden olmuştur. Taliban'ın yönetimden çekilmesiyle savaşın kazanıldığı sanılması ve Afganistan'da yürütülen faaliyetlerin amacının hükümetin desteklenmesi ve meşrulaştırılması olarak değiştirilmesi üzerine yardım faaliyetleri özerkliğini yitirmeye başlamıştır. İnsani yardım, kalkındırma ya da diğer insani amaçlarla bölgede bulunan örgütler, kendilerine müdahale alanı yaratmak için terörle mücadele eden birimlerle aynı safta yer almak zorunda kalmış ve birçoğu kalkındırma faaliyetlerine son vermiştir. Sonuç olarak, ISAF döneminde sağlanan yardımların siyasi amaçların etkisinde kalması neticesinde yardım görevlileri, Sovyet işgalinin ardından yaşanan iç savaş ve Taliban dönemindeki toplum gözünde saygınlık kaybını tekrar yaşamıştır.⁴⁷¹ Ekonomik alanda ise ülkede bağımsız bir düzen tesisi sağlanamamış, ülke uluslararası pazara entegre edilememiş ve yerel üretimin %97'lik bir bölümünün uluslararası destekle gerçekleşmesiyle yabancı yatırma bağımlı hale gelmiştir.⁴⁷²

⁴⁷¹ Donini, "Local Perceptions of Assistance", 160-63.

⁴⁷² Toby Dodge, "Afghanistan and the Failure of Liberal Peacebuilding", *Survival* 63, sy 5 (03 Eylül 2021): 52.

6. SONUÇ

Afganistan gibi müdahil güçlerle toplum arasında büyük kültür farkı bulunduğu ve bastırılmaya çalışılan grubun toplumla aynı kültürden geldiği durumlarda sert güç kullanımı tek başına çözüm sağlamamaktadır. Sert gücün yanında kültüre, tarihe ve toplum yapısına uygun bir strateji izlemek gerekmektedir. Ayrıca ekonomik, sosyal, güvenlik ve çatışan tarafların cezalandırılması da asgari gereklilikler arasında yer almaktadır. Kurulan yeni sivil yönetim ülke çapında kalıcı ve üstün bir hakimiyet sağlanmadığı sürece çatışmanın bittiğinden ve inşa faaliyetlerinin başarıya ulaştığından söz edilememektedir.⁴⁷³ Nitekim, Taliban’la barış görüşmelerde bir sonuca ulaşılmaya başlandığı 2019-2020 yıllarında yapılan anketlerde Afganistan’da yürütülen müdahalenin toplum yaşamına olumlu katkısına olan inancın %36 civarında olduğu ve toplumun %46’sının NATO güçlerinin ülkeden çıkmasını istediği görülmüştür. Taliban’la barış anlaşması sağlanması durumunda ülkede demokratik değerlerin yitirileceğine dair %35 oranında bir beklenti bulunmaktadır. %33’lük bir kesim ise tekrar bir iç savaş başlamasını beklemektedir.⁴⁷⁴ Bu sonuçlar, toplum ve devlet kurumları üzerinde tesis edilmeye çalışılan normatif değişimin amacına ulaşamadığını göstermektedir.

Afganistan’da devlet inşasına yönelik olarak yapılan temel hata henüz barışın tesisi ve korunması sağlanamadan diğer adımlara geçilmesi olmuştur. Müdahalenin sürdüğü 20 yıl boyunca Taliban’la barış sağlanamamış ve ülkede çatışma ortamı devam etmiştir. Yeniden yapılanma aşamasında yapılan hata ise Taliban sonrasında Afganistan’ın, uluslararası toplum tarafından sil baştan inşa edilecek bir devlet olarak görülmesi; ülkenin tarihi, geleneksel kurumları ile işleyen toplum düzeni göz ardı edilerek Taliban’la birlikte tüm bu değerlerin ortadan kalktığının düşünülmesi olmuştur. Hâlbuki Kabil dışında yaşayan toplumun günlük yaşam düzeni, etkinliği zayıflamış olsa da yok edildiği düşünülen geleneksel yapıyla şekillenmeye devam etmiştir. Etnik grupların yöneticileri kendi halkı

⁴⁷³ Antony H. Cordesman, “Learning the Right Lessons from the Afghan War” (Washington DC: CSIS, Eylül 2021), 46-48.

⁴⁷⁴ The Institute of War and Peace Studies, “The Afghan People’s Peace Perception Survey” (IWPS, Ağustos 2020), 14-18, 34-35.

üzerinde egemenliğini korumuş, mollalar dini liderliğini sürdürmüş ve yerel Cingalar karar verici rolünü devam ettirmiştir.⁴⁷⁵

NATO tarafında ise devlet inşasına yönelik yapılan temel hata, aşağıdan yukarıya rasyonel bir değerlendirme yapmadan; 1990’larda yürütülen liberal değerleri temel alan devlet inşası uygulamalarını yorumlamadan, yukarıdan aşağıya bir yöntemle uygulaması olmuştur. Problem sahalarını ve çözüm yollarını meşru ve güçlü bir merkezi hükümete bağlamıştır. Ancak ülke çapında güçlü bir yönetim tesis edilememesi neticesinde devlet inşası stratejisi temelden sarsılmıştır.⁴⁷⁶ NATO liderliğinde yürütülen faaliyetler ele alındığında; Afgan toplumunun temel beklentilerinin karşılanmasında büyük bir başarı elde edilemediği görülmektedir.

Yeni yönetimin otoritesi, ISAF güçleriyle birlikte, Kabil ve çevresiyle sınırlı kalmıştır. Toplumun büyük bir kesimi tarafından savaş suçlusu olarak görülen kişilerle iş birliği kurulmuş ve bu kişiler devletin önemli kademelerine gelmiştir. Ülkeye yapılan dış müdahalenin uzun sürmesi neticesinde hem müdahale bir işgal olarak algılanmaya başlamış hem de ülke dış desteğe bağımlı hale gelmiştir. Güvenliğin sağlanmasına yönelik olarak merkezi yönetimle sağlıklı bir etkileşim kurulamamış, gece operasyonları ve hava saldırıları nedeniyle sivil kayıplar yaşanmış, uygulamada zorunluluk tesis edilemediği için çoğu silahlı grubun silah bırakarak topluma kazanılması sağlanamamış, ANDSF etkin bir seviyeye ulaştırılmadan ISAF görevi sonlanarak RSM’e geçiş yapılmıştır. Devletin yeniden yapılandırılmasında devletin ismi, kurumları ve mollaların yönetimi gibi konularda İslami değerler gözetilse de sosyal reformlarda İslami temellerle kurulmuş sosyal yapıdan faydalanılmamıştır. İslami değerlerin korunmasına yönelik yüzeysel uygulamalar, kutsal sembollere ve cenazelere yapılan kötü muameleler neticesinde büyük protestolar yaşanmıştır. Taliban kendini İslam’ın ve Afgan kültürünün savunucusu olarak göstererek bu durumdan faydalanmıştır. Toplumun en büyük beklentilerinden biri etnik yapıya saygı gösterilmesi ve gruplar arasında denge gözetilmesi olmuştur. Ancak Taliban’la mücadele kapsamında Peştun gruplara karşı ön yargılı yaklaşılmış ve nüfusun büyük kesimini oluşturan Peştun gruplar yeni devlet yönetiminde yeterince temsil edilememiştir. Bu husus ANDSF içinde rütbe dağılımında kendini göstermiştir. Merkezi yönetim otoritesinin kırsala tam olarak genişletilememesi ve sosyal reformların tüm bölgelere eşit ölçüde

⁴⁷⁵ Murtazashvili, “Bad Medicine”, 25-27.

⁴⁷⁶ Dodge, “Afghanistan and the Failure”, 53-54.

ulaştırılamaması neticesinde etnik grup liderleri kendi düzenlerini sürdürmeye devam etmiştir. Dış yardımların ve kaynakların dengeli dağıtılamaması sonucunda ise kırsal kesimler kalkındırılamamıştır. Ekonomik anlamda ise ülkenin uyuşturucu ticaretinin merkezindeki konumuna son verilememiştir. Uyuşturucu ticareti, kaçakçılık ve yolsuzluklar sonucunda ülkede sağlıklı bir ekonomik sistem tesis edilememiştir.

NATO'nun devlet inşası çalışmalarını yukarıdan aşağı yöntemle uygulaması dışında bir diğer hatası ise ülkedeki şiddetin temellerinin tam anlaşılmasından hareket etmesi olmuştur. NATO'nun COIN harekâtları ile istikrarı sağlama faaliyetleri, özellikle kırsal bölgelerde şiddetin artmasına neden olmuş ve şiddetin temellerine inmeden sağlanmaya çalışılan çözümler, çözümün stratejik ve siyasi dinamiklerinden uzak kalınmasına neden olmuştur.⁴⁷⁷ Bu iki temel hatadan dolayı NATO'nun Afganistan'daki devlet inşası faaliyetleri; gururlu, kozmopolit, etnik olarak ayrılmış ancak yabancı istilasına karşı birlikte direnen Afgan toplumu tarafından modern, batı tarzı yönetim ve kurumların silah zoruyla dayatılması girişimi olarak algılanmıştır. NATO'nun Afganistan'da kalpleri ve zihinleri kazanma hedefiyle yola çıktığı istikrar sağlama çabaları taktik ve doktrin seviyesinde başarılı olsa da doğru politika ve strateji oluşturulamaması nedeniyle başarısız olmuştur.⁴⁷⁸

Afganistan'da yürütülen devlet inşası çalışmaları ne ilk ne de son olacaktır. 2022 yılı Kırılgan Devletler Endeksi Raporuna göre ekonomik, yönetsel ya da küresel krizler karşısında dayanıklılığını yitirmesi nedeniyle bir sonraki Afganistan olma riskini barındıran 28 ülke bulunmaktadır.⁴⁷⁹ Sonuç olarak NATO-Afganistan örneğinde de görüldüğü üzere toplumun kalbine ve zihnine ulaşamayan devlet inşası çalışmalarında normatif değişiklikler yaratmak mümkün olmamaktadır. Müdahil güçler ülkeden ayrıldığında ülkede geline seviyenin muhafazası ve geliştirilmesi başılamamaktadır. Bu nedenle devlet inşasına yönelik faaliyetlerin aşağıdan yukarıya bir yöntemle toplumun beklentileri anlaşarak onları karşılayacak şekilde planlanması ve yürütülen çalışmalarda da toplumsal dinamiklere uygun davranılması devlet inşasının başarısına giden yolda dikkate alınması gereken bir faktör olmalıdır.

⁴⁷⁷ Berdal, "NATO's Landscape of the Mind", 527-28.

⁴⁷⁸ A.g.e., 539-40.

⁴⁷⁹ The Fund for Peace, "Fragile States Index Annual Report 2022" (Washington DC: The Fund for Peace, 2022), 6-11, www.fragilestatesindex.org.

KAYNAKLAR

- ABC News. “Taliban Vow Revenge over Afghan Photo Scandal”, 19 Nisan 2012. <https://www.abc.net.au/news/2012-04-19/taliban-vow-revenge-over-afghan-photo-scandal/3961178>.
- Acet, Gül Seda, ve Fazlı Doğan. “11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İş Birliğine”. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 17, sy 33 (27 Nisan 2017): 59-76.
- Adler, Emanuel. “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics”. *European Journal of International Relations* 3, sy 3 (Eylül 1997): 319-63.
- “Afghanistan in 2019”. A Survey of the Afghan People. San Francisco: The Asia Foundation, 2019.
- Small Wars Journal. “Afghanistan: Lessons Learned from an ISAF Perspective”, 30 Mayıs 2013. <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/afghanistan-lessons-learned-from-an-isaf-perspective>.
- “Afghanistan: Where Things Stand”. ABC News/BBC/ARD Poll, Şubat 2009.
- Aman, Shahida, ve Shagufta Aman. “Building Capacity to Build Dependency? Institutional Paradoxes in Post 2001 State Building in Afghanistan.” *Journal of Political Studies* 22, sy 2 (Aralık 2015): 399-420.
- Anton, Stan. “Afghanistan National Security Coordinates Within the Official Closing of the NATO ISAF Mission”. *Strategic Impact* 52, sy 3 (Eylül 2014): 26-38.
- Aydemir, Emrah. “NATO Operasyonları ve Kamu Diplomasisi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7, sy 2 (30 Haziran 2018): 1406-22.
- Barfield, Thomas. “Afghan Paradoxes”. İçinde *Afghan Endgames: Strategy and Policy Choices for America’s Longest War*, kitap editörü Hy Rothstein ve John Arquilla, 39-57. Washington DC: Georgetown University Press, 2012.
- . *Afghanistan: A Cultural and Political History*. Princeton Studies in Muslim Politics. New Jersey: Princeton University Press, 2010.
- . “An Islamic State Is a State Run by Good Muslims: Religion as a Way of Life and Not an Ideology in Afghanistan”. İçinde *Remaking Muslim Politics*, editör Robert W. Hefner, 213-39. Princeton University Press, 2009.

- Bearden, M. "Afghanistan, Graveyard of Empires". *Foreign Affairs* 80, sy 6 (01 Ocak 2001): 17.
- Berdal, Mats. "NATO's Landscape of the Mind: Stabilisation and Statebuilding in Afghanistan". *Ethnopolitics* 18, sy 5 (20 Ekim 2019): 526-43.
- Borthakur, Anchita, ve Angana Kotokey. "Ethnicity or Religion? The Genesis of the Taliban Movement in Afghanistan". *Asian Affairs* 51, sy 4 (07 Ağustos 2020): 817-37.
- Bowen, Emanuel A. "A New & Accurate Map of Persia, with the Adjacent Countries: Drawn from the most approved modern maps & the whole being regulated by astronl. observations". Map. S.I.: s.n, 1747. <https://www.loc.gov/item/2004629160/>.
- Bozdağlıoğlu, Yücel. "Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach". *Uluslararası Hukuk ve Politika* 3, sy 11 (2007): 121-44.
- Brzezinski, Zbigniew. *Büyük Satranç Tahtası*. Çeviren Yelda Türedi. İstanbul: İnkılap, 2005.
- Carati, Andrea. "No Easy Way Out: Origins of NATO's Difficulties in Afghanistan". *Contemporary Security Policy* 36, sy 2 (04 Mayıs 2015): 200-218.
- . "Responsibility to Protect, NATO and the Problem of Who Should Intervene: Reassessing the Intervention in Libya". *Global Change, Peace & Security* 29, sy 3 (02 Eylül 2017): 293-309.
- Chinkin, Christine M. "Kosovo: A 'Good' or 'Bad' War?" *American Journal of International Law* 93, sy 841 (Ekim 1999): 841-47.
- CIA. "Afghanistan". The World Factbook. Erişim 10 Eylül 2022. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/afghanistan/>.
- Coady, Allison M, ve Hussein Solomon. "Afghanistan's Arrested Development: Combating Taliban Resurgence with an Eye for Lasting Peace". *South African Journal of International Affairs* 16, sy 1 (Nisan 2009): 103-14.
- Cordesman, Antony H. "Afghanistan: The Failed Metrics of Ten Years of War". Washington DC: CSIS, Şubat 2012.
- . "Learning the Right Lessons from the Afghan War". Washington DC: CSIS, Eylül 2021.
- Çetin, Hikmet. "NATO's Role in Afghanistan". *Turkish Policy Quarterly* 6, sy 2 (Eylül 2007): 13-17.

- Çınarlı, Özgür. “Afganistan’ın Etnik Yapısı”. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4, sy 1 (Ocak 2012): 73-84.
- Çomu, Aslı Emine. “Afganistan’da Devlet İnşası ve Dinin Rolü: Kuruluşta Abdurrahman Han’ın Yönetiminin Sonuna Kadar Afgan Devleti Yapısı”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 75, sy 2 (Nisan 2020): 363-90.
- Daalder, Ivo, ve James Goldgeier. “Global NATO”. *Foreign Affairs* 85, sy 5 (2006): 105-13.
- Demir, Sertif. “Afganistan’daki Yirmi Yıllık İşgalin Analizi: ABD/NATO ve Barış Çabaları”. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 5, sy 1 (31 Mayıs 2021): 114-53.
- Deutsch, Karl W. “Game Theory and Politics: Some Problems of Application”. *Canadian Journal of Economics and Political Science* 20, sy 1 (Şubat 1954): 76-83.
- Djaili, Mohammad Reza, ve Thierry Kellner. *Yeni Orta Asya Jeopolitiği: SSCB’nin Bitiminden 11 Eylül Sonrasına*. Çeviren Reşat Uzman. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2009.
- Dodge, Toby. “Afghanistan and the Failure of Liberal Peacebuilding”. *Survival* 63, sy 5 (03 Eylül 2021): 47-58.
- Donini, Antonio. “Local Perceptions of Assistance to Afghanistan”. *International Peacekeeping* 14, sy 1 (Ocak 2007): 158-72.
- Duffey, Tamara. “Cultural Issues in Contemporary Peacekeeping”. *International Peacekeeping* 7, sy 1 (Mart 2000): 142-68.
- Elphinstone, Mountstuart. *An Account of the Kingdom of Caubul*. 1 c. London: Bentley, 1842.
- Ereker, Fulya Aksu. “NATO’nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri”. *Güvenlik Yazıları Serisi*, sy 23 (Ekim 2019).
- Erman, Kubilayhan. “Jeopolitik Teoriler ve Afganistan”. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4, sy 11 (12 Eylül 2017): 394-420.
- Erol, Mehmet Seyfettin, ve Emrah Kaya. “Afganistan Barış Süreci, Küresel ve Bölgesel Aktörler”. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 5, sy 2 (27 Aralık 2021): 407-57.
- Fiammenghi, Davide. ““Anarchy Is What States Make of It’: True in a Trivial Sense; Otherwise, Wrong”. *International Politics* 56, sy 1 (Şubat 2019): 17-32.

- Flockhart, Trine. "Understanding NATO Through Constructivist Theorising". İçinde *Theorising NATO: New Perspectives on the Atlantic Alliance*, editör Mark Webber ve Adrian G. V. Hyde-Price, 140-60. London and New York: Routledge/Taylor & Francis Group, 2016.
- Fukuyama, Francis. "Müstakbel Ulus İnşacılarına İpuçları". İçinde *Ulus İnşası*, kitap editörü Francis Fukuyama, 351-71. çeviren Hasan Kaya. İstanbul: Profil Yayıncılık, 2008.
- Gates, Scott, ve Kaushik Roy. *War and State-Building in Afghanistan : Historical and Modern Perspectives*. Bloomsbury Studies in Military History. London: Bloomsbury Academic, 2015.
- Geographisches Institut. "Sudwest-Asien: possessions of European Powers." C. Ohmann: Weimar, 1866. <https://www.loc.gov/item/2013593017/>.
- Ghani, Ashraf, ve Clare Lockhart. *Fixing Failed States: A Framework for Rebuilding a Fractured World*. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2008.
- Glatzer, Bernt. "Is Afghanistan on the Brink of Ethnic and Tribal Disintegration?" İçinde *Fundamentalism Reborn? Afghanistan and the Taliban*, editör William Maley, 167-81. London: Hurst&Co, 1998.
- Goodson, Larry P. "Afganistan'dan Alınan Ulus İnşası Dersleri". İçinde *Ulus İnşası*, kitap editörü Francis Fukuyama, 225-62. çeviren Hasan Kaya. İstanbul: Profil Yayıncılık, 2008.
- Gordon, Stuart. "Winning Hearts and Minds? Examining the Relationship between Aid and Security in Afghanistan's Helmand Province". Tufts University: Feinstein International Center, Nisan 2011.
- Górka-Winter, Beata. "NATO in Afghanistan: An Enduring Commitment?" *Polish Quarterly of International Affairs* 21, sy 1 (Winter 2012): 43-61.
- Graham-Harrison, Emma. "Qur'an Burning Protests: Two US Soldiers Shot Dead by Afghan Colleague". *The Guardian*, 23 Şubat 2012, blm. World news. <https://www.theguardian.com/world/2012/feb/23/quran-burning-afghanistan-us-soldiers-dead>.
- Griffin, Christopher. "From Limited War to Limited Victory: Clausewitz and Allied Strategy in Afghanistan". *Contemporary Security Policy* 35, sy 3 (02 Eylül 2014): 446-67.
- Güdül, Serpil, ve Farida Labib Raof. "Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun'un Anahtarı: Afganistan". *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 4, sy 2 (30 Aralık 2020): 13-46.
- Gündüz, Onur, ve Volkan Göçoğlu. "Ulusal Güvenlik Politikası Çerçevesinde ABD'nin Güvenlik Anlayışına Kronolojik Bir Bakış". *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 15, sy 21 (2020): 725-55.

- Haldun, İbn. *Mukaddime*. Çeviren Süleyman Uludağ. 5. Baskı. C. 1. Cilt. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.
- Hertzberg, Hendrick. “Big News Week”. *The New Yorker*, 30 Mayıs 2005. <https://www.newyorker.com/magazine/2005/05/30/big-news-week>.
- Hodge, Carl Cavanagh. “Full Circle: Two Decades of NATO Intervention”. *Journal of Transatlantic Studies* 11, sy 4 (Aralık 2013): 350-67.
- Holmberg, Arita. “The Changing Role of NATO: Exploring the Implications for Security Governance and Legitimacy”. *European Security* 20, sy 4 (Aralık 2011): 529-46.
- Hunt, ve Eaton. “Afghanistan, Beloochistan, etc.” Map. New York, 1893. <https://www.loc.gov/item/2003627033/>.
- Huntington, Samuel P. *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. Çeviren Mehmet Turhan, Cem Soydemir, ve Yusuf Eradam. İstanbul: Okuyan Us Yayın, 2008.
- Hyman, Anthony. “Nationalism in Afghanistan”. *International Journal of Middle East Studies* 34, sy 2 (2002): 299-315.
- Ibrahimi, Niamatullah. “Framing Ethnicity Under Conditions of Uncertainty: The Case of Hazaras During Afghanistan’s 2014 Presidential Elections”. *Conflict, Security & Development* 16, sy 6 (Kasım 2016): 635-52.
- Jacuch, Andrzej. “NATO’s Involvement in Humanitarian Operations/Disaster Response”. *Przegląd Nauk o Obronności*, sy 4 (10 Ekim 2017): 167-80.
- Jakobsen, Peter Viggo. “PRTs in Afghanistan: Successful but Not Sufficient”. Copenhagen: Danish Institute for International Studies, 2005.
- Johnson, Thomas H., ve Ludwig W. Adamec. *Historical Dictionary of Afghanistan*. Fifth edition. Historical Dictionaries of Asia, Oceania, and the Middle East. Lanham: Rowman & Littlefield, 2021.
- Kantarıcı, Şenol. “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı ‘Koalisyonlar Dönemi mi?’” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 8, sy 16 (2012).
- Karakaya, İskender, ve Mohammad İshak Nazari. “Afganistan’da Taliban İktidarı Dönemleri (1996-2001 ve 2021 Sonrası) ve Afganistan Dış Politikası”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 12, sy 23 (22 Haziran 2022): 143-69.
- Karaosmanoğlu, Ali L. “NATO’nun Dönüşümü”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 10, sy 40 (2014): 2-38.

- Katzman, Kenneth. "Afghanistan: Post-War Governance, Security, and U.S. Policy". CRS Report for Congress, Mayıs 2008.
- Khalil, Jehanzeb, Saima Perveen, Zahid Ali, ve Zahid Shah. "Afghanistan's Political and Economic Condition: An Appraisal of Likely Situation at NATO-Drawdown". *FWU Journal of Social Sciences* 1 (02 Haziran 2015): 88-102.
- Kitchen, Veronica M. "NATO's Out-of-Area Norm from Suez to Afghanistan". *Journal of Transatlantic Studies* 8, sy 2 (01 Haziran 2010): 105-17.
- Kriendler, John. "NATO Crisis Management: Cooperation with PfP Partners and Other International Organizations". *Connections: The Quarterly Journal* 03, sy 4 (2004): 59-68.
- Kříž, Zdeněk. "German Troops in Afghanistan: Strategic Narratives on German Participation in Resolute Support". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 24, sy 2 (04 Mart 2022): 285-302.
- Laviniu, Bojor, ve Cosma Mircea. "Afghanistan After NATO Withdrawal". *Scientific Bulletin* 20, sy 1 (01 Haziran 2015): 110-15.
- Long, Austin. "After ISAF: Partners and Proxies in Afghanistan After 2014". *Small Wars & Insurgencies* 27, sy 1 (02 Ocak 2016): 22-38.
- Lyall, Jason, Graeme Blair, ve Kosuke Imai. "Explaining Support for Combatants during Wartime: A Survey Experiment in Afghanistan". *American Political Science Review* 107, sy 4 (Kasım 2013): 679-705.
- Maley, William. "Political Legitimation in Contemporary Afghanistan". *Asian Survey* 27, sy 6 (01 Haziran 1987): 705-25.
- . "Statebuilding in Afghanistan: Challenges and Pathologies". *Central Asian Survey* 32, sy 3 (01 Eylül 2013): 255-70.
- . "The Dynamics of Regime Transition in Afghanistan". *Central Asian Survey* 16, sy 2 (Haziran 1997): 167-84.
- Manchanda, Nivi. "The Graveyard of Empires: Haunting, Amnesia and Afghanistan's Construction as a Burial Site". *Middle East Critique* 28, sy 3 (03 Temmuz 2019): 307-20.
- . "The Imperial Sociology of the 'Tribe' in Afghanistan". *Millennium: Journal of International Studies* 46, sy 2 (Ocak 2018): 165-89.

- Mihalache, Oana-Cosmina. "NATO's 'Out of Area' Operations: A Two-Track Approach. The Normative Side of a Military Alliance". *Croatian International Relations Review* 23, sy 80 (27 Kasım 2017): 233-58.
- Miklaucic, Michael. "State-Building 101: Hard Lessons From Afghanistan". *Armed Forces & Society*, 23 Mayıs 2022.
- Miller, Charles A. "Endgame for the West in Afghanistan? Explaining the Decline in Support for the War in Afghanistan in the United States, Great Britain, Canada, Australia, France and Germany". Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2010.
- Mujtaba, Bahaudin G. "Ethnic Diversity, Distrust and Corruption in Afghanistan: Reflections on the Creation of an Inclusive Culture". Editör Jawad Syed. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal* 32, sy 3 (Mart 2013): 245-61.
- Mullen, Rani D. "Afghanistan in 2009: Trying to Pull Back from the Brink". *Asian Survey* 50, sy 1 (Şubat 2010): 127-38.
- Murtazashvili, Jennifer Brick. "Bad Medicine: Diagnosing the Failure of State-Building Efforts in Afghanistan". *Central Asian Affairs* 2, sy 1 (Aralık 2015): 10-34.
- Münch, Philipp. "Creating Common Sense: Getting NATO to Afghanistan". *Journal of Transatlantic Studies* 19, sy 2 (01 Haziran 2021): 138-66.
- NATO. "Afghanistan Lessons Learned Process". NATO. Erişim 30 Eylül 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_8189.htm.
- . "AJP-3.4.4 Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency-COIN", 2011.
- . "Founding Treaty". NATO. Erişim 02 Eylül 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67656.htm.
- . "ISAF's Mission in Afghanistan (2001-2014)". NATO. Erişim 09 Kasım 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm.
- . "Member Countries". NATO. Erişim 02 Eylül 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm.
- . "NATO and Afghanistan". NATO. Erişim 09 Kasım 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_8189.htm.
- . "Resolute Support Mission in Afghanistan (2015-2021)". NATO. Erişim 10 Kasım 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_113694.htm.

- . “Strategic Concepts”. NATO. Erişim 02 Kasım 2022.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm.
- NBC News. “Terry Jones: ‘We Will Not Burn the Quran’”. Erişim 02 Aralık 2022.
<https://www.nbcnews.com/id/wbna39113743>.
- Oğuz, Esedullah. *Hedef Ülke Afganistan*. İstanbul: Doğan Kitap, 2001.
- Oğuzlu, Tarık. “NATO’s Transformation into a Global Actor in the Age of Great Power Politics”. *Perceptions* XXVI, sy 1 (Spring-Summer 2021): 2-28.
- Oktay, Emel G. “NATO’nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisi’nin Artan Rolü”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 9, sy 34 (Yaz 2012): 125-49.
- Özdemir, Emrah. “Deteriorating Proximity Between Liberal Peacebuilding and Counterinsurgency: Warlordism and Corruption in Afghanistan”. *Interventions* 21, sy 2 (17 Şubat 2019): 188-218.
- Özerdem, Alpaslan. “Disarmament, Demobilisation and Reintegration of Former Combatants in Afghanistan: Lessons Learned from a Cross-Cultural Perspective”. *Third World Quarterly* 23, sy 5 (Ekim 2002): 961-75.
- Pereira, Roberto Horácio de Sá. “Constructivism in Kant’s Theoretical Philosophy”. *Humanities and Social Sciences Communications* 9, sy 1 (08 Ağustos 2022): 264.
- Petersen, Friis Arne, Hans Binnendijk, Charles Barry, ve Peter Lehmann Nielsen. “Implementing NATO’s Comprehensive Approach to Complex Operations”. İçinde *NATO in Search of a Vision*, editör Rebecca R. Moore ve Gülnur Aybet, 75-98. Georgetown: Georgetown University Press, 2010.
- Piiparinen, Touko. “A Clash of Mindsets? An Insider’s Account of Provincial Reconstruction Teams”. *International Peacekeeping* 14, sy 1 (Ocak 2007): 143-57.
- Pyman, Mark. “Corruption Lessons from the International Mission in Afghanistan”. London: Transparency International UK, 2015.
- Reuters. “Karzai Urges Calm as Six Die in Afghan Koran Protests”, 22 Şubat 2012, blm. World News. <https://www.reuters.com/article/uk-afghanistan-korans-idUKTRE81L09720120222>
- Roper, John. “NATO’s New Role in Crisis Management”. *The International Spectator* 34, sy 2 (Nisan 1999): 51-61.
- Rubin, Barnett R. *Afghanistan from the Cold War through the War on Terror*. Oxford University Press, 2013.

- . “Afghanistan’s Uncertain Transition from Turmoil to Normalcy”. New York, NY: Council on Foreign Relations, 2006.
- Rubin, Barnett R., ve Humayun Hamidzada. “From Bonn to London: Governance Challenges and the Future of Statebuilding in Afghanistan”. *International Peacekeeping* 14, sy 1 (Ocak 2007): 8-25.
- Rubinstein, Robert A. “Culture, International Affairs, and Multilateral Peacekeeping: Confusing Process and Pattern”. *Cultural Dynamics* 2, sy 1 (Mart 1989): 41-61.
- . “Intervention and Culture: An Anthropological Approach to Peace Operations”. *Security Dialogue* 36, sy 4 (01 Aralık 2005): 527-44.
- Saikal, Amin. “Afghanistan’s Transition: ISAF’s Stabilisation Role?” *Third World Quarterly* 27, sy 3 (01 Nisan 2006): 525-34.
- Schroden, Jonathan. “Lessons from the Collapse of Afghanistan’s Security Forces”. *CTC Sentinel* 14, sy 8 (Ekim 2021): 45-61.
- Sedra, Mark. “The Four Pillars of Demilitarization in Afghanistan”. İçinde *Afghanistan, Arms and Conflict: Armed Groups, Disarmament and Security in a Post-War Society*, kitap editörü Michael V. Bhatia ve Mark Sedra. London ; New York: Routledge, 2008.
- Selber, Major William. “A Question of ‘Government’ Control: Afghanistan DDR Programs Since 2001”. *Small Wars & Insurgencies* 29, sy 2 (04 Mart 2018): 344-66.
- Seren, Merve. “Afganistan’da Ulus-Devlet İnşa Projesinin Başarısızlığı ve Taliban’ın Kazanma Stratejisi: The Failure of Nation-State Building Project in Afghanistan and the Taliban’s Winning Strategy.” *Amme İdaresi Dergisi* 54, sy 3 (Eylül 2021): 1-40.
- Shahrani, Nazif M. “The Impact of the 2014 U.S.-NATO Withdrawal on the Internal Politics of Afghanistan”. *Asian Survey* 55, sy 2 (01 Nisan 2015): 273-98.
- Shea, Jamie. “Keeping NATO Relevant”. Carnegie Moscow Center, 2012.
- Shiffrinson, Joshua R. “NATO Enlargement and US Foreign Policy: The Origins, Durability, and Impact of an Idea”. *International Politics* 57, sy 3 (Haziran 2020): 342-70.
- Shorthose, Jim. “Unlawful Instruments and Goods: Afghanistan, Culture and the Taliban”. *Capital & Class* 27, sy 1 (Mart 2003): 9-16.
- Simonsen, Sven Gunnar. “Ethnicising Afghanistan? Inclusion and Exclusion in Post-Bonn Institution Building”. *Third World Quarterly* 25, sy 4 (Mayıs 2004): 707-29.

- Singh, K R. "Post-War Afghanistan: Reconstructing a Failed State". *Strategic Analysis* 28, sy 4 (Ekim 2004): 546-60.
- Smith, Harvey H., Donald W. Bernier, Frederica M. Bunge, Frances Chadwick Rintz, Rinn-Sup Shinn, ve Suzanne Teleki. *Area Handbook for Afghanistan*. Fourth Edition. Washington DC: US Government Printing Office, 1973.
- Smith, Richard. "The UK Response to the Soviet Invasion of Afghanistan: Proposals for a Neutral and Non-aligned Afghanistan, 1980–1981". *Cambridge Review of International Affairs* 26, sy 2 (Haziran 2013): 355-73.
- Sperling, James, ve Mark Webber. "NATO Operations". İçinde *The Handbook of European Defence Policies and Armed Forces*, editör Hugo Meijer ve Marco Wyss, 1:888-914. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- . "NATO's Intervention in the Afghan Civil War". *Civil Wars* 14, sy 3 (01 Eylül 2012): 344-72.
- Steinsson, Sverrir. "NATO's Comprehensive Approach in Afghanistan: Origins, Development, and Outcome". *E-International Relations* (blog), 26 Temmuz 2015. <https://www.e-ir.info/2015/07/26/natos-comprehensive-approach-in-afghanistan-origins-development-and-outcome/>.
- Sungur, Zeynep Tuba. "Early Modern State Formation in Afghanistan in Relation to Pashtun Tribalism". *Studies in Ethnicity and Nationalism* 16, sy 3 (Aralık 2016): 437-55.
- Şahsi, Resul. "Ülke Tanıtımı: Afganistan". *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 6, sy 1 (30 Haziran 2022): 131-48.
- Şen, Abdulkadir. "Afganistan: ABD Müdahalesi ve Taliban'ın Dönüşü". *SDE Akademi Dergisi* 2, sy 4 (31 Ocak 2022): 76-102.
- Terpstra, Niels. "Opportunity Structures, Rebel Governance, and Disputed Leadership: The Taliban's Upsurge in Kunduz Province, Afghanistan, 2011–2015". *Studies in Conflict & Terrorism* 45, sy 4 (Nisan 2022): 258-84.
- The Fund for Peace. "Fragile States Index Annual Report 2022". Washington DC: The Fund for Peace, 2022. www.fragilestatesindex.org.
- The Institute of War and Peace Studies. "The Afghan People's Peace Perception Survey". IWPS, Ağustos 2020.
- United States Central Intelligence Agency. "Afghanistan Ethnic Groups". Map. Washington DC: Central Intelligence Agency, 2005. <https://www.loc.gov/item/2005631117/>.

- Wahab, Shaista, ve Barry Youngerman. *A Brief History of Afghanistan*. 2nd ed. New York: Facts on File, 2010.
- Wedgwood, Ruth. "NATO's Campaign in Yugoslavia". *American Journal of International Law* 93, sy 841 (Ekim 1999): 828-34.
- Wendt, Alexander. "Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics". *International Organization* 46, sy 2 (1992): 391-425.
- . *Social Theory of International Politics*. London: Cambridge University Press, 1999.
- . "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory". *International Organization* 41, sy 3 (1987): 335-70.
- Williams, M. J. "Empire Lite Revisited: NATO, the Comprehensive Approach and State-Building in Afghanistan". *International Peacekeeping* 18, sy 1 (Şubat 2011): 64-78.
- Yalçınkaya, Haldun, ve Yusuf Özer. "Another Lesson Learned in Afghanistan: The Concept of Cultural Intelligence". *International Peacekeeping* 24, sy 3 (27 Mayıs 2017): 434-60.
- Yılmaz, Aliye. "Amanullah Han'ın Islahatları ve Atatürk". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 21 (Mayıs 2010): 155-65.
- Zimmermann, Carl, ve E.H. Schroeder. "Übersichts-Blatt Afghanistan und den Ländern an der Nord-West Grenze Von Indien." Map. S.I., 1842.
<https://www.loc.gov/item/2003627035/>.